SÖMÜRGECİLİK EMPERYALİZM KÜRESELLEŞME

Fikret Başkaya

ÖZELLEŞTİRME, BORÇ TUZAĞI, EKOLOJİ, SOSYALİZM, SENDİKAL BÜROKRASİ, EĞİTİM, TÜRKİYE EKONOMİSİ, KÜRT SORUNU, İKİNCİ CUMHURİYET

ÖTEKİ YAYINEVİ

ÖTEKİ ARAŞTIRMA - İNCELEME

Kapak Tasarım: Öteki Ajans
Kapak Resmi: José renau
Dizgi: Emir Alkış 381 42 80
Baskı : Emel Matbaası, Ankara

© Fikret Başkaya - Öteki Yayınevi

Öteki, Açı Yayıncılığın kuruluşudur.

Yönetim Yeri:
Dr. Mediha Eldem Sok.
52/1 Kızılay/ANKARA
Tel: (0312) 433 96 09

ISBN 975 - 8012 - 28 - 2

FİKRET BAŞKAYA

SÖMÜRGECİLİK EMPERYALİZM KÜRESELLEŞME

ÖZELLEŞTİRME, BORÇ TUZAĞI, EKOLOJİ,
SOSYALİZM, SENDİKAL BÜROKRASİ EĞİTİM,
TÜRKİYE EKONOMİSİ, KÜRT SORUNU,
İKİNCİ CUMHURİYET

FİKRET BAŞKAYA

Denizli, 1940, İzmir Atatürk Lisesi ve SBF, İktisat ve Maliye bölümünden mezun oldu. Paris ve Poitiers üniversitelerinde doktora yaptı. Yurda döndükten sonra askere alındı. Yedek subay okulundan "kötü düşünce davranışlarından" ötürü er çıkartılarak, "sakıncalı piyade" ünvanıyla Erzurum'a sürgün edildi. Askerlik sonrası çeşitli demokratik kuruluşlarda araştırma bölüm başkanı olarak çalıştı. Daha sonra akademik kariyere geçti. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisat Bölümü öğretim üyesiyken, Paradigma'nın İflası adlı eserinden ötürü hapis ve para cezasına çarptırıldı. 14 Haziran 1995 de Haymana Kapalı Cezaevinden tahliye oldu. Yazarın çok sayıda kitap, makale ve çevirileri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Sunuş/7

Yeni Sömürgecilik Döneminde
Azgelişmişliğin Derinleşmesi/11

Değişen Emperyalist Strateji Üzerine/31

Kapitalist Gelişmenin Bir Alt Evresi Olarak
Küreselleşme/39

Özelleştirme Sanayisizleşme,
Yeniden Kompradorlaşma Üzerine On Tez/55

Neden Özelleştirmek İstiyorlar?/65

Borç Tuzağı: Yoksulların Zenginlere Yardımı/79

Rio'dan Sonra veya Sürdürülemez Kalkınma/95

Nükleer Santraller Serüveni/105

Sosyalizm, Soveytler Birliği, Gorbaçov,
Yeltsin, Darbe vs. Üzerine Onsekiz Tez/113

Sendikalarda Bürokratlaşma ve Karşı Önlemler/127

Kapitalist Toplum Eğitiminin İşlevi Üzerine/137

Seksen Sonrası Türkiye Ekonomisinin Anatomisi/147

Kürt Sorunu Üzerine/171

2. Cumhuriyet, Dünya Kapitalizminin İçine
Girdiği Yeni Evreye Uyum Sağlama Çabasıdır/183

Bu kitapta yer alan yazıların çoğu 1980'li yıllarda ortaya çıkan paradigma kaymasıyla ilgilidir. 'Kapitalist gelişmenin bir alt-evresi olarak küreselleşme' dışındakiler daha önce çeşitli dergilerde yayınlanmıştır. Bir Fransız düşünür, "yazımı tamamladığımda kitap eskimiştir," der. Bu görüşe katılmamak mümkün değildir. Eğer, sürekli değişim halinde olan bir toplumsal süreç söz konusuysa, onun şu veya bu veçhesini tahlil etmeyi amaçlayan bilimsel-entellektüel çabanın ürünü olanın da "eskimesi" kaçınılmazdır. Yine de 'eskime' görecelidir. Kitapta yer alan yazıların henüz eskimediğini düşündüğüm için, değişik sorunlara ilişkin yazılardan seçtiklerimi bu kitaba aldım. Elbette 'eskimeyle' ilgili son sözü söyleyecek olan okuyucudur. Bu yüzden ancak ex-post bir değerlendirme yapılabilir.

Tarihsel konteksten bağımsız bir teori olamaz. Teori, yaşanan, yüzyüze gelinen gerçekliği anlama çabasından başka bir şey değildir. Bu amaçla yapılan zihinsel bir faaliyettir. Demek ki teori birileri içindir, bir şeyler içindir. Bu da teoriyi kim üretiyor? Ne amaçla üretiyor? Teorinin üretilmesinden beklenen nedir? v.b. gibi soruları gündeme getirir. Teoriyi ortaya atmaktaki amaç mevcut düzeni, güç ve egemenlik ilişkilerini 'meşrulaştırmak olabileceği gibi, onu değiştirmek de olabilir. Bu sonuncu durumda teori eleştireldir ve 'gerçek anlamda da' teoridir. Bu kitapta yer alan yazılar, eleştireldir ve 'bütünü' kavrama amacının ve çabasının ürünüdür.

Şimdilerde sosyal bilim denilen giderek 'bilim' kavramıyla çelişir duruma gelmektedir... Bu gün 'teori' sayılan, var olan egemenlik ve sömürü ilişkilerini sürdürüp meşrulaştırma amacı taşıyor. Oysa, yaşanan tüm olumsuzlukların temelinde yatan sömürüdür. Sosyal bilim denilen daha baştan sömürüyü yok sayıyor, onu gizlemeyi amaçlıyor. Bu yüzden eleştirisel te-

orinin eleştiri silahını öncelikle 'sosyal bilim' denilene çevirmesi gerekiyor. Mevcut durumu ve ilişkileri meşrulaştırma amacı taşıyan teorinin eleştirisi her zaman olduğundan da büyük önem taşımaktadır. Retorikle realite arasındaki uyumsuzluğu ortaya çıkarmak gerekiyor.

1950-1985 döneminde dünya üretimi 7 kat, dünya ihracatı da 15 kat arttı. Ne ki, üretimin artması daha çok insan için daha çok refah anlamına gelmiyor. 1980'de sanayileşmiş ülkeler dünya nüfusunun % 26'sı, dünya sanayi üretiminin % 78'ini, enerjinin % 81'ini, kimyasal gübrenin % 70'ini, üretir veya tüketir durumdaydılar. Dünyadaki traktörlerin % 85'i, onlardaydı. Demir madeninin % 88'i, silahların da % 87'si...[1]

Elbette kapitalist büyüme süreci kutuplaşmayı sadece coğrafi alana yaymakla kalmıyor. Zenginlik-yoksulluk uçurumu sadece sanayileşmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında ortaya çıkmıyor. Doğası gereği kapitalist üretim, her düzeyde kutuplaştırıcı sonuçlar doğuruyor. ABD de nüfusun %1'i, ulusal servetin % 40'ına sahip...[2] Tüm ülkeler için benzer durum söz konusudur. Kapitalist gelişmenin her üst aşaması, daha fazla kutuplaşma anlamına geliyor.

Durum böyleyken her yerden 'küreselleşme' şarkıları yükseliyor. Küreselleşme şarkıları yükseledursun, her geçen gün daha fazla insan 'marjinalleşiyor', dışlanıyor, ve en temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale geliyor. Üç kutup (ABD, Batı Avrupa, Japonya-Pasifik) arasında pazar savaşı bütün şiddetiyle sürüyor. Büyük sermayenin (Transnasyonal şirketler) baskısı 'sosyal devlet' kavramını aşındırıp, bir çeşit 'jandarma devleti' dayatıyor. Dış borç ödemeleri Üçüncü Dünyanını emekçi sınıflarını açlığa mahkum ediyor. Silah üretimi ve silahlanma yarışı tüm 'silahsızlanma' retoriğine rağmen hızlanarak sürüyor. Silah ticareti ve silah kaçakçılığı (bu arada uyuşturucu trafiği de) sektörü, kapitalist pazarın önemli bir unsuru haline

geldi. Nükleer silahlar ve nükleer tehlike kısa vadede bile insan soyunu ve gezegeni tehdit eder hale geliyor. Etnik savaşlar tam bir yıkıma dönüşüyor. Yoksullukla mücadele edemeyen (etmeyen) Üçüncü Dünyanın kanlı diktatörleri yoksullarla mücadele ediyor... İnsan hakları retoriğine rağmen, en temel insan hakları ve insan onuru her zamankinden daha çok ayaklar altına alınıyor... Ve 'yeni dünya düzeninden', 'tarihin sonundan', 'liberal demokrasinin', 'pazar ekonomisinin erdemlerinden söz ediliyor... Bu gün 1,3 milyar insan sağlığa uygun içme ve kullanma suyundan mahrum, 800 milyon yetişkin okuyup yazamıyor, 770 milyon insan aktif bir çalışma yaşamı için gerekli gıdadan mahrum ve 800 milyon kişi de mutlak yoksulluk içinde... Her yıl 14 milyon çocuk (Her yıl doğanların % 10'u) açlıktan ölüyor... [3]

Elbette yıkım sadece sosyal-ekonomik, kültürel-etik alanla ilgili değil. Ekolojik bozulma ve toplumsal çürümenin diyalektiğiinsanlığı ve gezegen üzerindeki yaşamı tehdit eder hale geliyor. Buna rağmen, sermaye uygarlığının 'teknolojik harikaları', sıradan insanı büyülemeye devam ediyor... Oysa, teknolojik ilerlemeyle toplumsal çürüme ve ekolojik bozulma atbaşı gidiyor. Zira, kapitalist egemenlik altında teknolojik gelişme kârı artırmayı başarıyor ama, bunu insanlığı ve uygarlığı tehlikeye atma pahasına gerçekleştiriyor.

İşte, böyle bir tarihsel konjonktürde eleştirel teori, her zamankinden daha büyük önem kazanıyor. 1980'lerden sonra tam bir ideolojik hegemonya kurmayı başaran neo-liberal ütopyaya bir karşı-hegemonya oluşturulamazsa, bunun vebali asıl eleştirel teoriye ihtiyacı olanlara, dünyayı değiştirme iddiasında olanlara ait olacak... Bundan yüz yıl kadar geriye giden F. Engels'in şu tespiti bu gün de geçerliliğini koruyor: "Burjuvazinin onu daha önceki bütün hakim sınıflardan ayıran bir özelliği, gelişiminde öyle bir dönüm noktası vardır ki; artık, iktidar

araçlarındaki her artış, öncelikle de sermayesindeki her artış, onun siyasal olarak yönetme gücünü daha da azaltmaktan başka bir işe yaramaz." [4] Kapitalist sınıf her seferinde daha çok zenginliğe el koydukca, bir bütün olarak insanlık daha büyük kaosa sürükleniyor.

Kardelen, 25 Eylül 1995

Notlar

1. Rudolf Strahm, Pourquoi Sont-ils si Pauvre?, A la Baconnière, 1984.
2. Le Monde Diplomatique, Sept. 1995
3. Bkz. McNeill J., et al - Beyond Interdepence: The Meshing of the World's Economy and Earth's Ecology, Oxford University Press, 1991.
4. Bkz., Monthly Review, January 1995, 'Notes from the editors.

YENİ SÖMÜRGECİLİK DÖNEMİNDE AZGELİŞMİŞLİĞİN DERİNLEŞMESİ*

Asıl tartışma konumuz olan "yeni sömürgecilik ve azgelişmiş ülkelerdeki sonuçlarına" geçmeden önce, yöntemle ilgili bazı hatırlatmalar yapmak istiyorum:

- Toplumsal olaylar ve süreçler zorunlu olarak, a) ekonomik (ve tabii ekolojik); b) politik; c) Kültürel-ideolojik vechelerin ya da kertelerin diyalektik bir bütünüdür. Bilimsel çabanın bu nitelikten ötürü, "bütünü" kavrayıcı olması gerekir. Oysa toplum bilimleri giderek daha çok parçalanıyor, alt-bölümlere ayrılıyor. Herkes realitenin sadece çok küçük bir yanıyla, boyutuyla ilgilenir duruma geliyor. Dar bir alanda uzmanlaşılıyor. Ve bu uzmanlaşma hiçbir şeyden anlamamanın mazereti haline geliyor. Kapitalist toplumda işbölümü geliştikçe yapılan işin değerinin azalması gibi, sosyal bilim de parçalandıkça işe yaramaz hale geliyor... Bu yüzden ABD'de bir adam iktisat doktoru olduğu zaman bile, kapitalist, emperyalist, hegemonik bir ülkede yaşadığından habersizdir... Elbette bu bilinçli olarak yapılıyor.

Yöntemle ilgili ikinci sorun tarafsızlıkta (objectivité) ilgilidir. Nereye bakıldığı değil nereden bakıldığı önemlidir.

Bu günün azgelişmiş denilen ülkelerine, İMF'nin, Dünya Bankası'nın, çokuluslu şirketlerin ve bankaların yönetim bürolarından bakıldığında farklı, sözkonusu ülkelerin gecekondu bölgelerinden, aç, işsiz, marjinalleşmiş milyonların tarafından bakıldığında farklı şeyler görülür. Türkiye ekonomisine beş yıldızlı otellerin geniş, "huzur veren"loş salonlarından bakıldığında farklı, işinden atılmış veya atılma tehdidi altındaki insanların tarafından bakıldığındaysa farklı şeyler görülür...

---

* Mülkiyeliler Birliği Genel Merkezi Konferanslar dizisinde, 26 Ekim 1991'de Harb-İş Konferans salonunda yapılan konuşma. Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Aralık 1991, 138. sayısında yayınlanmıştır.

Bazen beş yıldızlı, süper lüks otellerden de sevimsiz şeyler görülebilir... Ama gereken yapılıyor... Bundan on gün kadar önce Tayland'ın başkenti Bankok'ta İMF ve Dünya Bankasının ortak toplantısı yapıldı. Bu toplantıya 150 kadar ülkeden binlerce "yetkin", "etkin" ve "seçkin" insan katıldı. Toplantının yapıldığı 100 milyon dolara mâl olduğu söylenen süper lüks otele 200 metre mesafede sefalet yuvası gecekondular bulunuyordu. Toplantının gündemini de "Dünyadaki yoksulluk ve sefaletle mücadele" oluşturuyordu. Sevimsiz, "çirkin" gecekonduların otele bu kadar yakın olması tatsız bir şeydi... Yoksulluk ve sefalet bu kadar yakınlarındayken sorunu sağlıklı bir şekilde "tartışıp" "halletmeleri" zorlaşırdı... Tayland'lı yöneticiler bir çare düşündüler ve buldular. Gecekondu mahallesinin otelden görünen cephesine yüksek bir duvar yapıldı. Duvara da rengarenk tropikal orman manzaraları resmedildi. Gecekondu sakinleri de toplantının sonuna kadar gecekondulardan alınıp devletçe tahsis edilen konutlara yerleştirildi.

Sınıflı bir toplumda bilimin tarafsız olması mümkün değildir. En iyi koşullarda göreli bir özerklik söz konusu olabilir. Bu göreli özerklik alanı da doğa bilimlerinden sosyal bilimlere doğru gidildikçe daralır. Bir kere tarafsızlık olanaksızdır. İkincisi arzulanır bir şey de olmamalıdır. Aslında tarafsızlıktan söz edilmesinin nedeni, taraf olunduğunu gizlemeye yönelik bir manipülasyondur. Egemen sınıfların işine gelmeyen şeyleri tartışma konusu yapmamak, somut gerçekleri yok saymak, veya gerçeği saptırmaktır "tarafsızlık" dedikleri.

Zaten pratik aşamada da tarafsızlık mümkün değildir. Sokakta yürürken bir adamın küçük bir çocuğu dövdüğünü gördüğünüzde nasıl tavır alırsanız alın, mutlaka "taraf tutmuş" olursunuz. Ya çocuğu adamın elinden kurtarırsınız. Bu durumda çocuğun tarafını tutmuş olursunuz. Ya da bunun dışında ne yaparsanız yapın adamın tarafını tutmuş sayılırsınız. Hiç

müdahele etmemek çocuğun dövülmesini engellemez. İşi daha da ileriye götürebilirsiniz: Adamla bir olup çocuğu dövmek...

Üçüncüsü, yöntem üstünlüğü gerçeği kavramanın, onu yakalamanın güvencesi değildir. Her sınıflı toplumda egemen olanlar, gerçeğin ortaya çıkmasını istemezler. Bu amaçla zorlamalara, manipülasyonlara girişirler. Çıkarları, gerçeğin çarpıtılmış bir versiyonunu kitlelerin bilincine yerleştirmekten yanadır. Karşı tarafta, yani sömürülen, baskı altında tutulan sınıfın safında yer almak elbette bilim adamına tartışmasız bir yöntem üstünlüğü sağlar. Zira ezilen, sömürülen, baskı altında tutulan sınıfın çıkarı, gerçeğin gizlenmesinde değil, tam tersine, açığa çıkarılmasındadır. Elbette bu sadece bir üstünlüktür. Bir adamı yüksekçe bir tepeye çıkarırsanız, bu ona geniş bir görüş alanı sağlar. Ama adam miyopsa, yüksekliğe çıkmasının bir değeri kalmaz.

- Yöntemle ilgili dördüncü hatırlatma da şudur: ele aldığınız sorun, eğer toplumsal bilimlerin ilgi alanına giren bir şeyse, onu mutlaka tarihsel bir süreklilik olarak ele almanız gerekir. Söz konusu olay tarihte ilk defa nasıl ortaya çıkmıştır? Hangi temel ve belirleyici aşamalardan geçmiştir? Bu gün ne durumdadır. Ve tabii nereye doğru evrilmektedir...

Biz de bu sonuncu metodolojik hatırlatmamıza uygun olarak, yeni-sömürgeciliği ve sonuçlarını tahlil ederken, soruna tarihsel bir süreç olarak yaklaşacağız.

Bizde "sömürge", "sömürgecilik" kavramları Latin kökenli "colonie" ve "colonialisme"in karşıtı olarak kullanılıyor. Ama bunların eşanlama geldikleri söylenemez. Etimolojik bakımdan colonie zorunlu olarak bir "sömürü" kategorisi içermeyebilir... Mesela bir ülkeden bir gurup insan bir başka yöreye gidip yerleştiğinde bir "colonie" oluşturmuş olur. Ama bunda bizdeki anlamda bir sömürü içeriği bulunmaz...

I. Sömürgecilikle İlgili Bazı Açıklamalar

Dünyanın bugünkü kutuplaşmasının geri planında belli başlı dört aşamadan veya tarihten söz edilebilir:

Birincisi 1492'dir. Kristof Kolomb'un Amerikan adalarına çıktığı tarih. Bu hareket başlangıçta "keşif"ti. Daha sonar "fetih" dendi. Ama Avrupa dışı uygarlıkların tahribi ve o uygarlıkların yaratıcılarını tarih sahnesinden silmekti asıl söz konusu olan.

İkincisi, sanayi devrimidir. Sanayi devrimiyle dünyanın bu günkü kutuplaşması büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Üçüncüsü, XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın başında büyük imparatorlukların ortaya çıkıp nüfuz yarışına girmeleridir.

Dördüncüsü de, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Bizim yeni sömürgecilik dediğimiz dönem. Buna doğrudan sömürgelerin bulunmadığı dönemin emperyalizmi de deniyor.

Sanayi devrimi sonrasındaki sömürgeciliğe "modern" sömürgecilik deniyor. "Modern" denmesinin nedeni, 1492 sonrasının merkantilist döneminin sömürgeciliğinden ayırmak içindir. Klasik, modern ve yeni-sömürgecilik dışında bir sömürgecilik tarzı da "yarı-sömürgeciliktir". Buna aynı zamanda mali-diplomatik sömürgecilik dendiği de olur. 1800'lü yıllardaki Çin, Osmanlı İmparatorluğu, İran, Tayland, Latin Amerika ülkeleri, Liberya, Etyopya, yine 1880 öncesi Kara Afrika'nın bir çok bölgesi doğrudan sömürge değillerdi.

Fakat bunlar doğrudan (formel) sömürge olmadıkları halde, emperyalist ülkeler için doğrudan sömürgelerden daha az "verimli" değillerdi. Zira sanayi devrimi sonrasında biçimsizleşmişlerdi ve eşit olmayan ticari anlaşmalar yüzünden, doğrudan (formel) sömürgelerin işlevine benzer bir işleve koşulmuş durumdaydılar.

Bu aşamada şöyle bir soru akla gelebilir: Eğer bunlar da em-

peryalist metropoller için hemen hemen diğerleri kadar "verimliyse", neden doğrudan sömürgeciliğe gerek duyuldu. Başlangıçta doğrudan sömürgecilik bir zorunluluktu. En azından belirli kritik bölgelerin emperyalizmin doğrudan (siyasi) denetimi altına sokulması gerekliydi. Ama, doğrudan sömürgecilik işlevini tamamladıktan sonra, artık sömürgeci ülkeler için bir yük, gelişmenin önünde bir fren olmaya başladı. Bu yüzden daha 1. Emperyalistler arası birinci savaş sona erdiğinde, doğrudan sömürgeciliğin ne kazandırdığı, ne kaybettirdiği tartışılmaya, fayda-maliyet analizleri yapılmaya başlandı. İkinci Savaş'ın sonuna gelindiğindeyse, emperyalist metropollere egemen olan düşünce, doğrudan sömürgeciliğin bir yük, gelişmeyi frenleyen bir engel olduğu biçimindeydi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir çok doğrudan sömürgenin kolaylıkla "bağımsız" devletlere dönüşmesi bu nedenden ötürüdür. Bilindiği gibi 1957-1960 aralığında hemen hemen Kara Afrika ülkelerinin tamamına yakını "bağımsızlığa" kavuştu... O halde iki tip sömürgecilik, yani formel ve yenisömürgecilik arasında ne gibi temel farklılıklar söz konusudur?

Doğrudan sömürgecilik durumunda sömürgeciler, sömürüyü, egemenliklerini gizlemeyi, yok saymayı amaçlayan bir çabaya gerek duymazlar. Kendi adını söyleyen bir egemenlik söz konusudur. Bunu da ya "uygarlaştırma misyonu" ya da "güçlünün hakkı" gerekçesine dayandırırlardı. Yani herhangi bir gizleme, yok sayma, adıyla çağırmama çabası söz konusu değildir. Okültasyon'a gerek duyulmuyor.

- Doğrudan (formel) sömürgecilik veya aynı şey demek olan doğrudan egemenlik durumunda, ezilen, sömürülen baskı altında tutulan "halklar", "kitleler" sistemin işleyişine ve yeniden üretimi sağlayan kurumsal mekanizmalara katılmazlar. Açıkça dışlanmış durumdadırlar. Bütünüyle pasif, edilgen bir ko-

numdadırlar. Düşünceleri sorulmaz. Sürece katılmaları yasaktır. Zaten o dönemde "uluslararası" nitelikte kurumlar da hemen hemen yok gibiydi.

- Bir başka ayrıtı noktası, sistemin yeniden üretilmesinin açık baskı ve şiddete dayanmasıdır. Yani çıplak, açık baskı söz konusudur.

Buna karşılık yeni-sömürgecilik durumundaysa:

Birinci ve önemli özellik veya ayrım noktası yeni-sömürgecilik durumunda egemenler tarafından sömürüyü gizlemeye yönelik bir çaba, dolayısıyla bir söylem söz konusudur. Doğrudan sömürgecilikten farklı olarak burada yok sayma, adıyla çağırmama, yani okültasyon söz konusudur. Dolayısıyla adını söylemeyen bir egemenlik biçimi söz konusudur. Ve baskı açık değildir. Başka bir ifade ile sömürü ve baskıyı gizleyen mekanizmalar, ideolojik çabalar devreye sokulmuş durumdadır.

- Yeni-sömürgeciliğin ikinci özelliği, sistemin işleyişini ve yeniden üretimini sağlayan kurumsal mekanizmalara "katılımın" söz konusu olmasıdır. Elbette gerçek anlamda bir katılım değil. Aslında buradaki "katılım" bir biçim sorunudur. Kimi kurumlarda "temsil edilme", seçim mistifikasyonu, katılım mistifikasyonu vb... Yani burada her şeyin egemenler tarafından belirlenmediği yanılsaması yaratan bir ideolojik söylem ve kurumsal işleyişler söz konusudur.

- Üçüncü özellik de, sistemin yeniden üretilmesinde artık baskının birincil önemde olmamasıdır. Baskı ve şiddet elbette mevcuttur. Zaten hiç bir egemenlik tarzı baskıyı bütünüyle dışlayamaz. Ama baskı ve şiddet birinci derecede belirleyici değildir. "Son kertede belirleyicidir".

Dikkat edilirse ikinci tür egemenlik (yeni-sömürgecilik) durumunda, egemenlik gizlenmektedir. İnsanların bilincinde de sistemin işleyişine katıldıkları, görüşleri alındığı, dünya

meselelerinde "söz sahibi oldukları" izlenimi yaratılmaktadır. Gizlenmiş, adını söylemeyen bir egemenlik söz konusudur. J.J. Rousseau: "Efendi, gücü hukuka, itaati de ödeve dönüştürdüğünde en güçlüdür ve efendiliğini kalıcı kılabilir" diyor. Yeni-sömürgecilik durumunda bir sürü "uluslararası" örgüt var. Bunların işlevleri yanılsama yaratmaktır.

Ne ki, yeni-sömürgecilik durumunda baskının geri plana çekilmesi olayını nüanse etmek gerekir. Doğrudan sömürgecilerin baskısının öneminin azaldığından söz ediyoruz. Gerçekten artık İngiliz'in, Fransız'ın, Belçikalı'nın, Hollandalı'nın vb. doğrudan baskı yaptıkları bir durum söz konusu değil, ama, baskı yerli unsurlarca eskisinden daha yoğun olarak gündemdedir. Üstelik baskının gerekçeleri de değişiyor. Doğrudan sömürgecilik durumunda emperyalistler "uygarlık götürdüklerini" söylüyorlardı. Yeni-sömürge statüsündeki ülkelerdeyse, yerli yönetici sınıflar, "ulusal bütünlük", "birlik ve beraberlik", "ülkeyi komünizm tehlikesinden korumak", "kalkınma" vs. nin gereği olarak baskı uyguluyorlar. Ve uyguladıkları baskı sömürgecileri hiç de aratmıyor. Endonezya'da (1965) general Suharto, solcu ve sol sempatizanı oldukları gerekçesiyle yaklaşık bir milyon insanı katletti. Hollandalıların egemenlik döneminde acaba kaç kişi öldürülmüştür?

Yeni-sömürgecilik döneminde katılım yanılsaması Birleşmiş Milletler ve çevresindeki "uluslararası" denilen örgütler aracılığıyla yaratılmaktadır. Dolayısıyla, yerli işbirlikçi sınıflarla uluslararası örgütler ve medya aracılığıyla sömürü ve baskı gizlenmeye, adıyla çağrılmamaya büyük özen gösteriliyor.

Nasıl oldu da doğrudan (formel) sömürgeciliğin sahneden çekildiği dönemde emperyalist sömürü, dolayısıyla azgelişmişlik daha da derinleşti. Böyle bir süreci olanaklı kılan nedir? Bunu hazırlayan nedenler nelerdi?

Doğrudan ve yarı-sömürgeciliğin geçerli olduğu sanayi

devriminden İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadarki dönemde belli başlı dört neden (ya da olgu), yeni-sömürgeciliğin yerleşmesini kolaylaştırdı. Bunlar:

1. Ekonomik yapı, emperyalist metropollerin çıkarları doğrultusunda biçimlendi. Azgelişmiş denilen ekonomilerin yönü Batıya dönük hale geldi. Bu da: a) Sözkonusu ülkelerin sanayisizleşmeleri (geleneksel sanayilerin tasfiyesi); b) beslenmeye yönelik değil ihracat amacıyla yapılan tarımın ön plana geçmesi; açlığı davet eden bir uzmanlaşma ve iş-bölümünün oluşması; c) demografik bir enflasyonun ortaya çıkması; d) yaşam standardının düşmesi ve sömürgeci, emperyalist ülkelerle zenginlik farkının daha da açılması.

2. İkinci neden, daha 1900'lü yılların başına gelindiğinde, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde milli burjuvazi işlevi görecek kesimin bütünüyle tasfiye edilmiş olmasıdır.

3. Emperyalist burjuvazi ile ortak çıkarlara sahip bir işbirlikçi sınıfın oluşması.

4. Dördüncüsü de batılılaşmış bir "aydın" grubunun ortaya çıkmasıdır. Aslında bu "aydınların" işlevi, mensubu oldukları ülkelerde emperyalist burjuvazinin, ve Batı burjuvazileriyle ortak çıkarlara sahip yerli işbirlikçi sınıfların "organik aydınları" olmalarıdır. Fakat, bunlar her zaman değişik bir dil kullanageldiler. İşlevleri son tahlilde mevcut ilişkiler bütünü, *status quo*'yu sürdürmek, bu amaçla mistifikisyan yaratmak olduğu halde, "ilerleme" "eşitlik", "çağdaşlık" vb. gibi temelara aşırı vurgu yaptılar. Hâlâ da yapmaya devam ediyorlar. Aslında bu kesim emperyalist burjuvazi tarafından aldatılmaktaydı, onlar da kendi paylarına "kendi halklarını" aldatma misyonuna koşuldular. Aldatılanın aldattığı bir durum söz konusuydu... Sözünü ettiğimiz bu kesim, hem yeni-sömürgeciliğe geçişte, hem de yeni-sömürgeciliğin yerleşmesinde önemli bir rol oynadı. Garip olan, Türkiye hiç bir zaman doğurdan sömürge olmadığı

halde, bu tür "aydınların" en etkin olduğu ülkelerden biri oluşudur.

Aslında bu aydın kesim, "kendi" toplumuna mensubu oldukları ülkelerden değil de, emperyalizmin metropollerinden (Londra, Paris, New-York vb.) "bakarlar". Elbette oralardan bakılınca buraların "farklı" görünmesi kaçınılmazdır. Thomas Babington Maculay, 1835 de yayınlanan ünlü denemesi *Minute on Education*'de şunları yazıyor: "İngiliz dili ve kültürünü tüm Hindistan'da yayarak, öyle bir insan gurubu oluşturacağız ki, bunlar kanları ve renkleri itibariyle Hintli, ama zevkleri, dünya görüşleri, zihinsel yapıları bakımından İngiliz olacaklar."

Sömürgeciliğin ve emperyalizmin ideolojik aracı durumundaki bu kesim, ilericiliğin, modernleşmenin de şampiyonudur! Bunlar, Batının sadece bir yüzün görürler. İdeolojik, entellektüel kölelikleri öteki yüzünü görmelerine engeldir! "Yanlış" bir Batı versiyonunu ve görüntüsünü ülkelerinde yerleştirmek gibi bir misyona koşulmuşlardır...

İşte yeni-sömürgeciliğe geçiş ve yeni-sömürgecilik *status quo*'sunun oluşması, sömürünün ve azgelişmişliğin derinleşmesi yukarda söylendiği nedenler sayesinde mümkün olmuştur.

Elbette yeni-Sömürgecilik emperyalistler için büyük avantajlar sağlamaktadır. Böylece doğrudan (formel) sömürgecilik durumunda yapmak zorunda oldukları; alt-yapı yatırımlarından (yol, köprü, demiryolu, liman, okul, hastane vb.) ve bir sürü cari harcamalardan (idari-askeri personel giderleri vb.) kurtuldular. Sömürgeciliğin bu biçimi artık "yabancı düşmanlığı" ile yüz yüze gelmelerini engelliyor. Tekil olarak sömürgelerden çekilirlerken, Birleşmiş Milletler Örgütü çerçevesinde ve diğer kurumlar ve mekanizmalar aracılığıyla kollektif sömürüye imkân veren bir yapı oluşturuldu.

Sözünü ettiğimiz örgütler sayesinde yeni-sömürge sta-

tüsündeki tüm ülkelerin insanlarında Dünya işlerine katılma, söz sahibi olma vb. gibi yanılsama yaratılıyor. Nitekim BM genel kurulu bir çeşit Dünya Parlamentosu niteliğindedir. Oysa BM de azgelişmiş ülkelerin halklarının temsili, bir egemen ideoloji kategorisidir. Bir kere BM anti-demokratik bir yapıya sahiptir ve egemen devletleri öncelikle temsil etmekte, onların çıkarlarını gerçekleştirmektedir. BM diktatörlere, işkenceci yönetimlere hiç bir yaptırımda bulunmuyor. Ziya-ül Hak Pakistan'ı, Marcos Filipinleri', Videla Arjantin'i, Kenan Evren Türkiye'yi, Saddam Irak'ı yönettiğinde, bu ülkelerin halklarının BM'de temsilinin bir anlamı var mıdır?

Son tahlilde BM'nin amacı *statıs quo*'yu sürdürmektir. Eşit ve adil olmayan uluslararası ilişkiler ortamını ayakta tutmaktır. BM çerçevesindeki örgütlerden UNICEF dünya çocuklarına yardım etmek istiyor! Yine BM çvresindeki mali-parasal örgütler olan IMF ve Dünya Bankası Üçüncü Dünya ülkelerine öyle iktisat politikaları öneriyorlar ki, bu politikalar sonucu on milyonlarca çocuk açlıktan, sıradan hastalıklardan ölüyor! UNICEF'in bütçesine bakarsanız durumun hiç de ileri sürüldüğü gibi olmadığını görürsünüz. Yine bir BM Kuruluşu olan F.A.O'ya rağmen dünya yeterli gıda maddesi stoğu olduğu halde on milyonlar, açlıktan, kötü beslenmeden ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklanan sıradan hastalıklardan ölüyor.

Modern bilim harikalar yarattığı bir çağda bu rahatsız edici bir durum değil mi? UNESCO'nun amacı da caheletle savaş! Her geçen gün okuma yazma bilmeyenlere milyonlar ekleniyor. Bu gün yaklaşık bir milyara yakın insan adını yazmasını bilmiyor! UNESCO afişe edilen amacına rağmen balkondaki seyirciyi oyalamaktan başka ne yapıyor? IMF, Dünya Bankası, Bölgesel Kalkınma bankaları kimin çıkarlarına hizmet ediyor? Tüm bu örgütlerin tek ortak amacı var: Mevcut *statıs quo*'yu ayakta tutmak.

II. Yeni - Sömürgecilik Döneminde Genel Eğilimler ve Gelişmeler Nelerdi?

Değerli arkadaşlarım,

Yeni -sömürgecilik koşullarında yoksul ülkelere söylenen şu idi: Siz de bizim gibi olacaksınız. Yeter ki doğru politikalar uygulayın! Doğru politikanın ne olduğuna da kendileri (sömürgeciler) karar vermek koşuluyla.. Bu amaçla teoriler de geliştirildi...

Oysa gösterilen yol çıkmaz bir yoldu. Yanlış bir hedef önerilmekteydi. Önerdikleri sakattı, mümkün değildi, üstelik arzulanır bir şey de olmamalıydı... Eğer dünya sistemi (kapitalist üretim tarzı) zorunlu olarak eşitsizlik, hiyerarşik baskı, sömürü, aşağılanma, manevi yozlaşma üretiyorsa, o zaman yoksullar zenginler gibi olamazlar. Zira birilerinin zenginliği başkalarının yoksulluğu sayesinde mümkün olabilir. Birilerinin gelişmişliği başkalarının azgelişmişliğinden ötürüdür. Eğer komşumuz zenginse siz yoksul olduğunuz içindir. Yani teba olmadan kral olmaz. Ya da ne zenginlik ve yoksulluk ne de teba ve kral diye bir şey olmaz. Dolayısıyla eşitsizlik ve hiyerarşiyi sürekli üretip derinleştiren kapitalist üretim tarzı geçerliyken yoksullar zenginler gibi olamazlar. Ama aradaki zenginlik farkı daha da açılır. Nitekim öyle oluyor:

II. Savaş sonrası dönemin ilk 20-25 yılında ki bu uzun dalganın "birinci aşamasına" tekabül ediyordu, yani genişleme (ekspansiyon) dönemiydi, -bir çok azgelişmiş ülkede içe dönük, veya ithal ikameci de denilen bir büyüme modeli geçerliydi. Başlangıçta bu model kısmi bir umut ve yanılsama yaratabildi. Aslında söz konusu model a) bağımlıdır b) dışlayıcı niteliktedir. Bağımlıdır, çünkü üretebilmek için aşırı ithalat girdisine gereksinme duyar. Yani zorunlu ithalat oranı yüksektir. Ama üretilen mallar iç pazarda satıldığı için büyüme (sanayi) için gerekli dövizi kendisi sağlayamaz. İthalatın finansmanı ge-

leneksel ürünlerden sağlanan dövize bağlıdır. Bu ürünlerin dış satımında sağlanan döviz de birbirine bağlı iki nedenden ötürü sürekli azalır. Bir kere aynı ürünleri ihraç eden çoksayıda ülke bulunmaktadır. Bu ihraç ürünleri önemli sürüm sorunlarıyla karşı karşıyadırlar. İkincisi de söz konusu ihraç ürünlerinin dünya pazarında fiyatları sürekli düşmektedir. Böyle bir ortamda mevcut birikim modelini sürdürebilmek için geriye bir tek seçenek kalıyor: Borçlanma. Bilindiği gibi borçlanmayı da belirli bir eşikten sonra sürdürmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu model dış kaynak sorununa, yani ödemeler dengesi sorununa bağımlıdır ve o duvara çarpıp krize girer.

1970'lerin ilk yarısında "uzun dalganın" birinci aşaması son buldu ve emperyalist sistem yeniden yapısal krize girdi. Fakat petrol fazlalarının çokuluslu özel ticari bankalar aracılığıyla devrelenmesi sonucu krize rağmen durumu bir süre daha sürdürmek mümkün oldu. Ne var ki, krizin etkisinin bir süre ertelenmesinin maliyeti, azgelişmiş ülkelerin borç batağına itilmeleri oldu ve 1980'den sonra tablo daha da kararmaya başladı.

Kapitalizmin krizi 'yapısal bir krizdi'. 'Yapısal kriz' demek sermayenin kaynak sorunuyla karşı karşıya gelmesi demektir. Sermaye için "yeterli" kâr'ın sağlanamamasıdır. O halde sermayenin ihtiyacı olan kaynak nereden bulunacaktı. Bilinen en kestirme yol sömürü oranlarını yükseltmektir. Yani işçi ücretlerini düşürmektir. İşçi ücretlerini düşürmenin yolu da işçi örgütlerini (sendikaları) ve demokratik kuruluşları etkisizleştirmeyi gerektirir. Yani dolaysız üreticiler bulundukları mevzilerin gerisine atılmadan sömürü oranı artırılamaz.

Bu amaçla sözde "yeni" ve "bilimsel" çabalar yoğunlaştı. Neo-liberal ideolojik saldırı sermayenin imdadına yetişti. Aslında geliştirilen teoriler "yeni ve orijinal" oldukları için değil, uluslararası sermayenin ihtiyaçlarına cevap verdikleri için geçer

akçe sayıldılar... Artık, pazarın, serbest girişimin "görünmez elin" erdemleri yüceltilebilirdi.. Yeni, sağ veya "yeni-muhafazkâr"da denilen neo-liberal saldırı, şu önerileri ortaya atıyordu: Ücretler düşürülmeli, sosyal amaçlı (sağlık, eğitim, sosyal güvenlik vb.) harcamalar kısılmalı, devlet ekonomiden elini çekmeli, bütçe denkliği sağlanmalı, dar gelirli toplum kesimlerine ve tarıma dönük sübvansiyonlar kalkmalı, KİT'ler özelleştirilmeli. Korumacılığa son verilmeli, ihracat teşvik edilmeli, yabancı sermayeye daha büyük kolaylıklar ve olanaklar sağlanmalı..

Sermayenin krizi atlatması (kaynak sorununu çözmesi) için ikinci seçenek, delokalizasyon ve segmentasyon denilen (kaydırma ve parçalama) yöntem olabilirdi. Bu amaçla, emek-yoğun, enerji-yoğun, çevre kirlenmesine neden olan ve hantal (çok yer kaplayan) bazı sanayi dalları azgelişmiş ülkelere kaydırıldı. Bir de belirli malların emek-yoğun parçaları azgelişmiş ülkelerde, özellikle de, bunların "serbest üretim bölgelerinde" üretilmeye başlandı. Böyece hem aşınmış sermayenin verimlilik ömrü uzatılmış oluyor, hem de, Üçüncü Dünya'dan (yoğun emek sömürüsü sayesinde) kaynak transferi derinleştiriliyordu. 1980'li yılların başlarında, serbest bölgelerin harikalar yarattığı efsanesinin yayılması boşuna değildi. Neo-liberal saldırı "daha az devlet, daha çok özel teşebbüs" sloganının ortaya atmıştı. Aslında asıl amaç devleti küçültmek değil, kaynak dağılımını değiştirerek sermayeye gerekli olanı sağlamaktı.

Elbette krizin de etkisiyle ücretler Batı'da bir miktar aşınmıştı, ama bu sermayenin ihtiyacı olanın çok altındaydı... Sendikalar ve demokratik kuruluşları etkisizleştirmede beklenen başarı sağlanamamıştı.

Geriye üçüncü bir seçenek kalıyordu: Yeni-sömürge ülkelerden kaynak transferini hızlandırmak. Bu amaçla söz konusu ülkeler için de "teoriler geliştirildi." Bu teoriler, ithal

ikameci büyüme modelinin, dolayısıyla, korumacılığın kötülüklerini diline dolamıştı. Bu olumsuzluğun alternatifi de "dışa dönük model" olabilirdi! 60'tan fazla ülkeye dışa dönük büyüme modeli önermeleri boşuna değildir. Böyle bir strateji önermelerinin çok açık iki gerekçesi vardı: Birincisi, kriz koşullarında, korumacılık ve tarife dışı uygulamaların da etkisiyle iyice daralan batı pazarından pay almak isteyen bu ülkeler arasındaki rekabeti daha da kızıştırmaktı. Daralmış batı pazarından pay alabilmek için söz konusu ülkeler birbirleriyle kıyasıya rekabete girişecek, sanayi çıkışlı ihraç ürünleri fiyatlarını daha da düşüreceklerdi.

Fakat rekabet edebilmeleri için: Ücretleri düşürmeleri, iç tüketimi kısmaları, ihracatı teşvik etmeleri gerekiyordu. Bunu yapabilmeleri için de emekçi kitleleri baskı altına alıp ihraç edilebilir mal stoğu yaratmak gerekiyordu. Dolayısıyla askeri diktatörlüklerin, işkenceci rejimlerin gündeme gelmesi bir tesadüf değildi.

Azgelişmiş ülkelerde sendikalar ve demokratik örgütler yeterince güçlü olmadığı için, bunları etkisizleştimek emperyalist ülkelerden daha kolaydır.

Dışa açık büyüme modeli önermenin ikinci önemli nedeni, borç ödemelerini güvence altına almaktı. Zira çokuluslu özel ticari bankalar 1980 öncesinde azgelişmiş ülkelere kredi açarken kantarın topuzunu kaçırmışlardı. Bir ödeyememezlik durumu ortaya çıkarsa, dünya finas sistemi çökecekti.

Bir üçüncü amaçtan da söz edilebilir: Çokuluslu şirketlerin ve bankaların hareket alanını genişletmek, yayılmanın önündeki engelleri aşmak.

Bu modelin "kolay" benimsenmesi, önemli tepki göstermemesi emperyalist sermayenin dış kaynak yoluyla denetimi elinde tutmasıdır. Dolayısıyla Batı'da eflasyonun aşağı çekilmesinde, azgelişmiş ülkelerin sömürüsünün derinleştirilip,

kaynak transferinin hızlandırılmasının rolü yadsınamaz. Zira, hem hammaddeler, hem kimi "hafif sanayi" ürünleri, hem de enerji çok ucuza sağlanır duruma gelmişti. Dışa dönük modelin hem İMF ve Dünya Bankası iktisatçıları, hem akademik iktisatçıları, hem de medya tarafından bir kurtarıcı gibi sunulması boşuna değildir.

Bu modelin de devreye sokulmasıyla azgelişmiş ülkelerin sömürüsü bir yağma halini aldı. Bugün kan kaybı tarihte görülmemiş boyutlara ulaşmış durumdadır. 1986'da Zimbabwe'deki "Bağlantısızlar Konferansında" Küba devlet başkanı Fidel Castro: "Yeni sömürge olarak ödediğimiz bedel, sömürge olduğumuz dönemdekinden çok daha yüksek" demişti. Sadece 1985 yılında, borç ödemeleri, sermaye kaçışı, kâr transferleri yüzünden Üçüncü Dünya'nın uğradığı kayıp 240 milyar dolardı. Üstelik bu rakama asıl kan kaybı mekanizması olan, ticaret hadlerinin bozulmasından kaynaklanan kayıplar dahil değildir. Eğer 1949-1952 yıllarını kapsayan dönemde Marshall planıyla (ki geri ödenmiştir) yapılan yardımın 52 milyar dolar olduğu hatırlanırsa, durumun vehameti daha iyi anlaşılır. Aynı yıl borç faizi ödemeleri aşırı borçlu ülkelerin ihracat getirilerinin %23'ünü yutuyordu. Latin Amerika ülkeleri 1982 - 1983 yıllarında ihracat getirilerinin %34'ünü borç ödemelerine tahsis etmek zorunda kaldılar. Dış borçlar ödendikçe artıyor ve bir çeşit "çağdaş" köleleştirme aracı haline geliyor. 1991 yılı başında Üçüncü Dünya'nın borcu 1341 milyar dolara yükselmişti. 1982'den bu yana borç ödeme gerekçesi altında sanayileşmiş batılı ülkelere net kaynak transferi söz konusudur.

Pascal Arnaud'un yazdığına göre, 1983'ten bu yana azgelişmiş ülkeler her yıl bu yolla 38-40 milyar dolar net kaynak transfer ediyorlar. Bu yağmanın sonucunda azgelişmiş ülkeler yeteri kadar teçhizat, ara-mal, hammadde ve gıda maddesi ithal edemez duruma geliyorlar. İşsizlik, açlık, sefalet derinleşiyor.

Bazılarında enflasyon %1000'lik oranlarda seyrediyor. Geniş kitleler marjinalleşip büyük kentlerde ve megapollerde bir çeşit "insan artıkları" haline geliyorlar...

III. 1990'ların başında Yeni-Sömürge Ülkelerde Genel Durum

Birleşmiş Milletler çevresindeki kuruluşların uzmanları ve akademik iktisatçılar yeni-sömürge ülkeleri tanımlamak için, "Gelişme yolundaki ülkeler" veya "Gelişmekte olan ülkeler" kavramını yeğliyorlar... 1980 sonrasında ortaya çıkan gelişmelere ve eğilimlere bakılırsa, artık bu kavramların şu şekilde değiştirilmeleri gerekecek: "gelişmeme yolundaki ülkeler." Zira artık gelişmiyorlar ve kalkınmadan değil de kayıp on yıldan söz ediliyor.

Latin-Amerika ülkelerinin ortalama geliri 1988'de 1980'deki seviyeden %9 daha düşüktü. Bazı ülkelerde yaşam standardı 20 yıl öncesinin altına düştü. 1982-87 aralığında kişi başına gelir Arjantin'de %14.5, meksika'da %14.4, Venezüela'da %13.1 geriledi. Dünyanın et ve tahıl ambarı 33 milyon nüfuslu Arjantin'de her üç kişiden biri yoksulluk içinde yaşıyor... Brezilya'da reel ücretler 1981-1985 aralığında %33 oranında aşındı. Çocuk ölümleri de 1981'de binde 66'dan 1985'de binde 74'e yükseldi. Bolivya'da yoksul aileler çocuklarını varlıklı ailelere bırakıyor... Tüberküloz hortluyor... Aşırı borçlu Dominik Cumhuriyetinde çalışma yaşındaki her dört kişiden biri işsiz...

Afrika'da durum daha da vahim. Dünya Bankasının raporuna göre 9 Afrika ülkesinde yaşam uzunluğu düştü. 100 milyon Afrikalı mutlak açlık içinde yaşıyor. Artık Afrika için kalkınmadan değil, kayıp 30 yıldan sözediliyor. Bir çok ülkede yaşam standardı 1960'ın bile altına düşmüş durumda. Zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki "gelişmişlik" farkı azal-

mıyor, tam tersine daha da açılıyor... Bu yüzden 1980'li yıllar "genel yoksullaşma on yılı" olarak kabul ediliyor.

GSMH'larında mutlak düşüş kaydeden ülke sayısı 1960'tan bu yana 4 kat arttı. 1900 yılında emperyalist ülkelerde ortalama GSMH Asya'dan 5, Latin Amerika'dan da sadece 3 kat fazlaydı. 1987'de bir bütün olarak zenginlerle yoksullar arasındaki fark 36'ya yükselmiş durumdaydı. Oysa aynı rakam 1900 yılında sadece 9'du...

Bu gün Paris'in banliyösünde yaşayan orta-gelir gurubundan bir aile, Güney-Doğu Asya'nın kırlarında yaşayan bir aileden 100 kat fazla kazanıyor. Yüzyılın sonunda dünya nüfusu 6 milyar'a yükselecek ve bunun 5 milyarı yeni-sömürge statüsündeki ülkelerde yaşıyor olacak!.. 1988'de dünya nüfusunun %77.4'ü, 3 milyar 952 milyon insan Üçüncü Dünyada yaşıyordu ve dünya gelirinin %17.7'sini alıyordu... OECD ülkelerinde yaşayan 751 milyon insan (dünya nüfusunun %14.7si) dünya gelirinin %76.6'sına elkoyuyor... Yoksul ülkelerde yaşayan 3 milyarı aşkın insan dünya gelirinden sadece %5.4 pay alıyor. Bu %5.4 Fransa'nın (deniz-aşırı bölgeler dahil) gelirine eşittir... Kara Afrika'da yaşayan 450 milyon insan Texas'ın gelirinin yarısı kadar bir gelirle yaşamaya mahkum edilmiş durumda..? Ve tabii yaşayamıyor... İktisatçılar istatistikleri, özellikle de gelir dağılımı istatistiklerini manipüle ediyorlar. Dünya Bankasına göre Latin Amerika'da nüfusun sadece %19'u yoksulluk içinde kabul ediliyor. Oysa, ortalama kişi başına gelirin 20 bin dolar olduğu ABD'de bile (resmi verilere göre) nüfusun %20'si yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Bu durumda Latin Amerika'yla ilgili rakamlar güven veriyor mu?

Bir çok aşırı borçlu ülkede "modern sektör"den sağlanan gelir 1980'lerin başından bu yana %60 gerilemiş durumda. Nijerya'da ücretler %85 oranında düştü ve aylık ücretler 10 ila 20 dolar arasında seyrediyor. Vietnam'ın kuzeyinde aylık ücret 10

doların altında. Peru'da IMF politikaları sonucu petrol fiyatları 31 kat, ekmek fiyatları 12 kat artırıldı. 1990 Ağustosunda asgari ücret 1975'teki seviyenin %90 altındaydı. Bu sonuncu ülkede kolera salgını yaygınlaşıyor...

1988'de Bolivya'daki ekonomik şok tedavisinin mimarı Sanchez de Losado, (daha sonra cumhurbaşkanı adayı) şunları söylemişti: "Sendika yöneticilerini yakalayıp ülkenin iç bölgelerine sürgün ettik. Devlete ait Cambol Maden Korsorsiyomu'nu kapattık. Bu madenlerde çalışan 24.000 işçiyle, kamu sektöründe çalışan 50 bin ücretlinin işine son verdik."

Genellikle dışa dönük model uygulanan ülkelerde, devlet, kaynakları sermayenin kısır kesimleri lehine olarak yeniden dağıtıldı. İthal ikameci model gözden düştü. İşletmeler ya iflas etti ya da iflasın eşiğine getirildi. İşizlik, yoksulluk ve sefalet derinleşti. Sosyal amaçlı harcamalar iyice aşındırıldı. Bu gün azgelişmiş ülkelerde ortalama ücretler sanayileşmiş ülkelerdekinden 30-50 kat daha düşüktür.

"İhracat veya ölüm" sloganı meyvelerini çoktan vermiş durumda. Yoksulluk, marjinalleşme, manevi yozlaşma ürpertici boyutlara yükselmiş durumda. Böyle bir akibet, Doğu-Avrupa'nın fanatik kapitalist restorasyoncularını da bekliyor. Bugün Budapeşte'de 9 milyon 720 bin Forint'e bir Porche Carrera otomobil alınabiliyor... bu rakam söz konusu ülkede 70 yıllık ortalama ücrete eşit...

Paris modaevlerinde tasarlanmış, Tayland veya Vietnam'da dikilen bir gömlek bu ülkelerden 3-4 dolara ithal ediliyor. Sanayileşmiş Batıda 45 dolardan satılıyor. Üretmeyenin kazancı 41 dolar... Yani asıl üreticinin kazancının 10 katı... Yapılan bir tahmine göre, Üçüncü Dünyadaki 1 dolarlık üretim, emperyalist Batı'nın GSMH'sını 3 dolar artırıyor. Üstelik bunun için hiç bir çaba göstermeleri de gerekmiyor.

Bütün bunlar ortadayken, Üçüncü Dünya'nın da sanayileşip,

"kalkınıp" emperyalist ülkeler gibi olması, onları "yakalaması" mümkün müdür? ve bütün bunlar azgelişmiş ülkelerin neden borç batağına itildiklerini de açıklamıyor mu?

Buraya kadar söylemeye çalıştığımız, sorunun sadece bir yanıdır. Ortalama bir Üçüncü Dünya insanı da ortalama bir Los Angeles'lı kadar tüketip, onun kadar kirletip, onun kadar tahrip ederse durum ne olur? Böyle bir şeyin olabilmesi için bugünkü gibi üç gezegen gerekecek! Bir taraftan dünya nüfusu hızla artarken, toprak erozyonu görülmemiş bir hızla devam ediyor. Her yıl 15 milyon hektar orman alanı yok oluyor ve bunun 6 milyon hektarı çöle dönüşüyor. Ortalama bir Amerikalı ortalama bir Etiyopyalı'dan 600 kat fazla enerji tüketiyor. Daha şimdiden "sera etkisi" ve ozon tabakasının zayıflaması önemli sorunlar ortaya çıkarmakta... Böylesi bir durumda bütün Çinlile'rin birer otomobile sahip olduğu durumunu düşünebiliyor musunuz?

Asit yağmuru ormanları, nehirleri, gölleri mahvediyor. Zehirli artıklar suyu zehirliyor, büyük nehirlerin suyu azalıyor. Sadece sular değil hava ve toprak da kirleniyor. Şımarık sermaye sahipleri kâr'a susamışlıkları yüzünden kirlettikleri toprağı temizlemek için mucizevi bir formüle sahip mi?

Özetlemek gerekirse, bugün insanlık akıl almaz bir şekilde bindiği dalı hızla kesmeye devam ediyor.Latin Amerika'da üretilen et, McDonalds hamburgeri yapılmak üzere ABD'ye ihraç ediliyor... Dünyanın en zengin %6'sı toplam kullanılabilir enerjinin %33'ünü kullanıyor Tüm kullanılabilir kaynakların da üçte birini.. Ortalama bir Amerikalı 50 Haitili kadar tüketiyor. 50 Haitili de Amerikalı "kardeşi" kadar tüketebilir mi? Daha şimdiden insanların dörtte biri sağlığa uygun olmayan su içmek zorunda..

Herkes olduğu yerde kalsın diye her seferinde daha fazla silah üretiliyor... Ve burjuva uygarlığı açlıkla mücadele ede-

mediği için açlarla mücadele ediyor. Şiddet ve militarizm medya araçlarının da yoğun katkısıyla özendirilip, egemen kültür haline getirilmek isteniyor. Oyuncaklar arasında silah modelleri birinci sırayı tutuyor! Sonuncusu 1989 Şubatında olmak üzere bu güne kadar 20'den fazla IMF ayaklanması oldu ve binlerce insan açlığa tepki gösterdikleri için öldürüldü...

Ne ki başkalarını ezenlerin de özgür ve huzur içinde olmaları mümkün değildir. Bugün tüm dünyada harcanan, tüketilen sinir ilaçlarının, teskin edicilerin yarısı ABD'de tüketiliyor. Dünyanın zenginliğine el koyan, doğal ve beşeri kaynakları yağmalayıp israf eden şımarık azınlığın durumu da pek parlak sayılmaz... Emperyalist ülkelerin yaşam tarzı diğerleri tarafından tekrarlanamaz, teklit edilemez. Böylesi bir dünyada kapitalizme ve emperyalizme başkaldırmak, sadece insanlık onurunu kurtarmanın değil, insanlığın geleceğin güvence altına almanın da yegane yoludur.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

DEĞİŞEN EMPERYALİST STRATEJİ ÜZERİNE*

Kristof Kolomb'un macerasıyla başlayan döemden bu yana insanlık, 1980'lerdekine benzer yoğunlukta bir yağmaya tanık olmadı. Buna rağmen emperyalizmden, sömürgecilikten söz edilmiyor. Doğrudan sömürgecilik döneminde sömürgecilik kavramı hiç kullanılmazdı. Ancak, doğrudan sömürgeciliğe karşı mücedelenin yükseldiği dönemde 'sömürgecilik' kavramı kullanılır oldu. Eğer herhangi bir egemenlik biçimi, 'veri olarak' kabul ediliyor ve 'normal' bir şey olarak görülüyorsa, itiraz edilmiyorsa, böylesi durumlarda kavramların içi boşalıp işlevsizleşiyor. Bu durum kavramlarla mücadele arasında doğru yönde bir ilişki olduğunu gösterir. Eğer gerçekten sömürüye, baskıya, zulme karşı mücadele önemsizse, cılızsa o durumlara denk düşen kavramlar da işlevsizleşiyor. Özellikle 1980'li yıllarda yaşananlar yukardaki görüşü doğrular niteliktedir.

Kapitalizm 1880'lerin sonu 1890'ların başında yeni bir 'uzun dalga'ya girmişti. Bu 'uzun dalga'nın genişleme dönemi olan birinci aşaması Birinci Emperyalist Savaş son buldu. Uzun dalganın kriz dönemi veya ikinci aşaması da İkinci Emperyalist Savaşın sonunda sona erdi ve yerini yeni bir "uzun dalga"ya bıraktı. İkinci Savaşın bitiminde, bugün üçüncü Dünya (veya Güney) denilen ülkelerin büyük çoğunluğu sömürgeci-emperyalist devletlerin doğrudan sömürgesi durumundaydı. Doğrudan sömürgecilik daha çok emperyalizmin "klasik aşamasına" denk düşen bir egemenlik biçimiydi. Emperyalistler arası hiyerarşide İngiltere'nin hegemonik konumda olduğu bir döneme tekabül ediyordu. Fakat İngiltere'nin hegemonik gücü, I. Emperyalist Savaşla birlikte aşınmaya başladı. Bunun anlamı bir hegemonya krizinin ortaya çıkmasıdır. Hegemonya krizi,

* Özgür Bilime Doğru Dergisinin Ocak 1995 2. inci sayısında yayınlanmıştır.

1945'de ABD'nin tartışmasız hegemonik güç haline gelmesiyle son buldu.

Bir kere sömürgeciliğin "klasik" biçimi artık sömürgeci devletler için 'rasyonel'olmaktan çıkmıştı. Yeni hegemonik güç olan ABD'nin de böyle bir statüyü kabullenmesi mümkün değildi. Amerikan emperyalizminin çıkarları bu bölgelerin 'bağımsızlaşmalarını' gerektiriyordu. Bundan başka, sömürgelerin insanları, emekçi kitleleri de artık sömürgecilik statüsünde yaşamak istemiyorlardı. Yukardaki üçlü eğilimin diyalektiği, sömürgeciliğin klasik biçiminin aşılması yönünde dinamikler yaratmıştı. Dolayısıyla, hem sömürgeciliğin 'klasik' biçimini aşmaya, hem de emperyalizmin çıkarlarını güvence altına almaya yarayan bir "düzenleme" gerekiyordu. Elbette bu hesapları zorlaştıran önemli bir 'engel' vardı: Sosyalist blok ve 'bağımsızlık' mücadelelerinden bazılarının emperyalizmden kopma potansiyeli taşımaları.

Aslında emperyalizmin Sovyet Bloğuna ve sosyalizme düşmanlığı, kendi dışındaki dünyanın denetimden çıkıp, dünyanın zenginliğine ortak olma talebiyle ortaya çıkması ve emperyalist dünyanın 'ayrıcalıklı' konumuna meydan okuması korkusuydu. Bu bakımdan sosyalizm düşmanlığı Üçüncü Dünya düşmanlığıyla özdeştir.

Yeni dönemin yeni hegemonik gücü olan ABD'nin temel sorunu, dünya ölçeğinde Sovyet sisteminin yayılmasını önlemek, "kızıl tehlikenin" önünü kesmek, bu amaçla Sovyet sistemine küresel planda engeller oluşturmak, ikinci olarak da, bağımsızlığa yeni yeni kavuşmakta olan ülkelerde emperyalist egemenlik dışına taşma istidadı gösteren hareketleri "ehlileştirip", emperyalist hegemonya sınırları içinde tutmaktı.

Komünist yayılmayı önleme stratejisi "çevreleme liberalizmi" denilen bir stratejiyle güvence altına alınma yoluna gidildi. Buna göre, azgelişmiş ülkelerin belirli bir büyümeyi

gerçekleştirmelerine imkan veren politikalara 'göz yummak' gerekiyordu. Çevreleme liberalizminin Üçüncü Dünya'ya yansıması, "kalkınmacı retoriğin" ön plana çıkması biçiminde tezahür etti. Emperyalist Batıdaysa, çevreleme liberalizmi büyük sermayeyle büyük işçi örgütleri ve ekonomik-sosyal yaşamda önemli roller üstelenen devlet üçlüsü arasındaki bir konsensüse dayanıyordu.

Ne ki, yeni 'uzun dalga'nın birinci dönemi (genişleme aşaması) 1970'li yılları başında sonuna ulaştı. Kapitalizm yeniden bir 'yapısal kriz' dönemine giriyordu ve bu dönem yeni politikalar, yaklaşımlar ve stratejiler gerektiriyordu. ABD'de 1930'ların sonlarından beri devam eden ve devlet-büyük sermaye-örgütlü işçi sınıfı arasında bir uzlaşmaya tekabül eden, New Deal veya Neo-New Deal denilen politikalar geçirliydi. Bu uzlaşmanın temeli, yapısal kriz ve Amerikan ekonomisinin rekabetçi gücünü yitirme sürecine girdiği koşullarda artık hızla aşınıyordu.

Çevreleme liberalizmine itirazlar yükselmeye başladı, devlet müdahelelerine savaş ilan edildi. Artık örgütlü işçi kesiminin aşırı taleplerinden şikayet ediliyordu. Ama, bunların 'bilimsel' bir retorikle sunulması, ideolojik mistifikasyon yaratılması gerekiyordu. Monetarizmin değişik versiyonları, bu arada "arzyönlü iktisat" 'teorisyenleri büyük sermayenin imdadına yetişiyor ve Adam Smith'in "görünmez eli" yeniden keşfedilip yüceltiliyor ve pazarın serbestçe işleyişinin sorunların çözümünde yegane çıkış yolu olduğu görüşü medyatik araçların da desteğiyle yaygınlaştırılıyordu.

1980'de Reagan'ın iktidara taşınmasıyla, neo-liberal tezler de artık pratik politikaya tercüme edilebilirlerdi. Reagancılar, Çevreleme liberalizminin dünyada disiplini sağlayamadığından, uluslararası komünizmi çökertemediğinden, Amerikan ekonomisinin rekabetci gücünü yitirmesine neden olduğundan

vb. şikayet ederek iktidara taşındılar. O zaman yapılması gereken, sadece komünizmi çökertmek veya komünizmin küresel yayılmasının durdurulmasıyla sınırlı olmamalıydı. Bir kere ABD'nin kaybettiği ekonomik gücünü yeniden kazanması gerekiyordu. Zira ekonomik plandaki en büyük rakipleri olan Japonya, Batı Avrupa (özellikle Almanya) ve Yeni Sanayi Ülkeleri de denilen Asyanın dört kaplanı (G. Kore, Taiwan, Singapur, Hong Kong) karşısında rekabetçi gücünü kaybediyordu.*

Öte yandan, Üçüncü Dünya Ülkeleri OPEC gibi karteller oluşturarak temel malların fiyatlarını belirler duruma gelmek istiyorlardı. Bu amaçla başta BM Örgütü olmak üzere çeşitli uluslararası platformlarda etkinlik sağlamaya yönelmişlerdi. 1970'lerin ortalarında 'yeni bir Uluslararası Ekonomik Düzen' talebiyle ortaya çıkmışlardı. Bağlantısızlar, 77'ler Grubu, UNCTAD çevrelerindeki etkinlikleri ABD'yi rahatsız ediyordu.

O halde büyük sermayenin hareketine konan engellerin aşılması için emperyalist dünyada 'sosyal devlet' veya 'refah devleti' olarak bilinen uygulamalardan vazgeçilmesi 'devletin küçülmesi' (askeri harcamalar hariç) gerekiyordu. Devletin küçültülmesi de sosyal amaçlı harcamaların kısılması, devletin sermayeyi kısıtlayıcı düzenlemelerine son verilmesi -Buna 'deregülasyon' deniyor- sermayeden alınan vergilerin azaltılması ve özelleştirmelerle gerçekleştirilecekti. Bütün bunların yapılabilmesi için, demokratik alanın daraltılması ve bu amaçla demokratik güçler cephesindeki direncin kırılması gerekiyordu.

Aslında Transnasyonal şirketlerin, faaliyet alanı olarak tüm dünyayı gördükleri bir tarihsel dönemde, teker teker 'ulus devletlerin' oluşturdukları çerçeve dar geliyordu. Dolayısıyla

* Bu ifadeden tüm üretim alanlarında rekabetçi gücünü yitirdiği anlamı çıkarılmamalıdır.

transnasyonal firmalar hiç bir yerde hiç bir engelle karşılaşmak istemiyorlardı.

Artık Üçüncü Dünyadaki 'kalkınmacı devlete' savaş ilan edilebilirdi. Bu sonuncu ülkelerde kalkınmacı retoriğin gözden düşürülmesi için, yoğun bir ideolojik saldırı başlatıldı. Özellikle 1970'li yıllarda petrol şokları sonucu büyük ödemeler dengesi sorunuyla yüz yüze gelen bu ülkeler, emperyalizmin baskısına iyice açık hale gelmişlerdi. Batılı finans kuruluşlarına, özellikle de çokuluslu özel ticari bankalara aşırı düzeyde borçlanmışlardı. O kadar ki, bir ödeyememezlik veya ödememezlik durumunda dünya finans sistemi çökecekti. Batının egemen çevreleri Brezilyalı iktisatçı Celso Mong'un 'bir milyon borcum olsa işim bitik, elli milyar borcum olsa bankanın işi bitik' sözünü bir türlü zihinlerinden atamıyorlardı. Bu durum, ABD'ye IMF ve Dünya Bankasını kullanarak, borçlu ülkelere "istikrar" ve "yapısal uyum" programları empoze etme fırsatı veriyordu. Dış borç ödemeyi esas alan bu politikalarla (dışa dönük veya ihracat öncülüğünde büyüme deniyordu) Üçüncü Dünyadan akıl almaz bir kaynak transferi başlatılıyordu.

Emperyalist saldırı sadece kalkınmacı retoriği etkisizleştirmekle de kalmadı. Emperyalist yağma belki Kristof Kolomb döneminden beri hiç bu ölçüde derin tahribat yapmamıştı. 'Komünist' denilen dünyaya gelince, elbette 1917'den beri hep savunmada kaldı ve emperyalist saldırı hiç bir zaman durmadı; ama, bu rejimler asıl kendi iç çelişkilerinin sonucunda ve demokratik mekanizmaları oluşturamamaktan dolayı çöktüler.

Böylece, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde geçerli 'çevreleme liberalizmi' stratejisinin yerini 1980'li yılların başından itibaren 'küresel püskürtme stratejisi'alıyordu. Ve bugün, 1990'ların ortalarında bu yeni stratejinin hedeflerine ulaştığını söylemek mümkündür.

Elbette evdeki hesabın çarşıya uyması bir istisnadır. Amerikan küresel saldırısı çokuluslu bankaları kurtarır ve olası bir finansal çöküşü şimdilik ertelemeyi başarırken ve büyük sermayenin önündeki engeller büyük ölçüde aşılırken, Reagancıların başlıca amaçlarından biri olan ABD'nin ekonomik ve rekabetçi gücünü restore etme amacı gerçekleşmeyecekti. (Bunun nedenlerinin tahliline burada girmiyoruz). Bütün bu dönem boyunca, ABD'nin rekabetçi gücü aşınmaya devam etti.

Bugün bu süper güç, ekonomik temeli aşınmaya devam eden dünyanın bir numaralı askeri gücü durumundadır. Emperyalist statükoyu sarsacak her hareketi nerede olursa olsun ezmeyi 'yegane amaç' ve varlık nedeni olarak görmektedir.

Fakat, küresel püskürtme stratejisi sonucu, dünya nüfusunun yaklaşık beşte dördünün yaşadığı yeni-sömürge (veya yeniden kompadorlaşmış) statüsündeki ülkelerde, işsizlik, açlık, konutsuzluk, katlanılmaz megapol yaşamı, yoksulluk, derinleşen sefalet ve hızla tahrip olan doğal çevre, Orta-Çağın korkulu salgın hastalıklarının hortlaması, sosyal-ekololjik bir tehdide dönüşmüş durumdadır. Emperyalizm her şeyi hızla çürütmektedir. Üstelik, küresel püskürtme stratejisi küresel planda sonuçlar doğurmaktadır. Zira açlık, evsizlik, yoksulluk artık sadece 'dünyanın lanetlilerinin' sorunu değildir. Emperyalist ülkelerin de birer 'üçüncü dünyaları' var!

Çelişik olarak, meta fetişizmi dünyanın "ayrıcalıklılarının" yaşadığı zenginlik adalarında da insanları ehlileştirilmiş maymunlar durumuna getirmiştir. Transnasyonal şirketlerin en ucuz olduğu yerde üretip, en pahalı olduğu yerde satabildikleri, her gün trilyonlarca doların dünyanın bir köşesinden diğerine savrulması ve finansal spekülasyonunu ekonomilerin üretici temelini kemirmesi, çevrenin hızla aşınması, insanlığı yıkımın eşiğine getirmiş durumdadır. Felaketler büyüdükçe, en-

ternasyonalist bilincin gelişmesinin koşulları da kaçınılmaz olarak oluşmaktadır.

Anti-emperyalist ve sosyalist mücadele için giderek zaman daralmaktadır. Klasik araçlar ve yöntemlerle emperyalizme karşı koymak zorlaşmış görünüyor. Zira, Amerikan emperyalizmi 'temiz savaş' yöntemini uygulayarak hedeflerine kolaylıkla ulaşabilecek bir militer-teknolojik güce ulaşmış durumdadır. Dolayısıyla, "pis savaş" yöntemiyle, emperyalizmi teker teker ülkelere çekmek ve gerçek anlamda kayıplar vermesini sağlamak gerekiyor.

Artık kapitalist barbarlık insanları işsiz, aç, konutsuz vb. bırakmadığı zaman ve en iyi koşullarda maymunlaştırmaktadır. Bu durumda sosyalizm için verilecek mücadele hem gezegeni ve uygarlığı kurtarmanın hem de insana insan onurunu yeniden kazandırmanın yegane yoludur. Bu yönde kaybedecek fazla zamanımız yok. Zira, ekolojik-Toplumsal yıkımlar ve felaketler insanlığı ve uygarlığı yok olmanın eşiğine getirmiş durumdadır.

KAPİTALİST GELİŞMENİN BİR ALT-EVRESİ OLARAK KÜRESELLEŞME

Bir üretim tarzı olarak kapitalizm, sürekli bir genişleme ve yayılma dinamiğine sahiptir. Bu niteliği itibariyle de, evrensellik eğilimini bünyesinde barındırmaktadır. Soruna bu tarz yaklaşıldığında, küreselleşmenin yeni ve orjinal bir şey olmadığı söylenebilir. Kapitalist üretimin özünde var olan bir eğilimin gerçekleşmesi olarak görülebilir. Elbette sistemin evrenselliği özünde taşıyor olması, onun değişik aşamalardaki ayırdedici yanlarını ve her yeni durumun ortaya çıkardığı somut durumları görmezlikten gelmeyi veya hafife almayı gerektirmez. Süreklilik içindeki değişimi ve ortaya çıkan yeni olguları tahlil etmeden realiteyi anlamak olanaksızdır.

Şimdilerde sıkca kullanılan küreselleşme kavramı, yaklaşık 1980'lerin başında ortaya çıkmaya başlayan yeni eğilimleri ve süreçleri tanımlamak için kullanılıyor. Türkçe'deki küreselleşme kavramı, artık dünyanın *lingua franca*'sı durumuna gelen İngilizcedeki (Amerikanca'daki demek daha uygun) 'globalization', Fransızca'daki 'mondialisation'un karşılığı olarak kullanılıyor. Ve herkes kavramdan canının istediğini anlama eğiliminde.. 1990'ların en moda sözcüğü olan "küreselleşme", 'Alice Harikalar Diyarında kitabındaki Alice'i şaşırtıp Kupa Kraliçesini heyecanlandıracak kadar geniş anlamlı ve iddialı bir sözcüktür: kullananın istediği anlamı taşır... Öte yandan, çepeçevre her yanda duyduğumuz küreselleşme konuşmalarının büyük çoğunluğu Clare Boothe Luce'un deyimiyle, küresel saçmalıklardan başka bir şey değil.[1]"

Herkes kavrama isteğini anlamı yükleyedursun, kapitalist üretimin tarihinde yeni bir sayfa açıldığına şüphe yoktur. İşte bu yazı söz konusu alt-evrenin anlaşılmasına yönelik bir denemedir. Burada ve bir makalenin elverdiği ölçüde içine girilen

yeni alt-evrenin ayırdedici yanları, kimin için ne anlama geldiği, ne gibi sonuçlar doğurduğu, vb. üzerinde duruluyor. Fakat yeni olanın eski olandan farklılığını ortaya koyabilmek için, önce kısaca da olsa eskiye değinmek ve 'değişimin' hangi noktalarda, nasıl ve ne yönde ortaya çıktığını tahlil etmek gerekir. Bu nedenle, birinci bölümde II. Dünya Savaşı sonrası dönemde geçerli kapitalizmin (monopoly capital) genel bir değerlendirmesi yapılıyor. İkinci bölümde tekelci kapitalizmden (monopoly capital) küresel kapitalizme geçişin hangi koşullarda ve nasıl gerçekleşmekte olduğuna kısaca değiniliyor. Üçüncü bölümde de küreselleşme denilene ilişkin bazı saptamalar yapılıyor. Zira bu günün kapitalizmi Adam Smith, David Ricardo, J.S. Mill, Marx vb. 'ın tahlil ettiklerinden çok farklıdır. Aynı şekilde, Hobson, Hilferding, Lenin, Troçki, daha sonra Baran, Sweezy, vb. nin tahlil ettiklerinden de farklıdır. Artık rekabete dayalı, küçük işlemelerden oluşan, daha çok iç pazar için üretim yapan serbest rekabetçi kapitalizm çok gerilerde kaldığı gibi, devletleri arkasına alarak dünyayı fethe yönelen tekeller dönemi de giderek gerilerde kalıyor. Başka türlü söylenirse bir dönem kapanıp yenisi açılıyor. Bir dönemin kapandığı kesin olmakla birlikte 'yeni dönemin' ne olduğu, nasıl olduğu, ne gibi sonuçlar doğurmakta olduğu konusunda benzer bir netlik ve açıklık yok. Bazılarının pek sevdiği ve yerli-yersiz kullandığı bir tabirle 'bir geçiş dönemi' söz konusu. Adı üstünde henüz 'tamamlanmamış' bir süreç söz konusu.

I. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist genişleme ve kriz

Kapitalist üretim II. Dünya Savaşından sonra yeniden genişleme dönemine girdi. Başka türlü söylenirse, savaş sonrasının yaklaşık otuz yılı yeni 'uzun dalganın' birinci aşamasıydı. Belki de kapitalist üretim tarihinin en rahat, en az

sorunlu ve en uzun genişleme dönemini yaşamıştı... Kapitalizm görülmemiş bir genişleme dönemi yaşarken, bu dönem Sovyet resmi ideolojisinin üreticileri tarafından "üçüncü bunalım dönemi" ilan edilecekti... Bir Fransız iktisatcısının 'parlak otuz yıl' dediği bu dönemde dünyadaki genel durum aşağı yukarı şöyleydi: Gelişmiş veya sanayileşmiş ülkeler denilen emperyalist blokta 'refah devleti', 'sosyal devlet' vb. denilen bir devlet modeli ve anlayışı geçerliydi. Böyle bir 'modelin' gündeme gelmesinin elbette faşizmin yenilgisinin ve Sovyet sisteminin bir 'çekim merkezi' haline gelmesininde payı vardı ama asıl neden, önceki dönemde, özellikle de iki savaş arası dönemde kapitalizmin içine girdiği çalkantıydı. Özellikle 1929 krizi, devlet müdahalesi olmadan sistemin ayakta kalma şansının zayıf olduğuna dair bir genel anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştu. Devletin ekonomiye müdahale ederek, kapitalizme özgü arz-talep dengesizliğini talep yönünden dengelemesi ve talebi istikrarlı bir düzeyde tutması gerektiği, yaygın bir anlayış haline gelmişti. Böyle bir ortamda devlet müdahaleleriyle ve talebi istikrara kavuşturacak, Keynesci talep yöntemi politikalarıyla krizleri önleme ve sistemi 'ayakta tutma' kaygısı ön plana çıkmıştı.

Böyle bir modelin geçerli olması demek, büyük sermaye, büyük işçi örgütleri (sendikalar) ve devlet arasında bir kompromininin geçerli olması demekti. Dolayısıyla, devlet daha çok işçi-memur istihdam ediyor, sosyal amaçlı harcamalara yöneliyor ve özel tekellere büyük siparişler yoluyla ve KİT'ler oluşturarak ekonomiye yoğun bir biçimde müdahale ediyordu. Bu tür politika ve uygulamalar sonucunda da oldukça yüksek düzeyde bir talep güvence altına alınabiliyordu. Bu tür yaklaşımlar ve politikalar sadece büyük sendikalarda örgütlü işçilerin değil, bir bütün olarak sınıfın reel gelirini yükseltmeye olanak veriyordu. İşte, faşizmin yenilgisi, 'kızıl tehlike' korkusu

ve kapitalizmin kendi haline bırakıldığında ayakta kalmasının problematik hale geldiğinin sermaye çevrelerinin bilincine kazındığı bir kontekste, devletin 'hakem' rolü üstlendiği, büyük sermaye ve büyük işçi örgütleri arasında bir uzlaşma zemini yaratılabilmişti. Ve kapitalizm yükselmeyi sürdürdükce büyük sermaye geçerli kompromiye pek itiraz etmiyecekti...

'Sosyalist Blok'un genişlediği ve ulusal kurtuluş savaşlarının da klasik sömürgeciliği tasfiyeye yöneldiği bir dönemin tartışmasız hegemonik gücü olan ABD, savaş sonrasının iki-kutuplu dünyasında ve soğuk savaş koşullarında "çevreleme liberalizmi" (containment liberalism) denilen bir uluslararası siyasi strateji izlemeyi yeğliyordu. Buna göre, asıl sorun komünizmin güçlenmesini, yayılmasını önlemekti. O halde, emperyalist ülkelerde nasıl 'refah devleti' ulgulaması bir çeşit olayların zoruyla gündeme gelmişse, Üçüncü Dünyada da 'kalkınmacı devlete' göz yummak, bu ülkelerden gelecek kimi 'ulusal' talepleri sineye çekmek uygun bir strateji sayılıp uygulamaya konuyordu...

Elbette Savaş sonrası yeni bağımsızlığa kavuşan (ve daha önce 'bağımsız olanlar) ülkelerde geçerli 'ulusal kalkınmacı' modelin gündeme gelmesini sadece hegemonik gücün izin ve onayına bağlamak doğru olmaz. Ama,o dönemin Amerikan dış politikasına göre, 'kızıl tehlikenin' etkili olmaktan çıkması için, bu ülkelerde belirli bir büyümenin gerçekleşmesi, yoksulluğun ve sefaletin daha fazla derinleşmesini engellemekten geçerdi. Dolayısıyla, emperyalist dünyadaki 'refah devletinin' Üçüncü Dünyadaki karşılığı, 'ulusal kalkınmacı devletti.' O dönemde Üçüncü Dünya devletlerinin büyük çoğunluğu, karşılıklı bağımlılık koşullarında ve iki hasım blok'a da mesafeli durarak kalkınabilecekleri, Batıyı yakalayabilecekleri, onun zenginliğine ortak olabilecekleri düşüncesiyle hareket ediyorlardı.[2] Sanayileşmiş kapitalist ülkelerde işsizlik hemen bütünüyle or-

tadan kalkar, reel ücretler yükselirken, toplumların genel refah düzeyinde de önemli artışlar söz konusuydu. Stratejinin öteki ayağındaysa, durum 'umut verici' görünüyordu... Üçüncü Dünya ülkelerinde de genel eğilim istihdamın, ücretlerin, kamu hizmetlerinin vb. iyileşmesi yönündeydi. Kentleşmede görülen aşırı büyüme elbette, marjinalleşme, hizmetler sektöründe aşırı şişme vb. gibi sorunlar yaratmaktan geri kalmadı.

Latin Amerikada 1950-1980 aralığında GSMH, ortalama %5,5, sanayi üretimi %7, arttı. Kentleşme oranı %45 den %70'e yükseldi. Çocuk ölüm oranları gerilerken, sermaye birikim oranı üretimin %23'ü düzeyine çıktı. Yaşam uzunluğu %15-20 oranında yükseldi. Sosyal hizmetler alanı genişledi ve iyileşti. Emeğin yetişkinlik düzeyinde kayda değer bir iyileşme olurken yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus 1960'da %51'den 1970'de %40'a ve 1980'de %33'e geriledi.[3] Benzer bir eğilim diğer Üçüncü Dünya ülkeleri için de geçirliydi.

Batıda refah devleti, azgelişmiş ülkelerde, 'ulusal kalkınmacı devlet' geçerliyken, üçüncü güç merkezi, kendilerinin ve hasımlarının 'sosyalist' dediği planlı ekonomiye dayalı ülkelerdi. Orada da dünyadaki genel konjonktüre uygun bir gelişme süreci yaşanıyordu.

Kapitalist genişleme 1960'ların sonundan başlıyarak 'olumsuz sinyaller' vermeye başladı. İlk olumsuz işaretler hegemonik güç olan ABD'den geldi. Amerikan ekonomisinde verimlilik ve kâr oranları düşüşe, fiyatlar tırmanışa geçmişti ve 1974-1975 yılına gelindiğinde artık resesyon tüm emperyalist ülkeleri etkisi altına almıştı. Böylece 'parlak otuz yıl' son buluyordu. Kapitalist sistemin genelleşmiş resesyonunun petrol fiyatlarının artırıldığı döneme raslaması, krizin bir "Petrol krizi" ve petrol fiyatlarının yükseltilmesinin neden olduğu bir kriz gibi sunulmasına da olanak vermişti. Araplar ve genel olarak Üçüncü Dünyaya yönelik düşmanca bir kampanya başlatıldı...

Artık sorunların nedeni çok şey isteyen 'Üçüncü Dünyanın lânetlileriydi'

Aslında 1974-75 resesyonu iki şeyin birden habercisiydi: Birincisi; kapitalizmin devrevi (cyclic) krizi yeniden hortlamıştı; İkincisi, bu kriz sadece bir resesyon değil aynı zamanda kapializmin "çağdaş birikim modelinin" 'yapısal krizinin'de habercisiydi. Aslında 1974-75 resesyonu uzun sürmedi ama, o zamandan beri 'yapısal kriz' aşılamadı. 1974-75 resesyonundan sonra İkinci Savaş sonrasının en büyük krizi (resesyonu) 1979-1982 yılları arasındaki krizdi. Dolayısıyla paradigma kaymasının başlangıcı olarak 1974-75 değil de 1980'lerin başını kabul etmek uygun olur. Ve 1974-75'le 1980'lerin başı arasındaki dönemi tekelci (mopoly capital) kapitalizmden 'küresel kapitalizme' geçişin bir çeşit "mayalanma" ya da "kuluçka" dönemi sayılması uygundur.

II. Büyük sermayenin krize tepkisi

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde geçerli olan 'refah devleti' modeli, kapitalizmin 'yapısal krize' girmesiyle tartışılır hale geldi. İkinci Dünya savaşı öncesinde devletin ekonomiye yeterince müdahale etmediğinden şikayet edilirken, kapitalizmin yeniden krize girdiği 1974-75 sonrasında, özellikle de 1980'li yıllarda artık devletin her şeye burnunu soktuğundan ve mevcut sorunların da aşırıya vardırılan devlet müdahalelerinden kaynaklandığı görüşü ön plana çıktı... Büyük sermayenin, giderek ağırlıkları artan çokuluslu şirketlerin ihtiyacına cevap verecek bir teorik-ideolojik söylem geliştirildi. Buna göre, tüm sorunlar devlet müdahalelerinden kaynaklanıyordu. O halde devlet ekonomiden elini çekmeliydi. 'Asıl işlevine' dönmeliydi... Zira, kaynak yutan, israf eden, müdahelelerle ekonomik dengeleri bozan bir devlet söz konusuydu. Ismarlama üzerine üretilen neo-liberal ideolojik-

teorik söylem 'modern medyanın' da desteğiyle tam bir hegemonya kurmayı başardı. Sermayenin beyinlere yönelik operasyonu artık başarıya ulaşmıştı..? Ve neo-liberal ideoloji, liberalleşme, deregülasyon ve özelleştirme başlığı altında yeni bir devlet ve toplum anlayışını dayatıyordu.

1974-75 reseyonu, verimlilik ve kâr oranlarının gerilediği, kapatilizmin daraldığı yeni bir dönemi haber veriyordu. Büyük sermaye yeni yatırım arayışlarından çok 'mevcut olanı' kullanarak kârlılık oranlarını korumayı yeğledi. Bu amaçla ücretleri düşürmek ve kamu harcamalarını budamak en kestirme çözümdü. Bunlardan birincisi doğrudan artı-değer oranını dolayısıyla kâr oranını yükseltirken, ikincisi de daha az vergi vermek anlamına geliyordu. Mevcut olanı kullanarak kâr oranını yükseltmenin bir yolu da KİT'lerin özelleştirilmesi olabilirdi. Durum buydu ama, özelleştirme lehine ileri sürülen gerekçeler muhtelifti... Elbette bu kadarı sermaye için yeterli değildi. Kaydırma ve parçalama yöntemiyle bazı sanayilerin veya bazı ürün aksamının Üçüncü Dünyanın ucuz işçi cennetlerine aktarılması da bir çözüm olabilirdi. Ne ki, kaydırma ve parçalamanın olabilmesi için koşulların da oluşmuş olması gerekiyordu. Bir kere, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler böyle bir stratejiyi mümkün kılıyordu ama bu kadarı yeterli değildi. 'Yatırım ikliminin' de uygun olması gerekiyordu ki, iklime dahil olanlar şunlardı: bir kere ücretler çok düşük olacak ve yakın bir gelecekte de yükselme olasılığı zayıf olacak, vergi kolaylıkları ve muafiyetleri 'yeterli olacak' sermaye hareketini kolaylaştıran bir mevzuat olacak, çevre koruma gibi duyarlılıklar söz konusu olmayacak, işçiler örgütsüz olacak ve öylece kalacak, eğer söz konusu ülkede yeterli emek yetişkinliği ve uygun bir alt-yapı mevcutsa, orada yatırım iklimi elverişli demektir...

Büyük sermayenin ikinci değerlenme alanı Üçüncü Dünyayı

borçlandırmaktı. Böylece söz konusu ülkelere yönelik mal ihracı devam edebilirdi. Fakat borçlandırma sanayileşmiş ülkeler için sadece mal ihracına olanak veren bir şey değildi. İlerki yıllarda Üçüncü Dünya ülkelerini yeniden kompradorlaşmaya zorlayacak bir tuzaktı. Avrupa, dolarları, daha sonra petro-dolarlarla iyice büyümüş ve kriz ortamında kullanılamaz durumda devasa bir finans sermayesi birikmişti. Petrol fiyatlarının yükselmesi, petrol ihraç eden ülkelerin durumunu iyileştirirken, petrol ithal eden azgelişmiş ülkeler önemli ödemeler dengesi sorunuyla karşılaştılar. Bir bakıma petrol ihraç edenlerin fazlası petrol ithal edenlerin açığına denk gibiydi. Ve petrol fazlaları çokuluslu özel ticari bankaların kasalarına akmıştı. Zaten giriştikleri kalkınma hamlesinin finansmanında zorlanan petrol ithal eden azgelişmiş ülkeler, yüksek petrol faturasının altından kalkamaz hale geldiler. Üstelik Batıdan sağladıkları kamu kaynaklı krediler de kurumaktaydı. İşte böyle bir ortamda, çokuluslu özel bankalardan borçlanma dışında bir seçenek kalmıyordu. Azgelişmiş ülkeler 'kolay borçlanmanın' mümkün olduğu bir uluslararası finansal konjonktürde hızla borçlandılar. Ödünç verenler de dahil, kimse geri ödemeyi düşünmüyordu... Ve borçlar hızla arttı. Kolay borçlanma dönemi ABD'nin para politikasında radikal bir dönüşün ortaya çıkmasıyla, özellikle de 1979-1982 resesyonu ve 1982'de en büyük borçlulardan Meksika'nın ödeyemezliğe düşmesiyle son buldu ve 'borç krizi' dönemi başladı.

Üçüncü Dünya ülkelerinin aşırı borç yükü altına girmeleri, büyük sermayenin saldırısına uygun bir zemin yarattı. Gerçekten borçlar ödenmezse dünya finans sistemi çökecekti. İMF ve Dünya Bankası 'klasik ve asli' işlevlerinin dışına çıkarak, bir bakıma çokuluslu ticari bankaların ve bir bütün olarak emperyalist sermayenin 'icra memuru' niteliği kazandılar. Ve borçlu ülkelere mevcut büyüme modelinin terkedip, dışa dönük

bir model benimsemeleri için baskı yaptılar. Bu ülkelerin dışa dönük büyüme modeli benimsemeleri hem borçların düzenli ödemesini sağladı hem de Üçüncü Dünya ülkelerinin ihracat fiyatlarını çökertti. Bu ülkelere liberalleşme, deregülasyon (ekonomiyi devlet müdahelelerinden ve bürokratik denetimlerden kurtarma anlamında) ve özelleştirmeyi dayattılar. Böylece söz konusu ülkeleri yeniden kompradorlaşma tercihine zorladılar. Bütün bunlar sayıları ve etkinlikleri giderek artan çokuluslu şirketlerin, büyük sermayenin ve büyük çokuluslu özel ticari bankaların önünü açmak, yüksek kâr oranlarını güvence altına almak anlamına geliyordu. Böylece, Batıda refah devletini çökertmeyi amaçlayan neo-liberal saldırı, Üçüncü Dünyada da "kalkınmacı devleti" tasfiye etmeyi başarmış oluyordu... Zira transnasyonal denilen dev şirketler, dünyanın her yerinde hareketini sınırlayan -kısıtlayan tüm düzenlemelere savaş ilân etmişti.

Bu dönümde Batılıları kaygılandıran bir şey de, Üçüncü Dünya ülkelerinin OPEC gibi karteller oluşturmaya yönelmeleri, "yeni bir uluslararası ekonomik düzen", "dünya kaynaklarının adil kullanıma vb." yönündeki talepleriydi. Nitekim 'Bağlantısızlar', '77'ler Grubu' vb. gibi oluşumlar içine girmeleri, Birleşmiş Milletler Örgütünde ve ona bağlı kurumlarda (UNCTAD gibi) ve örgütlerde önemli bir ağırlığa ulaşmaları, başta ABD olmak üzere, Batılıları rahatsız ediyordu. Üçüncü Dünya yönetimlerini 'yeniden kompradorlaştırmaya' zorlamanın gerisindeki nedenlerden biri de buydu. ABD'nin etkin çevreleri, Üçüncü Dünyanın 'milliyetci-kalkınmacı' yönetimlerinin şımardığını düşünüyordu... Batılılar kendi üretim ve tüketim modellerinin dünyanın geri kalanı tarafından taklit edilmesinin olanaksızlığını, böyle bir şeyin ne demeye geldiğini gayet iyi bilirlerdi... Zira, kendi zenginlikleriyle başkalarının yoksulluğu arasındaki ilişkiden haberdardırlar. Üçüncü Dünya yönetimlerinin de dünya sorunları üzerinde söz hakkına sa-

hibolma niyeti, Batılıların Üçüncü Dünya'ya karşı bir düşman cephe oluşturmalarına neden oldu.

Söz konusu dönem aynı zamanda hegemonya krizi dönemiydi. Ve kriz devam ediyor. 1970'lerin başından itibaren, özellikle de 1974-75 resesyonundan sonra ABD'nin hegemonyası tartışılır duruma geldi. Bir bakıma 1914-1945 aralığındakine benzer bir durum ortaya çıktı. ABD göreli güç kaybına uğrarken, olası adaylardan hiç biri ABD'nin yerini alabilecek durumda değil. Üstelik ABD mutlak olarak dünyanın en büyük ekonomik gücü olma konumunu koruyor.

III. Küreselleşme

1980'lerin başında büyük çokuluslu şirketlerin merkezlerinden dünyanın dört bir yanındaki şubelerine gönderdikleri mesajda; artık dünya ölçeğinde düşünüp ona göre hareket etmeleri için bir engel kalmadığı, bir önceki dönemdeki kısıtlamaların aşıldığı, küresel bir yaklaşım benimsemeleri ve ona göre hareket etmeleri isteniyordu... Dolayısıyla, 1980'lerde ortaya çıkan 'yenilik' sadece malların ve sermayenin bir ülkeden diğerine hareketinin yoğunluk kazanmasıyla, sermaye ve mal akımının artmasıyla ilgili değildi. Bir kere, firmalar çokuluslulluktan transnasyonelliğe 'terfi etmişlerdi' Ve Transnasyonal firmalar endüstriyel ve finansal faaliyetlerini küresel plana yayıyorlardı. Ve konglamera durumuna geliyorlardı. Artık ticaretteki hızlı artışta bizzat firmaların kendi iç ticaretinin payı giderek artıyordu. Gerçekten, 1970'lerden 1990'lara varan süreçte çokuluslu şirketler, sayı, büyüklük ve faaliyet alanları bakımından büyük bir sıçrama yaptılar. 1970'de 7 bin kadar olan çokuluslu şirketlerin sayısı 1990'da 37 bini aşıyordu ve 208 bin kadar şubeleriyle dünyayı örümcek ağı gibi sarmış durumdalar. Nitekim, Dünya Bankasının yakın tarihli bir raporunda çokuluslu şirketlerin tüm şubeleri tarafından gerçekleştirilen sa-

tışların dünya ihracatını aştığını ortaya koyuyor.[4] "Yeni doğan küresel düzenin öncülüğünü çoğu bazı bağımsız uluslardan da büyük olan bir kaç yüz dev şirket yapıyor. Ford'un ekonomisi Suudi Arabistan ve Norveç'inkinden büyük. Philipp Morris'in yıllık satışları Yeni Zelandanın gayri safi milli hasılasından fazla."[5] "Günümüzde yirmi Transnasyonal şirket 80 ülkenin GSMH'sinden fazla ciro yapıyor. IBM'nin veya Shell'in yıllık karı, Filipinlerin ve Peru'nun bütcesinden daha büyük."[6] "En tepedeki 300 şirketin toplu varlıkları kabaca tüm dünyadaki üretim varlıklarının dörtte birini oluşturmaktadır."[7] "... Sermaye hareketliliğinin artması, küresel şirketlerin üretimlerini ve kârlarını devletin pek fazla vergi ya da kesinti istemidği ülkelere kaydırmalarına olanak tanımaktadır."[8]

Şimdilerde Transnasyonal denilen çokuluslu şirketler, artık bilinen anlamda sadece çokuluslu değil, küreseldirler ve kâr hesaplarını yaparken küresel planda düşünüp planlıyorlar. Dolayısıyla, ürünün ne kadarının nerede üretileceği, hangi parçanın üretimin hangi ülkede veya bölgede yapılacağı, küresel düzlemde ele alınıyor. Her bir ülkedeki ücret düzeyi,. emeğin yetişkinliği, alt-yapının elverişli olup olmayışı, vergi oranları ve vergi mevzuatının 'sıkıcı' olup olmaması, çevre koruma duyarlılığı, üretilen malın satış olanakları veya pazara yakınlık vb. gibi faktörler malların üretileceği yeri belirliyor. "Anavatanlardaki fabrikaları kapatıp Güney Amerika ya da Asyadaki düşük ücretli cennetlere taşımak, Amerikan şirketlerine pek çekici gelmektedir. Krediler, vergi indirimleri, gümrük tarife muafiyetleri ve denizaşırı zarar sigortası gibi konulardaki bir dizi hükümet politikası da endüstrinin ABD'den kaçışını hızlandırmaktadır."[9] Transnasyonal şirketlerin küresel planda hareketini sağlayan da: 1. Üretim teknolojisinde ortaya çıkan yenilikler; 2. Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler; ve 3. Sermayenin ve malların

hareketini sınırlayan bir önceki dönemdeki engellerin ortadan kalkmış olmasıdır. Bu arada, sözü edilen 37 bin transnasyonal şirketin %90'ının merkezinin emperyalist ülkelerde olduğu hatırlanmalıdır.

1983-1990 aralığında uluslararası özel yatırımlar dünya üretiminden dört kat, dünya ticaretinden de üç kat daha fazla artış gösterdi. Birleşmiş milletler örgütünün tahminlerine göre, bankacılık ve finans sektörleri dışındaki çokuluslu şirketler 1990 da 3.100 milyar dolar aktif'e sahiptiler ve bunun 1200 milyar dolarlık kısmı yabancı ülkelerde bulunuyordu. Söz konusu döneme damgasını vuran bir yenilik de, 1970'lerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %25'i azgelişmiş ülkelere yönelirken, 1980'lerde bu oran %20'lere gerilemişti. Sermaye hareketi daha çok üç gelişmiş kutup (ABD, Batı Avrupa, Japonya-Pasifik) arasında yoğunlaşıyor. Bu gün dünya ticaretinin %95'den fazlası söz konusu üç kutup içinde ve arasında gerçekleşiyor. En az gelişmiş 47 ülke 1960'da dünya ticaretinin %2,3'ünü temsil ederken, bu gün payları sadece %03 (binde üç) tür.

Öte yandan son otuz yılda finans pazarlarının genişlemesinin asıl nedeni, büyük sanayi guruplarının kârlarını yeniden yatırıma yöneltmemeleri sonucu (dünya pazarında daralmanın devam etmesinden ötürü) ellerindeki kaynağı finans sektöründe değerlendirmek istemelerinden ötürüdür. Dolayısıyla, yeni yatırımlardan çok, kâr'ın finans sektöründe değerlendirilmesi, şirketlerin satın alınması, füzyon, şirketler arası evlilikler ve üretim anlaşmaları, özelleştirmeye sunulan şirketlerin satın alınması gibi alanlara yöneliyor. "Çoğu, endüstrileşmiş dünyanın üc refah bölgesi olan Amerika, Avrupa ve Doğu Asya'da üstlenmiş rakip firmalar arasında kurulan ittifaklar, yerli-yabancı, dost-düşman, biz-onlar tanımlarını belirsiz hale getirmektedir." Doğası gereği finans sermayesi de, kısa ve çok kısa vadade en yüksek kârı sağlıyacak plasmanları yeğ-

liyor. Bu, 'verimli' yatırımlara yönelmeyen rantiye sermayesinin, finans sermayesinin baskıcı gücü denilen durumdur. 22-24 tarihli Wall Street Journal'ın yazdığına göre, "yalnızca uluslararası mali işlemlerin toplam değeri fiziksel mal üretiminin toplam değerinin tam yedi katı büyüklüğündedir."

Küreselleşme çağının bir başka özelliği de özel sermaye yatırımları içinde hizmet sektörünün payının artmasıdır. Bu oran Sanayileşmiş OECD ülkelerinde %40 ila, %60 arasında değişmektedir.

Sermayenin küreselleşmesini insanlığın 'nihai kurtuluşu' olarak sunan çevreler, kapitalist üretime özgü ebedi sorunu görmezlikten geliyorlar. Kısa vadede sermayenin bir bölümü yüksek kârlar sağlıyor ama, dünya ölçeğinde ve uzun dönemde sorunlar daha da büyüyor ve içinden çıkılmaz hale geliyor. Zira her firma rekabetci konumunu korumak ve pazar payını artırmak için, 'verimliliği' artırıcı, maliyetleri düşürücü önlemler alıyor. Bu amaçla her seferinde daha çok işçiyi işten çıkarıyor, dolayısıyla insanları alım gücünden mahrum diyorlar. Öte yandan da ürettikleri mallar için umutsuz bir pazar arayışına girişiyorlar. Dolayısıyla, aldıkları kararlar tekil olarak 'rasyonel' görünmekle birlikte, kararlar toplamı tam bir irrasyonelliğe dönüşüyor.

Aynı şekilde, retoriğin aksine, küreselleşme yeni kutuplaşmalar ortaya çıkarıyor. Neo-liberal ütopyanın iddia ettiğinin aksine, dünya bir bütün olarak ele alındığında kutuplaşma derinleşmektedir. Örneğin Yeni Sanayi Ülkelerinin dünya ihracatındaki payı 1966-1987 aralığında %1,1'den %5,5'a yükselirken, tüm öteki azgelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payı aynı dönemde %22,9'dan %15,4'e geriledi.[10]

Dünya kapitalizmi 1980'lerin başında yeni bir alt-evreye girdi. Önceki dönemde oluşmuş tüm dengeler ve ittifaklar aşındı. Bu süreç başlıca dört alanda belirgin bir değişime dam-

gasını vurmuş görünüyor: Bir kere emek-sermaye ilişkisi emek aleyhine olmak üzere ve küresel planda bozulmuş durumda. Dünyanın her yerinde farklı oranlarda olmakla birlikte reel ücretler düştü, işsizlik arttı, gelir dağılımı daha da bozuldu, işçi örgütleri (sendikalar) güç kaybına uğradı. "1967-1992 arasında Amerikan işçilerinin ortalma verimliliği %30 attı, buna karşılık ortalama reel ücretler %13 oranında geriledi.[11] İkinci olarak, üretici sermaye (sanayi sermayesi) güç kaybına uğrarken finans ve rantiye sermayesi ön plana çıktı. Üçüncü olarak, devlet sermaye ilişkisi de devletin düzenleyiciliği ve yönlendiriciliği aleyhine olarak aşınmaya uğradı. "Bu sistemin en rahatsız edici yönü, dünya çapındaki şirketlerin, hükümetlerin kendi haklarının yararına olan politikaları yürütmelerine engel olma gücü ve olanağıdır. Ulus-devletlerin liderleri kendi toprakları üzerinde bir zamanlar sahip oldukları kontrolün büyük kısmını yitirmektedirler. Yabancılar daha şimdiden içeri girmiş olduğu için, dış dünyanın taleplerine gittikce daha fazla boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. Düzenli olarak sınır-ötesi çalışan işletmeler, en ücra köşeleri bile her türlü politik düzenleme ve geleneği aşıp geçen bir yeni dünya ekonomisine katılmaktadırlar. Bir başka çağ için hazırlanmış vergi yasaları, sermaye akışı ve faiz oranlarını kontrol amaçlı geleneksel yöntemler, herkese iş sağlama ve kaynak geliştirmeyle çevre korumaya yönelik eski yaklaşımlar, uygulanamaz ve ilgisiz hale gelmektedirler."[11a] Nihayet kutuplaşma da farklı bir görünüm almakta... Bu yeni sürecin ortaya çıkarmakta olduğu sonuçların tahlili başka bir makalenin, dahası, hacimli bir kitabın konusudur.

Neo-liberal ütopyanın çığırtkanları istedikleri kadar liberalleşmeyi, küreselleşmeyi bir kurtarıcı gibi sunsunlar, dünyada hiç bir zaman bu kadar şiddet, eşitsizlik, dışlanma, açlık görülmedi ve ekonomik zulüm tarihin hiç bir döneminde bu

kadar insanı ezip çaresiz bırakmadı. Başka türlü olması da zaten mümkün değildi. Son tahlilde geçerli olan kapitalist mantıktı. Kapitalist sınıf her seferinde daha fazla zenginliğe el koydukca sorunlar daha da büyümek ve çözümsüzlük derinleşmek durumundaydı...

Kardelen, 20 Eylül 1995

Notlar

1. Richard J. Barnet ve John Cavanagh, *Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*, Sabah Kitapları 1994
2. Bkz. Fikret Başkaya, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge, 1994
3. Carlos m. Vilas, "*Etat, Peuple et Démocratie en Amérique Latine*, in Etat et Politique dans le Tiers-monde, Forum du Tiers Monde-L'Harmattan, Paris 1994 p. 84
4. World Bank, Global Economic Prospects and Developing Countries, 1995
5. *Küresel Düşler*, a.g.e. s.1-2
6. İbid, s.2
7. *Küresel Düşler*, a.g.e.
8. *Küresel Düşler*, a.g.e.
9. *Küresel Düşler* a.g.e.
10. François Chesnais, *La Mondialisation Du Capital*, Syros, 1995 pl 88
11. Nichel Lind, "To have or have not. Notes on the Progress of the American Class War", Harper's Magazine, New York, June 1995.

11a. *Küresel Düşler*, a.g.e.

ÖZELLEŞTİRME, SANAYİSİZLEŞME, YENİDEN KOMPRADORLAŞMA ÜZERİNE ON TEZ*

1. Özelleştirme, şimdilerde Transnasyonal denilen beynelmilel sermayenin, çokuluslu şirketlerin kapsamlı ve çok yönlü saldırısının bir parçasıdır. Bu saldırının iki temel stratejik amacı vardır: 1. Batı'da, emperyalist ülkelerde New Deal State, Neo-new Deal State, Refah Devleti, Sosyal Devlet, Kayırıcı Devlet., vb. olarak bilinen, 1930'lu yılların sonlarından başlıyarak, özellikle de İkinci Dünya Savaşını izleyen yaklaşık otuz yıllık dönemde geçerli devleti; 2. Azgelişmiş ülkelerde de "kalkınmacı devlet", "müdahaleci devlet", "girişimci devlet", "devlet kapitalizmi" vb. olarak bilinen devleti yeniden biçimlendirmek, transnasyonal şirketlerin ihtiyacına cevap cerecek yeni bir yapılanmanın yolunu açmaktır.

Sermayenin saldırısının gerisindeki temel nedenler de: a) kapitalizmin içine girdiği "yapısal krizin" dayattığı sermaye ihtiyacı, b) esas itibariyle XIX. uncu yüzyıl da oluşmuş ve daha sonra Üçüncü Düya tarafından da taklit edilen "ulus devletin" artık sermayenin ulaştığı yeni aşamadaki ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmesidir. Dolayısıyla, hem Batı'daki "refah devleti", hem de Üçüncü Dünyadaki "kalkınmacı devlet" artık sermaye'ye ayak bağı olmaya başlamıştır.

Önceleri 'çokuluslular', şimdilerde de 'transnasyonal' denilen dev şirketlerin sayısı 1960'da 7 binden, 1990'da 37 bine yükseldi ve artık dünya ticareti bir bakıma bu şirketlerin birbirleriyle veya aynı şirketin şubeleri arasındaki ticaret biçimini aldı. Geçtiğimiz yüzyılda oluşmuş ulus devlet yapısı artık sermayenin XX.'inci yüzyılın sonunda ihtiyacına cevap veremiyor.

---

* Bu bildiri TMMOB'un 1994-95 kışındaki "Sanayi Kongresine" Haymana Kapalı Cezaevinden yollanmıştır.

Sermaye, devlet tarafından konmuş, hareketini sınırlayan her türlü bürokratik düzenlemeden kurtulmak istiyor. Bununla amaçlanan başlıca iki şey söz konusudur: a) Ekonomik korumalar, gümrükler, ithalat kısıtlamaları, yabancı sermayeye yönelik düzenlemeler, sanayi ve tarımı teşvike yönelik düzenlemeler aşılmak isteniyor, b) Toplumun mütevazi kesimlerine yönelik 'kayırıcı', 'koruyucu' düzenlemler, eğitim sağlık, sosyal güvenlik, sakatlara, yaşlılara, çocuklara, kısaca, korunmaya muhtaç toplum kesimlerine yönelik düzenlemeler, küçük üreticilere dönük sübvansiyonlar, çalışma yaşamıyla ilgili düzenlemeler aşılmak isteniyor. İşte bu iki grup altında toplanan düzenlemelere 'deregülasyon' deniyor. Kısaca, bir önceki dönemde, özellikle de bir 'sosyal uzlaşma' amacı taşıyan kurumsal düzenlemeler tasfiye edilmek isteniyor.

II. Özelleştirme, söz konusu saldırının ikinci ayağını oluşturmakla birlikte, emperyalist ülkelerdeki özelleştirmeyle, Üçüncü Dünyadaki özelleştirme arasındaki önemli farka işaret etmek gerekir. Sömürgeciliğin ve emperyalizmin bir sonucu olarak, geri kalmış ülkelerde müteşebbis rolünü üstlenecek 'dinamik' bir kapitalist sınıf oluşamamıştır. Böyle girişimci bir sınıfın olmayışı, veya yetersizliği, ortaya çıkan boşluğu devletin doldurmasını gerektirmiştir, dolayısıyla, işletmeci kamu kesiminin genişliği bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

Kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrası 'yükselme dönemi' devam ederken, emperyalist devletler Üçüncü Dünyada 'kalkınmacı' bir retoriğin geçerli olmasına ses çıkarmadılar veya göz yumdular. Çoğu "bağımsızlığını" yeni kazanmış söz konusu devletlerin yönetici elitleri Batı'yı yakalamanın 'mümkün' ve 'gerekli' olduğu yanılsaması içindeydiler. Oysa, kapitalizmin yasaları geçerliyken, Üçüncü Dünyanın da emperyalist Batı gibi olması, hem teorik olarak düşünülemez hem de pratikte olanaksızdır. Ortalama bir Amerikalı 2 Batı Avrupa'lı, 55 Hint'li,

168 Tanzanya'lı, ve 900 Nepal'li kadar enerji tüketiyor... Bir başına bu rakamlar bile Batı'nın üretim ve tüketim düzeyinin dünyanın 'lanetlileri' tarafından taklit edilmesinin olanaksızlığını göstermeye yeter... Zira, Batı'nın ayrıcalıklı konumu, dünyanın geri kalanının çok az üretip, çok az tüketip, çok az kirletip, çok az tahrip etmesine dayanıyor. Birilerinin zenginliğiyle başkalarının yoksulluğu arasında bir ilişki olmak zorundadır.

Kapitalizmin yeniden yapısal krize girmesiyle, ABD öncülüğünde Üçüncü Dünya'ya yönelik bir düşman ittifakı oluşturuldu. Artık Üçüncü Dünya'nın ayrıcalıklı elitleri ve yöneticilerinin 'Batı gibi olma', 'Batı'yı yakalama', 'Batı'nın zenginliğine ortak olma' niyeti başta ABD olmak üzere, emperyalist dünya'yı rahatsız ediyordu. Şimdilerde çökertilmiş olan OPEC'le dünya sahnesine başarılı bir çıkış yapan Üçüncü Dünyada benzer kartellerin yaygınlaşması olasılığı, Batılıların korkulu rüyası haline gelmişti. 'Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen', 'Küresel Zenginliğin Adil Dağılımı', gibi talepler de yükselmeye başlamıştı. Üçüncü Dünya'yı bu tür iddialardan vazgeçirmek ve hizaya getirmek gerekiyordu... Üçüncü Dünya'nın aşırı borç yükü altına girmiş olması saldırı için uygun bir zemin yaratmıştı. Aşırı borç yükü altına girmiş devletlerin ekonomik işlevleri İMF, Dünya Bankası, AID gibi kurumların eline geçti ve Üçüncü Dünya'daki devletler ikincil, rutin işlerle uğraşır duruma geldiler. Ve "kalkınma", "sanayileşme" gibi iddialardan kolaylıkla vazgeçip, 'yeniden kompradorlaşma' tercihi yaptılar. Artık transnasyonal şirketlerin faaliyetini kolaylaştırma işlevine koşulmuş durumdadırlar. Bir çeşit transnasyonal şirketlerin 'güvenliğiyle' ilgili yapılara dönüşmüş durumdadırlar...

Bu süreçte borçlar ikili bir işlev görmüştür: 1. Borçlar, devletlerin asli işlevlerini Batı'nın finans kuruluşlarına terketmelerini kolaylaştırmıştır ve yeniden kompradorlaşmanın

yolunu açmıştır, 2. İkinci olarak da, bizzat KİT'lerin kendisi de borç ödemenin araçlarından biri olmuştur. Batı'lılarm önerdiği "istikrar" ve "yapısal uyum proğramlarım", 'çok kazan, az harca' şeklinde özetlemek mümkündür. Çok kazanıp az harcama söz konusu olunca, aradaki fark borç ödemelerine gidecek demektir... Dolayısıyla sloganı, "çok kazan, az harca, borç öde" biçiminde ifade etmek daha uygun düşer... Önerilen istikrar ve yapısal uyum proğramları: ihracatı artırma, kamu harcamalarını kısma ve özelleştirme ana başlıklarını içirer. Her üçünün de iki stratejik amacı vardır: a) söz konusu devletleri yeniden kompradorlaşma tercihine zorlayarak, sanayileşme ve kalkınma hedeflerinden uzaklaştırmak, b) borçların düzenli ödenmesini sağlayarak Batı'ya yönelik kaynak tranfserini, "kan kaybını" derinleştirmek...

III. Kalkınmacı retorikten uzaklaşmış, yeniden kompradorlaşma tercihi yapmak durumunda kalmış bir 'devlet' söz konusuyken, artık sanayileşme diye bir amaç ve kaygı da söz konusu değildir. Asli işlevi çokuluslu şirketlerin hareketini kolaylaştırmak olan bir devlet anlayışı geçerliyken, sanayileşmeden, kalkınmadan söz etmek, olsa, olsa 'balkondaki seyirciyi' oyalamaya yönelik bir manipülasyondur. Zira, yeniden kompradorlaşma tercihi yapmak demek, ülkenin geleceğini çokuluslu şirketlere, transnasyonallere ihale etmek, onların insafına terketmek anlamına gelir. Oysa, bu günün sanayileşmiş ülkeleri de dahil olmak üzere, tüm sanayileşme başarılarının gerisinde, modalitesi değişmekle birlikte, mutlaka devlet desteği ve müdahaleler bulunmaktadır.

Son dönemin başarılı öyküleri olan "yeni Sanayi Ülkeleri"nin bu günkü duruma gelmelerinde, yoğun devlet müdahaleleri başat bir rol oynamıştır. Dolayısıyla, ait olduğu bütünlük içinde tartışılmazsa, asıl sorunların gözden uzaklaşması kaçınılmazdır.

IV. "bilimsellik" görüntüsü altında sunulsa da, özelleştirme lehine ileri sürülen 'tezler', 'gerekçeler' sahte, yapay ve ısmarlamadır. Bu vesileyle sergilenen durum, "kurtla kuzu" öyküsünü hatırlatmaktadır. Özelleştirme lehine ileri sürülen iddialar baştan sona ideolojiktir. Ve ideoloji yanlış bilinçtir. Sınıfsal çıkarlarla politika arasında bağ kurar, bir çeşit tutkal işlevi görür. Bir grubun veya sınıfın çıkarı, sanki tüm toplumun çıkarıymış gibi gösterilir. Uygun koşullar oluştuğunda, ideoloji politikaya "tercüme" edilir ve bir pratik haline dönüşür.

Bir zamanlar ideolojik tercih, "daha çok devlet"ten yanaydı... Şimdilerde ve "yapısal kriz" ortamında slogan, "daha çok özel teşebbüs" biçimini aldı.

Özelleştirmenin verimliliği artırdığı, rekabet ortamını geliştirdiği, sermaye'yi tabana yaydığı, gelir dağılımını iyileştirdiği, pazar ekonomisinin etkin işleyişini sağladığı vb. gibi iddialar birer boş safsatadan ibaretttir. Yanlış bilinçtir, ideolojiktir. Zaten, gerçek dünyada da özelleştirme tamamlandığında, ileri sürülen argümanların tam tersi bir tablo ortaya çıkıyor...

Bu vesileyle XX.inci Yüzyıl'ın sonunda 'sosyal bilmin' niteliği ve işleviyle ilgili bir tartışma da başlatmak gerekiyor. Bu gün 'sosyal bilim' denilen, bütünüyle sermayenini hizmetindedir ve artık asıl işlevi ideolojiktir. Dolayısıyla, asıl bulunması gereken zeminin karşıtı bir yerde bulunmaktadır. Özelleştirme etrafında sürdürülen tartışmalar buna çarpıcı bir örnektir. Özelleştirme lehine geliştirilen tezler önceden 'ısmarlanmış' ve bu ısmarlama üzerine belirli 'bilim çevreleri', "ünlü bilim adamları" tarafından üretilmiştir. Üretilen yalan medya tarafından büyütülmüş, yalan büyüdükce, tezlerin 'etkinliği' ve 'inandırıcılığı'da büyümüştür. Bu gün sosyal bilim denilenin işlevi birçok bakımdan Orta Çağdaki Kilise'nin işlevine benzemektedir. Kilise öğretisinin bir benzeri durumuna gelmiştir.

Bu sorunla ilgili sayısız örnek bulunmakla birlikte, bir fikir

vermek için, Şili'deki durumu hatırlamak yeter. Pinochet darbesinin ardından bu ülkedeki KİT'ler iktidara yakın çevrelere 'uygun fiyatlarla' satıldı. 1982-1984 krizi patlak verince, özelleştirilen firmalar kamulaştırılıp, tekrar "KİT'leştirildiler. Böylece zarar "sosyalleştirilmiş" oldu. O kadar ki, bu sonuncu KİT'leştirmeyle, KİT'lerin ekonomideki ağırlığı sosyalist Salvador Alende dönemindekinden daha büyüktü... Koşullar değişince, bunlardan bazıları yeniden "özelleştirildi"...

V. Kapitalist üretim tarzı geçerliyken ve devletin sınıfsal niteliği burjuva olarak kaldıkça, kamu-özel, kamu sektörü-özel sektör ayrımı, burjuvazinin bir iç ayrımıdır. Burjuva devleti egemen olmaya devam ettikçe kamulaştırmalar, KİT oluşturma vb. sadece burjuva egemenliğini güçlendirmeye yarar. Bu bakımdan, burjuva egemenliği altında kamu sektörünün genişlemesi, zararın egemen sınıflar lehine "sosyalleştirilmesi" anlamına gelir. Kimi sol çevreler herhangi bir şey kamunun eline geçince, bunu bir "kurtarılmış alan" olarak algılıyorlar... Böyle bir anlayış, kapitalist toplum ve devlet'le ilgili eksik ve yanlış bir değerlendirmenin sonucudur.

Türkiye ekonomisinde de hayati öneme sahip KİT'ler ilk defa 1929 Krizi sonrasında, ekonomideki kopukluğu gidermek, tehlikeye giren egemen sınıf ittifakını takviye etmek amacıyla oluşturulmuşlardır. Dün zararı 'sosyalleştirmek' amacıyla KİT oluşturanlar, bu gün kar'ı artırmak için özelleştirme yoluna gitmektedirler...

VI. Türkiye'de ve dünyanın başka yerlerinde KİT'ler özel sermayenin yetersizliğini, cılızlığını ödünlemek, 'ulusal', 'özerk' bir ekonomi oluşturmak amacıyla gündeme gelmişti. Sermayenin globalleştiği 1980'li ve 1990'lı yıllarda böyle bir devlet artık transnasyonal firmalar için bir ayak bağı durumuna gelmiştir. Dolayısıyla, siyasi alanla ekonomik alan arasında ortaya çıkan uyumsuzluk ve sürtüşme, Üçüncü Dünya'da devletin

yeniden kompradorlaştırılmasıyla sermaye lehine olarak çözümlenmek istenmektedir. Sermayenin Üçüncü Dünya'nın cılız devletlerini teslim alması kolay olmaktadır.

VII. Özelleştirme sadece ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik bir saldırıdır. Bununla: kamu mülkiyetinin (Burada gerçek anlamda toplumsal mülkiyet kastediliyor.), ortaklaşa mülkiyetin, ortaklaşmacı yaşam biçimlerinin, kısaca sosyalizmin "yürümediği", sınıfsız toplum idealinin bir "kuruntu" olduğu, bunların insan doğasına aykırı olduğu vb. bilincini kafalara sokmak istenmektedir. Elbette bu tür argümanların gücü ve inandırıcılığı, kendilerinin ve hasımlarının "sosyalist" hatta "komünist", dedikleri bürokratik diktatörlüklerin iflasıyla daha da artmıştır. Oysa, iflas eden sosyalizmin karikatürü bile değildi.

Bu arada KİT'lerin tasfiyesiyle, "planlama' düşüncesi de kafalardan silinmek isteniyor. KİT'lerin tasfiyesi, planlamanın ön koşullarının da tasfiyesi anlamına gelir. Zira, belirli büyüklükte bir kamu sektörü olmadan ekonomik planlama mümkün olmaz.

VIII. Bir ekonomik kuruluşun sadece özel ellerde verimli ve etkin çalışabileceği 'düşüncesi' de bir yuvarlamadır ve bir egemen ideoloji kategorisidir. Böyle bir sanıyı sürdürüp yaşatan da ideolojik köleliktir. Burada binlerce, onbinlerce kişinin çalıştığı bir işletmede, binlerce, onbinlerce işçinin yeteneği, yaratıcılığı, becerisi yok sayılıyor. Buna karşılık, bir tek patronun veya sınırlı sayıdaki mülk sahibinin ya da onlar adına hareket eden dar bir yönetici grubun yeteneğine bel bağlanıyor. Binlerce kişinin inisiyatif aldığı bir işletme neden verimli çalışmasın. Katı disiplin, baskı ve hiyerarşiye dayalı bir üretim sürecinin, demokratik, katılımcı, insan yaratıcılığını besleyip özendiren bir üretim sürecinden daha etkin olması akla uygun mudur? Aslında burada söz konusu olan, 'var olanın', 'mevcut' durumun yüceltilmesidir.

Dolayısıyla, kamu işletmelerinin kaçınılmaz olarak verimsiz çalıştığı ve bunlar özel ellere geçince verimli hale geleceği iddiasının hiç bir iandırıcılığı yoktur. Burjuva egemenliği altında oluşturulmuş KİT'lerin teker teker verimsizliği, aslında bir bütün olarak sermayenin 'verimliliği' için gereklidir. Elbette bu söylediğimiz, KİT'lerin gözden çıkarılmadığı, tasfiyelerine karar verilmediği dönem için geçerlidir. Kaldı ki, "verimlilik", "etkinlik" vb. gibi kavramların tartışılmaya ihtiyacı vardır. Verimlilikten neyin anlaşıldığı önemlidir. Aynı şekilde 'kimin için verimli' sorusu da önemlidir. Aksi halde ideolojik söylemle gerçek durum arasına bir kalın çizgi çizmek mümkün olmaz.

Eğer KİT'ler mutlaka verimsiz olsaydı, zarar eden özel firmaların KİT'leştirilmesini anlamak mümkün olmadığı gibi, (Burada söz konusu olan zararın sosyalleştirilmesidir.), bazı Üçüncü Dünya KİT'lerinin Batı Avrupa KİT'leri tarafından satın alınmasını anlamak da mümkün olmazdı. (Bazı Arjantin KİT'leri İtalyan ve İspanyol KİT'leri tarafından satın alındı.) Elbette kamu kimin lehine işliyor, pazar kimin lehine işliyor sorularını da akıldan çıkarmamak gerekir.

IX. Globelleşme dönemine girildiği, bunun iyi bir şey olduğu, globalleşme trenini kaçırmamak gerektiği, tren kaçarsa dünya zenginliğine ortak olma şansının yitirileceği vb. gibi bir izlenim yaratılıyor ve bu süreçte özelleştirmeye anahtar bir işlev vehmediliyor. Oysa bu, sorunun sadece bir yüzünü görmektir. Globalleşmenin derinleşmesi aynı zamanda polarizasyonun (kutuplaşmanın) da derinleşmesi demektir. Dolayısıyla, daha çok globalleşme sermaye için daha çok kâr anlamına gelmekle birlikte, aynı zamanda daha çok işsizlik daha çok yoksulluk, daha çok evsizlik, daha çok sefalet, daha büyük ekolojik tahribat anlamına da gelmektedir. Kapitalizmin gelişip büyümesi yağma ve talanla yürümüştür ve globalleşme çağında bu talan ve yağma tarihte görülmemiş düzeye çıkmıştır. Transnasyonal firmaların

eteğine yapışabilenin 'kurtuluşu' insanlığın kurtuluşu olmadığı gibi, tam tersine, neden olduğu sosyal ve ekolojik yıkımlar yüzünden insanlığı ve uygarlığı tehdit eder duruma gelmektedir. Daha şimdiden dünya nüfusunun en zengin %20'si dünya gelirinin %79'una el koyuyor. Buna karşılık, dünya nüfusunun en yoksul %20'si dünya gelirinin %05'ine sahip Globalleşmenin derinleşmesiyle bu oranlar daha da açılacaktır.

X. Retorik ve ileri sürülen gerekçeler ne olursa olsun, özelleştirme bir yeniden kompradorlaştırma aracıdır. Kalkınma ve sanayileşme amacından ve iddiasından vazgeçildiği anlamına gelmektedir. Özelleştirmeyle birlikte ve kaçınılmaz olarak, afişe edilen 'amaçların' tersine, tekelleşme daha da artacak, gelir ve servet dağılımı daha da bozulacak, işsizlik artıp yoksulluk derinleşecek, işçi örgütleri daha da zayıflayacak, kompradorlaşma siyasal-ideolojik ve kültürel alanlara da yansıyıp, toplumsal doku daha da aşınacaktır.

Beynelmilel sermayenin hareketine ayak bağı olan engellerin ortadan kalkması, sanayileşme ve kalkınma hedeflerinden vazgeçilmesi bir 'başarı' olarak anlatılacaktır. Zira, egemen ideoloji, "sermaye için iyi olan herkes için iyidir" anlayışını şimdilik kafalara sokmayı başarıyor. Ama, ideolojik yanılsama mutlak değildir ve verilen "ilacın" uyuşturucu etkisi sınırsız değildir.

Sadece özelleştirme değil, sermayenin kapsamlı saldırısı, bu saldırıyla neyin amaçlandığı, böyle bir saldırının kimin için ne ifade ettiği anlaşılmadan, ideolojik bir netleşme sağlanmadan, özelleştirme karşısında tutarlı bir tavır ortaya konamaz. Nitekim konamamaktadır.

Bugün Üçüncü Dünya'nın emekçi yığınları (Daha az ölçüde emperyalist ülkelerin emekçileri de) emperyalizmin sadece ekonomik değil, siyasal, ideolojik, militer, velhasıl topyekün bir saldırısıyla karşı karşıyadır. Unutmamak gerekir ki, bütünü anlamadan parçaları anlamak mümkün değildir.

Yakın zamana kadar, İMF, Dünya Bankası, USAID ve "kardeş kuruluşları", sadece KİT'lere kredi açmada öncelik tanımakla kalmıyorlardı. KİT'lerin oluşması için de kredi açıyorlardı. 1980 öncesi dönemde azgelişmiş ülkelerdeki bir çok KİT, söz konusu finans kuruluşlarının açtıkları kredilerle oluşturulmuştu. Öte yandan çokuluslu şirketler de özel sektör firmalarından çok KİT'lerle "İş yapmayı" ya da KİT'lerle ortaklık kurmayı yeğliyorlardı[1].

Fakat 1980'lerin başında, özellikle de Meksika borç krizini (1982) izleyen yıllarda, KİT'lere yaklaşımda yüzseksen derecelik bir dönüş ortaya çıktı. Yeni KİT'lerin oluşturulması veya varolanlara kredi açmak bir yana, KİT'lerin özelleştirilmesi borç vermenin ön koşulu haline getirildi. "Niyet mektuplarında" özelleştirme taahhüdünde bulunmayan borçlu azgelişmiş ülkelere ne yeni kredi açılıyor, kredi açılmasına aracı olunuyor, ne de borç ertelemelerine olanak tanınıyordu. Bu yazıda tartışma konusu edeceğimiz sorunlardan biri, bu "Stratejik" kaymanın nedenlerini ortaya koymaktır. Ondan önce KİT'lerle ilgili bazı açıklamalar yapmamız gerekiyor. Nitekim ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, hemen tüm azgelişmiş ülkelerde KİT'lerin önemli bir ağırlığa sahip oldukları görülüyor. 1970'lerin sonunda KİT'lerin GSYİH'ya oranı %10'a ulaşmıştı. Bazı ülkelerde, örneğin Ghana ve Zambiya'da bu oran yaklaşık %38'lere kadar yükselmişti.[2] Öte yandan sanayi üretimi içinde KİT'lerin payı daha da büyüktü. Mısır ve Etyopya'da %60 civarındaydı. Türkiye'de sanayi üretiminde KİT'lerin payı 1979'da %34'tü[3]. Bu oran 1983'ten sonra %20'nin altına düştü. Özelleştirmeyle ilgili tartışmaya girmeden önce, söz konusu ülkelerde KİT'lerin

* Mülkiyeliler Birliği Dergisinin Nisan 1989. 106'ıncı sayısında yayınlanmıştır.

neden önemli bir ağırlığa sahip olduğu ve hangi ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıktığı üzerinde durmak gerekir. Ancak ondan sonra özelleştirmelerden neyin amaçlandığını ve "gerekliliğini" tartışabiliriz.

I. Azgelişmiş Ülkelerde KİT'lerin Oluşumunu Açıklayan Nedenler

Devletin ekonomik yaşama müdahalesi belli başlı üç şekilde gerçekleşir. Bunlardan birincisi dolaylı müdahalerdir. Bunlar daha çok özel sektörü yönlendirmeyi, özendirmeyi amaçlar. İkinci tip müdahale biçimi, üretim araçlarının sahibi olarak devletin bir patron gibi yatırımcı üretici, alıcı satıcı, ithalatçı ihracatcı, kredi veren kredi alan vb. olarak sahneye çıkmasıdır. Üçüncü yol da planlamadır. Zaten ekonomik planlamanın gerçekleşebilmesi için birinci ve ikinci tipteki araçlar gereklidir. Biz bu yazıda sadece ikinci tip müdahaleler sonucu oluşan Kamu İktisadi Teşebbüsleri üzerinde duracağız. Sermayesinin en az %51 kamuya ait kuruluşlar olan KİT'lerin azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkışının iki temel nedeni vardır. Bunlardan bir kısmı sömürgeciliğin "tasfiyesi" ve millileştirmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Diğerleri de doğrudan devletler tarafından kurulmuşlardır. Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan KİT'lerden bir kısmı "bağımsızlıkla" yaşıttır. Bu kamu teşebbüsleri sömürgeci devletin sömürgeciliğin bir aracı olarak oluşturduğu kuruluşlar bağımsızlıkla birlikte yeni kurulan devlete geçmiştir. Burada söz konusu olan sömürgeci devletin kuruluşlarının yeni bağımsızlığa kavuşan devlete, devletler hukuku kurullarına göre geçmesidir. Bu alanda en çok bilinen örnek, İngiliz yönetiminin son bulmasıyla Hindistan'daki demiryolları, limanlar, komünikasyon ve sulama şebekeleri vb. yeni yönetime geçmesidir. Gerçekten Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı dönemde Hindistan'daki KİT sayısı

sömürgeci İngiltere'dan daha fazlaydı[4]. Sömürgeciliğin "tasfiyesi" sonucu ortaya çıkan kamu teşebbüsleri Latin Amerika'da oldukça sınırlı olduğu halde, Asya ve Afrika'da çok daha fazlaydı.

Devletler Hukuku kuralları çerçevesinde sömürgeci devletten, yeni bağımsızlığa kavuşan devlete geçen işletmeler dışında millileştirmeler de önemliydi. 1937-1981 aralığında yaklaşık 1800 ile 1900 millileştirme gerçekleşti. Millileştirmelerin yarıdan biraz fazlası (%55) sömürgeci emperyalist devletlere ait şirketlere el koymak biçiminde ortaya çıktı. Millileştirilen şirketler çoğunlukla bankalar, sigorta şirketleri, büyük tarım plantasyonları, ihracat amacı ile hammaddeleri işleyen kuruluşlar ve petrol şirketlerinin ilgili ülkedeki şubeleriydi.

Millileştirmelerden amaçlanan bir şey de hiç kuşkusuz dışa bağlılığı azaltmak ve ulusal bir kalkınma için gerekli araçlara sahip olmaktı. Bir de "Kamu Yararı" gerekçesiyle girişilen kamulaştırmalar ve müsadereler söz konusudur. Örneğin, Latin Amerika'da Nazi rejimine destek veren firmalar kamulaştırılmıştı. Cezayir'de de bağımsızlık savaşı yıllarında sömürgeci Fransız yönetimiyle işbirliği yapan kişilerin malları kamulaştırılmıştı.[5] Fazla önemli olmamakla birlikte müsadere yöntemi yoluyla da KİT alanı genişlemiştir. Bu, çoğu zaman siyasi hasımların servetlerine el koymak biçiminde ortaya çıkmıştır. İran'da Şah'ın, Nikaragua'da Somoza'nın malları müsadere edildi. İdeolojik nedenlerle de müsadere yöntemine başvurulduğu olmuştur. Ghana'da K.N. Krumah'ı deviren general Ankrah, N. Krumah'ı israf, yolsuzluk, adam kayırma, devlet mallarını kötüye kullanmakla suçlayarak mallarına el koymuştu. Ne var ki üç yıl sonra aynı gerekçelerle general Ankrah da devrildi ve servetine el kondu (!)

Sömürgeci devletten geçenler, millileştirmeler, devletleştirmeler ve müsadereler vb. dışında ikinci önemli kaynak,

bağımsızlığa kavuşan devletlerce oluşturulan KİT'lerdir. Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüslerinin üç kaynağından söz edilebilir Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri nitelik taşımasının sonucu oluşturulmuş devlet fabrikaları (Basmane, Feshane, Beykoz, Gemi Tersaneleri vb.) Millileştirilen işletmeler, (Demiryolları vb.) ve 1930'lu yılların ilk yarısındaki "devletçilik" uygulamalarıyla oluşturulmaya başlanan ve 1980'li yıllara kadar süren KİT'lerdir. Asıl KİT'ler bu üçüncü grup tarafından oluşturulmuştur. Bu tür KİT'lerin ortaya çıkması ve giderek ekonomide önemli bir ağırlığa sahip olmalarının asıl nedeni, Türkiye de dahil azgelişmiş ülkelerde: a) Özel sermayenin cılızlığı, b) Dışsal ekonomilerin yetersizliği, sosyo-ekonomik ortamın üretimi değil, ticaret ve spekülasyonu teşvik eder durumda olması; c) Özel sermayenin ilgi duymadığı ama büyük kaynak gerektiren projelerin oluşturulma zorunluğu, d) Teknolojik seviye ve örgütsel yetersizliklerdir.

1930'lu yılların ilk yarısında Türkiye'de "Devletçiliğin" gündeme gelmesi ideolojik tercihlerden değil, zorunluluktan kaynaklanmıştır. Büyük dünya ekonomik krizinin ortaya çıkardığı koşulları tersine çevirerek, ekonomide ortaya çıkan kopukluğu giderecek güce sahip bir özel sermaye sınıfı yoktu[6]. İşte bu yüzden devlet "yatırımcı" olarak ekonomik yaşama müdahale etmek zorunda kaldı. Eğer devlet böyle bir işlevi üstlenmemiş olsaydı, geçerli sınıf ittifakını ve devlet yapısını ayakta tutmak kolay olmayacaktı. İlginçtir ki o dönemin (Büyük dünya ekonomik krizi) koşullarında mevcut yapıyı ayakta tutmak amacıyla girişilen devlet eliyle yatırımlar, daha sonra Cumhuriyetin bir ilkesi sayılmış, kimileri de böyle bir ilkenin "varlığına" inanmıştır. Aslında herhangi bir ideolojik tercih ve ilke söz konusu değildi. Son analizde özel sermayenin cılızlığı ve kolay kazanca alışık olması, öte yandan özel yatırımları özendirecek bir ulusal ve uluslararası sosyo-ekonomik ortamın bu-

lunmayışı, devleti ekonominin kilit sektörlerinde doğrudan yatırımlara yöneltmiş ve ilk devlet KİT'leri bu dönemden sonra kurulmaya başlanmıştır. "Özel Sektör Şampiyonu" iktidarlar döneminde bile, KİT'lerin hem sayı, hem de kapsam olarak genişlemesi, yukarıda kısaca ifade ettiğimiz durumla doğrudan ilgilidir. KİT'lerin çoğalıp çeşitlenmesi nesnel bir zorunluluğun sonucudur. Bu kadar da değil, Türkiye'de sadece KİT'ler değil, özel sermayenin de bu günkü seviyeye gelmesi de büyük ölçüde devletin eseridir. Bizde özel sermaye birikiminin kaynağı da son tahlilde devlettir. Devletin sağladığı "abartılmış olanaklar" sayesinde özel sermaye palazlanabilmiştir. Bu bakımdan özelleştirmelerin, özellikle de KİT'lerin yabancı sermayeye satışının gündeme geldiği bir ortamda, başta işçi sınıfı olmak üzere çeşitli çevrelerin tavrını ve umursamazlığını anlamak zordur (!) KİT'lerin satılması yeni - sömürgeciliğin nihai aşamaya ulaşması, ekonominin bütünüyle yabancıların denetimi altına girmesi anlamına gelecektir.

II. Özelleştirmeler Neden Gündeme Geldi?

Bir önceki yapısal krizi (1914-1945) devletleştirmeler ve ekonomiye etkin müdahalelerle atlatmayı deneyen kapitalist sistem, 1980'lerin başından beri de krizden çıkmak için tam tersi politikaları gündeme getiriyor. Artık 1980'li yılların sloganı "daha az devlet, daha çok özel teşebbüs"tür. Burada "yeni sağ", ya da "yeni-muhafazakâr" denilen "teorik-ideolojik" yaklaşımların tahliline girmeyeceğim. Ama kısaca, bir zamanlar hastayı iyileştirmek için kullanılan ilacın (devletleştirmeler ve ekonomiye yoğun devlet müdahaleleri) nasıl olup da 1970'li yılların sonlarında ve 1980'li yıllarda hastalığın nedeni sayıldığı sorunu üzeride kısaca duracağım.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bir taraftan işçi hareketinin baskısı diğer yandan da "sosyalizm korkusu" sa-

nayileşmiş kapitalist ülkelerde "refah devleti" harcamalarının artırılmasıyla sonuçlandı. Kapitalizmin genişleme ortamında sendikaların baskısı sonucu, reel ücretler yükselirken, sosyal amaçlı harcamalar da arttı. Bu arada üretken olmayan sektörlerde de (silahlanma harcamaları vb.) büyük bir şişkinlik ortaya çıktı. 1970'li yılların başında kapitalist sistem yeniden 'yapısal' bir kriz dönemine girdi. Yapısal krizden çıkmanın koşulu sermayenin yeni kaynaklara olan gereksinmesinin çözümüyle olanaklıydı. Bu sayede yeni teknolojiler devreye sokulabilir. Dünya pazarını yeni ürünler kaplayabilirdi. Her zaman olduğu gibi kaynak sorunun çözümü reel ücretleri düşürmekten, sömürü oranlarının yükseltmekten geçiyordu. İkinci olarak da "refah devleti" harcamalarını, sosyal amaçlı harcamaları kısmak kaynak sorununu çözmenin bir başka yoluydu. Fakat yüzyılı aşkın bir mücadele geleneğine ve deneyimine sahip Batı işçi sınıfını iki savaş arası dönemdeki biçimde ezmeden, ne reel ücretleri sermayenin istediği düzeyde aşındırmak, ne de sosyal amaçlı harcamalarda büyük kısıntılar yapmak mümkün değildi.

Bu koşullarda azgelişmiş ülkelerin sömürüsünün derinleştirilmesi kaynak sorununu çözmenin araçlarından biri olabilirdi. İşte belirli gelişmişlik düzeyindeki, tüm azgelişmiş ülkelere fark gözetilmeksizin "dışa dönük model" önermeleri bu yüzdendir. Aslında dünya pazarının daraldığı, korumacı eğilimlerin yaygınlaştığı, sanayileşmiş ülkelerde deflasyonist politikaların geçerli olduğu bir ortamda, azgelişmiş ülkelere dışa dönük model önermek, bu ülkeleri, daha özel olarak da bu ülkelerin emekçilerini birbirlerine karşı kışkırtmak anlamına geliyordu. Daralan dünya pazarından pay alma yarışına giren azgelişmiş ülkeler, ihraç ürünlerini daha da ucuzlatmak zorunda kalacaklardı. Dışa dönük model önermenin birinci gerekçesi bu idi. İkinci gerekçe de, bu ülkeler ancak ihraç fazlası

vererek borçlarını düzenli ödeyebilirlerdi. Sonuçta önerilen "dışa dönük model" bu ülkeleri borç ödemek için her şeye rağmen ihracat artışı sağlama kıskacına soktu. Ucuz ihracat, (Ticaret hadleriin aleyhte seyretmesi) borç faiz ve anapara ödemeleri, sermaye kaçışı, kâr transferleri bu ülkeleri sadece yoksullaştırmakla kalmadı, bunların üretici temelini de aşındırdı.

Davul zurnayla, bir kurtarıcı gibi sunulan "dışa dönük model" aslında azgelişmiş ülkeleri sanayileşme hedeflerinden uzaklaştırmıştır. Bu konuda akla gelen örnekler Şili ve Arjantin'dir. Uluslararası karşılaştırmalara esas olan rakamlara göre, Arjantin'in sanayileşme oranı 1973'te %28,7'den, 1984'te %25,7'ye gerilerken, sırasıyla bu oranlar Şili için %26,3 ve %21,4 olmuştur[7]., 1980'den bu yana dışa dönük büyüme tercihi yapan Türkiye'de de giderek görece yüksek katma değerli sanayi ürünlerinin ağırlığı azalmaktadır. Türkiye ekonomisi geleneksel uluslararası iş bölümüne "uyumlu" hale gelmektedir. Bu, sanayileşme hedefinden uzaklaşmak anlamına gelir.

Sermayenin kaynak sorununu çözebilecek bir başka araç da özelleştirmelerdir. Özelleştirmeden Batı sermayesinin iki beklentisi vardı. Birincisi, böylece kullanabileceği bir kaynağa kavuşacaktı. İkinci olarak da özelleştirmeler sendikaları etkisizleştirmenin bir aracı olarak görülüyordu. Sendikalar cepheden bir saldırıyla yeterince geriletilemeyince özelleştirmelerin dolaylı yoldan bunu gerçekleştirebileceği beklentisi vardı. Gerçek durum bu olmakla birlikte, özelleştirmenin afişe edilen amaçları biraz farklıydı[8] Bunlar: Kamu işletmelerinin performanısın yükseltmek, devletin ekonomideki ağırlığını azaltmak (gerçekten böyle bir amaç vardı), bütçe üzerindeki baskıyı hafifletmek, sermayeyi tabana yaymak, ücretlilerin işletmelerin yönetiminde söz sahibi olmalarına olanak vermek vb. (!)

III. Kamu Sektörünü Gerekliliği

Bu koşullarda bir çok az gelişmiş ülkede "özelleştirme dalgasının etkili olması nasıl açıklanacak? Bu ülkelerde kamu sektörünü dışlayarak sanayileşme süreci başarıya ulaşabilir mi? Kamu sektörünün yeni-sağın önerileri doğrultusunda küçültülmesini, KİT'lerin elden çıkarılmasını haklı kılacak gerekçeler söz konusu mudur? Özelleştirmelerle ilgili olarak nasıl bir tavır takınmak gerekli? Yazının bu bölümünde bu sorunları tartışmayı deneyeceğiz.

Azgelişmiş ülkelerde KİT'lerin, KİT'lerin ağırlıklı olduğu ülkelerde de ekonomilerin düşük performansı, özelleştirme lehindeki gerekçelerin başında geliyor. Gerçekten birçok ülkede kamu iktisadi teşebbüsleri dar anlamda kârlılık kriteri karşısında her zaman başarılı olmaktan uzaktırlar. Fakat basitleştirici, kaba tahlillerden sakınmak gerekir. Her şeyden önce, bu ülkelerde kamu iktisadi teşebbüslerine neden ihtiyaç duyuldu? Bunlar hangi nesnel gerekliliklerin sonucunda ortaya çıktı. Bunlardan amaçlanan ne idi? Bu sorular karşısında söz konusu kuruluşlar misyonlarını tamamlamışlar mıdır?

Bir kere azgelişmiş ülkelerde KİT'lerle amaçlananın ne olduğu konusunda bir netlik sağlamak gerekir. Aksi halde bunları sadece dar anlamda kârlılık kriterine göre değerlendirmek gibi bir durum ortaya çıkar. Bir ülke özel sektör tarafından kurulması olanaksız bir çelik kompleksi kurarken, birincil amacı kârlılık mıdır? Yoksa böyle bir girişimin başka amaçları da söz konusu mudur? Zira amaçlarla ilgili konuda bir açıklık olmadan, bunlar neye göre değerlendirilecektir?

Pazarın her zaman en iyiyi gerçekleştirebileceğine ilişkin görüş ideolojik değer yargısıyla yüklüdür. Yazının başında belirtildiği gibi, KİT'ler ekonomiye müdahale biçimlerinden biridir. Eğer planlı ekonomiden yanaysanız, söz konusu müdahale biçimlerinin farklı bileşimlerine baş vurmak zorundasınızdır.

Özelleştirme tercihi yapıldığında, en önemli müdahale yöntemi dışlanıyor demektir. Oysa planlı kalkınma tercihi yapılan bir ekonomide KİT'ler planlamanın en önemli aracıdır.

Kâr eden KİT'leri özel sermayeye devretmek bir kereye mahsus kaynak yaratsa da, böylelikle gelecek yılların gelirinden bütünüyle feragat edilmiş olur. Üstelik bunlar bir de yabancı sermaye tarafından satın alınırlarsa (azgelişmiş ülkelerde ekseri durum budur) o zaman ülkede yaratılan değerin önemli bir bölümünün kâr transferleri yoluyla sürekli dışarıya aktarılması söz konusu olur. Böyle bir tercih hangi "kıt kaynakları verimli kullanma" tercihidir? Zarar edenlere de kimse talip olmaz. Zarar edenlerin satılabilir hale getirilmeleri için, bunların rehabilite edilmesi gerekir. Eğer zaten verimli çalışabiliyorlarsa elden çıkarmanın gerekçesi ne olabilir?

KİT ürünlerinin fiyatlarının belirli kesimleri veya söktörleri korumak amacıyla düşük tutulduğu durumda, örneğin gübre fiyatının düşük tutulduğu durumda, üreticiler lehine bir tercih yapılmış demektir. Burada, gübreyi üreten KİT'in kârlılık performansıyla, tarımsal üretimin desteklenmesi arasında ikinci lehine bir tercih yapılmıştır. Böyle bir kararın sonucu bütçeye binen yük, bilinçli olarak göze alınmıştır. Özelleştirmeden sonra da tarımsal üreticilere ucuz gübre sağlama tercihi devam ederse, o zaman özelleştirme öncesinde KİT'e yapılan sübvansiyon bu sefer özelleşmiş firmaya yapılacaktır (!). Eğer gübreye yapılan sübvansiyon kaldırılırsa bu durumda bir politika değişikliği söz konusudur ki, özelleştirmenin gerekçesi de ortadan kalkar. Nitekim, 12 Eylül sonrasında, özellikle de ANAP iktidarı döneminde bir çok mala yapılan sübvansiyon kaldırılmış, KİT'ler bütçeye yük olmaktan çıktıkları gibi, önemli "kaynak yaratan" kuruluşlar haline gelmişlerdir (!). Bu noktada Türkiye Gübre Sanayiinin durumu yukarıda söylenenleri doğrular niteliktedir. Öte yandan 1978'de kamu iktisadi teşebbüsleri 12.323 milyon TL.

zarar etmişken, 1987'de 1.208.934 milyon TL. kâr etmişlerdir. Kârlılık kriteri gözönüne alındığında bu kuruluşların büyük çoğunluğunun özelleştirme gerekçesi anlamını yitiriyor. Elbette bu durum gerçekten KİT'lerin rantabl kuruluşlar haline geldikleri anlamına gelmez. Bürokratik müdahalelerle sürekli yapılan zamlar sonucu "kârlı" hale gelmişlerdir. Kârlılık verimlilik artışına dayanmamıştır.

Öte yandan işletmeci kamu iktisadi teşebbüslerinde 1986'da 722.012 kişi istihdam ediliyordu. Çalışanların üçte biri işten atılarak da bu kuruluşlar "daha kârlı" hale getirilebilir[9]. Bu da bir tercih sorunudur. Bir Afrika ülkesi olan Togo'da bir çelik fabrikası yabancılara satıldı. Satış öncesinde fabrikada 300 işçi çalışıyordu. Özelleştirmeden hemen sonra 160 kişi işten çıkarıldı[10]. İşsizliğin en büyük sosyal sorun olduğu, işsizlik sigortası ve diğer sosyal dayanışma kurumlarının gelişmediği bir ülkede yaklaşık 250 bin kişiyi aileleriyle birlikte sokağa atmak da bir tercihtir (!).

"Verimlilik, ya da dar anlamda kârlılık kriteri açısından da KİT'lerin olumsuz not aldıkları genel bir kanıdır. Bir kuruluşun verimli çalışıp çalışamaması sadece "mülkiyet sorunuyla" ilgili değildir. Hem özel kesimde hem de kamu kesiminde, hem kârlı çalışan hem de zarar eden kuruluşlar olabilir. Zarar ettiği için devletleştirilen firmalar da var. KİT olduğu halde çok yüksek performans gösteren kuruluşlara verilebilecek örnek "Hindustan Machine Tools"dur. Güney Kore'nin ihracat başarısının gerisinde verimli çalışan KİT'ler vardı.

Öte yandan amacı sadece kâr etmek olan kuruluşlarla, dar anlamda kârlılık kriteri dışında toplumsal misyonu da olan kuruluşların karşılaştırılması anlamsızdır. Bölgesel dengesizlikleri hafifletmek amacıyla ülkenin geri kalmış bir yöresine kurulan bir işletmenin, dar anlamda verimlilik açısından performansı düşük olabilir. Ne var ki, dar anlamda kârlılık

burada birincil amaç değildir. Eğer öyle olmasaydı birçok ülke, bu arada Türkiye bugünkü seviyenin çok altında bulunurdu.

Özelleştirilen bir KİT'in bu günden yarına kârlı hale gelmesi sadece yönetim değişikliğiyle sağlanamaz. Öte yandan özel kesimdeki yöneticilerin mutlaka kamudakilerden daha "becerikli" olmaları da gerekmez. KİT'lerin performans düşüklüğü yönetici kalitesinden çok, KİT olmanın niteliğiyle ilgilidir. Doğal olarak bu durum bürokrasinin işleyiş biçiminin, siyasal denetimin ve idari personelin atama usullerinin vb. farklılığından kaynaklanmaktadır. Bir önemli sorun da KİT'leri uluslararası plandaki olumsuzluklardan soyutlayarak ele almanın yanlışlığıdır. Dünya pazarına dönük bir mal üreten, ama ticaret hadlerinin işleyişinden hep zarar gören bir KİT özelleştirildiğinde bu durumda değişecek midir?

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra, şu saptamalar yapılabilir.

Azgelişmiş ülkelerde KİT'lerin ortaya çıkışı ve sürekli genişlemesi, söz konusu sosyal formasyonların özel koşullarının ürünüdür. Ortaya çıktıkları tarihsel, ulusal, uluslararası koşulları dikkate almadan, İMF, Dünya Bankası vb. istiyor diye bunları özelleştirmeye kalkışmanın ve özelleştirmeyi bir kurtarıcı gibi göstermenin hiç bir inandırıcılığı yoktur.

KİT'lerin performansı söz konusu olduğunda, bunlara sadece dar anlamda kârlılık açısından yaklaşmak ve bunları tek ve birincil amacı kâr elde etmek olan firmalarla karşılaştırmak sakıncalıdır.

Az gelişmiş ülkelerde KİT'ler nesnel koşulların zorlamasının ürünüdür. Bu nedenle kamu-özel ayrımı pratik yaşamda anlamlı olmadığı gibi, bu iki sektörden birini seçmek, kamu sektörünü dışlamak olanaksızdır.

Bu kuruluşların verimlilik sorunu, sadece mülkiyet ya-

pılarından kaynaklanmıyor.

Az gelişmiş bir ülkede kamu sektörünün aktif katılım olmadan sanayileşmeyi gerçekleştirmek mümkün olmadığı gibi, sanayileşmeden de kalkınma mümkün değildir.

Türkiye ve benzer ülkelerde KİT'lerin özelleştirilmesi (Çokuluslu şirketlere satılması) yeni-sömürgeciliğin önündeki engellerin tasfiyesi, ülkenin bütünüyle dış sömürüye açılması, ekonominin kontrolünün elden çıkması anlamına gelir.

Asıl sorun KİT'lerin yabancılara satılması değil (yerli özel sermayenin kendi şirketlerini yabancılara sattığı, "evlilikler" yaptığı bir ortamda bunlar ancak yabancı şirketlere satılabilir) bunları ekonomik-toplumsal kalkınmanın etkin araçları durumuna getirmektedir.

Sürekli zarar eden, ekonomi dışı (toplumsal) amaçlarını da gerçekleştirmeyen kuruluşlar tasfiye edilebilir ama, bunların varlığı özelleştirmenin gerekçesi olamaz.

KİT'lerin varoluş nedenlerini açıklayan nedenler bugün de geçerlidir. Sadece yabancı sermayeye ve özel yerli sermayeye dayalı bir kalkınma stratejisi olanaksızdır. Özel sektör zaten yabancı sermayenin eteğine yapışarak ayakta kalabilmektedir. Öte yandan bir ülkenin kalkınma amaçlarıyla yabancı sermayenin kâr amaçlarının çakışması beklenemez. Ülkenin gündemini emperyalizmin belirlemesine daha fazla izin vermemek gerekir. Bu amaçla özelleştirme tartışması yerine, ülke koşullarını dikkate alan uygun kalkınma stratejileri tartışma gündemine getirilmelidir.

Özelleştirme karşısında başta işçi sınıfı olmak üzere, meslek kuruluşları, aydınlar, bilim adamları bugünkü umursamaz tavırlarını bırakarak, daşardan dayatılan bu oyunu bozmalıdırlar. Nitekim sahip olduğunu koruyamayanların yeni şeyler elde etmeleri kolay değildir.

Notlar

1. W. Clausen, The Development Challenge of the Eighties, Washington DC. IBRD. 1986.
2. Mieczyslaw Szostak; "Le secteur public dans les pays du Tiers-monde: sa formation, son expansion." Revue Tiers-Monde Tome XXIV no: 93 Janvier-Mars 1983.
3. Tusiad Report on privalization. TUSİAD 1987
4. Yacob Heile-Mariam and Berhanu Mengistu; "Public entreprises and the privatisation thesis in the Third World"; Third World Quarterly, Vol, 10, No:4. Obtober 1988.
5. S.H. Sadique, Public Enterprises in Asia, kuala Lumpur, Asian Center for Development, Administration, 1976, pp. 3-5.
6. Bu konuda bknz: Fikret Başkaya, Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi: Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına; birlik Yay.b Ankara 1986.
7. In Carlos Ominami; "Desindustrialisatino et Restructuration Industrielle en Argentine, au Brésil, et au Chili", Problemes d'Ameriques Latin. N.D. No. 4463, s. 62.
8. Jean-Jacques Santini; "Les dénationalisations au Royaume Uni" Notes et Etudes Documentaire no. 4821, 1986 pp. 25-62.
9. Bknz: Kamu İktisadi Teşebbüsleri 1980-1986 yıllığı, Ankara 1986 TC Başbakanlık H.DTM.
10. Raulam Hircchoff. "The privatisaiton drive, Africa Report" July-Auguste 1986. pp. 89-92.
11. Yacob Haile-Mariam, and Berhanu Mengistu "Public enterprises... a.g.e.

BORÇ TUZAĞI: YOKSULLARIN ZENGİNLERE YARDIMI*

Kapitalist gelişme sürecinde ekonomik olanak zayıf ülkelerin borçlandırılması, kapitalist yayılmanın önemli araçlarından birini oluşturdu. Azgelişmiş ülkelere açılan krediler, sadece borç verenler için bir kazanç kapısı olmanın ötesinde bir anlam taşıyordu. Borçladırma, hem bir yayılma aracı hem de daha fazla doğal kaynağı ve pazarı denetleme olanağı veren bir mekanizmaydı. Zengin ülkeler yoksul ülkeleri "hakimiyetleri" altında tutmada borçlandırmayı hep bir koz olarak kullandılar. Daha da ötede, borçlarını ödeyemez duruma düşenlere doğrudan müdahale yoluna başvurdular. 1870 lerde Mısır ödeyememezlik durumuna düştüğünde, önce alacaklı ülkeler [İngiltere, Fransa vb.] bu ülkenin gelirinin üçte ikisine el koydular. Daha sonra İngilizler borç ödeyememezliği bahane aderek bu ülkeyi istila ettiler.

Osmanlı İmparatorluğunun borç tuzağına düşmesi sonucu büyük kapitalist devletlerin imparatorluk üzerinde yaptıkları baskılar, ünlü Duyum-u Umumiye'nin İmparatorluğu ne hale getirdiği henüz belleklerden silinmedi. Tarihin bir cilvesi olarak aradan yüzyıl geçtikten sonra ,Türkiye'nin yeniden aynı tuzağa düşmüş olması, üzerinde uzun uzun düşünmeyi gerektiriyor. Borçların ödenememesi sonucu yapılan baskılar, borçlu ülkenin maliyesine el koymaktan, o ülkenin alacaklılar tarafından işgal edilmesine kadar bir dizi müdahaleyi içeriyordu. Borçlarını ödeyemez duruma düşen ülkelerin istila edilmesi XIX yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın ilk yarısında oldukça yaygın bir durumdu. Çin, Tunus, Fas, Bulgaristan, Yunanistan vb. üzerinde yapılan baskılar, alacakları tahsil amacıyla İngiliz, Alman

* Mülkiyeliler Birliği Dergisinde (Ocak 1988 Sayı 91) yayınlanan yazının değişik bir versiyonudur

ve İtalyanların Venezuella'ya savaş gemileri yolladıkları biliniyor. Artık yirminci yüzyılın sonlarında borçlarını ödeyemez duruma düşünlere daha "rafine" yaptırımlar empoze ediliyor. Borçlarını ödemeyen bu ülkeyi işgal etmek artık kolay değil.

Bu yazıda, önce borçlanmanın zengin ülkeler bakımından ne anlama geldiği üzerinde duracağız. Başka bir ifade ile, "ileri" kapitalist ülkelerin azgelişmiş ülkelere borç vermede neden aşırı istekli davrandıkları ve borçlanmanın nasıl bir kısır döngüye dönüştüğü üzerinde duracağız. Daha sonra 1980'li yılların başında ortaya çıkan borç krizinin gerisindeki nedenler ve aşırı borç ödemelerinin yoksullardan zenginlere doğru nasıl bir kaynak transferi haline dönüştüğü tahlil edilecek. Son olarak borçlar ödenmeyebilir mi? Borç ödemeleri durdurulduğu takdirde alacaklı ülkelerin hangi zorlayıcı kozlara başvurabilecekleri, bunların etkinliği tartışılacak.

I. Sanayileşmiş ülkeler azgelişmiş ülkeleri borçlandırmada neden aşırı istekli davranıyorlar?

Sanayileşmiş kapitalist ülkeler için bir ülkeyi borçlandırmak sadece faiz geliri elde etmekten öteye bir anlam taşıyor. Bir kere borçlu ülkeler alacakların isteklerine boyun eğmek zorunda kalıyorlar. Böylece borçlu ülkenin ekonomik politikasına müdahale yolu açılıyor. Bu aşamadan sonra ekonomik politikalar düzenli borç ödemenin bir uzantısı haline geliyor. Böylesi bir ortamda ulusal bağımsızlık da içi boşaltılmış, biçimsel bir "bağımsızlığa" dönüşüyor. Belirli bir eşikten sonra da yeniden borçlanmak bir zorunluluk haline dönüşüyor. Daha fazla borçlanmak, dışarıya daha çok kaynak transferi ve dolayısıyla ülkenin yoksullaşması anlamına geliyor.

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk onyıllarında borç verme Batılılara kendi ülkelerinde aynı verimlilikle yatırılamayan sermayesine aşırı kârlar sağlamakla kalmadı, onlara sömürge

ülkelerin doğal kaynaklanma el koyma, sanayi ürünlerini yüksek fiyatlardan ihraç etme, doğal kaynakları, pazarları ve borçlu ülkelerin iç politikalarını [eğitim sistemine varıncaya kadar] denetleme olanağı veren bir mekanizmaydı. Bir bakıma o dönemde borçlandırma, bu gün azgelişmiş olarak adlandırılan ülkeleri kapitalist sisteme bağlamanın bir aracıydı. II. Dünya Savaşı sonrasında ise, borçlandırma bu ülkelerin kapitalist sistemden kopmalarını önlemenin bir aracı durumuna geldi.

Burada sorunun diğer boyutlarını bilinçli olarak dışlayarak, borçlandırmanın borç verenler için neden son derece "kârlı" bir şey olduğunu tahlil etmeyi deneyeceğiz. Bu amaçla basit bir aritmetik modelden hareket edeceğiz. Basit aritmetik modelimizde; bir ülkenin: a) 20 yıl süreyle her yıl 1000 dolar borçlandığı ve b) Faiz oranında %10 olduğu varsayımından hareket ediliyor. Aşağıdaki tablodan da kolaylıkla görüldüğü gibi, sekizinci yıldan sonra alınan yeni kredi borçların servisine (faiz

Tablo 1: Net Sermaye Hareketi
(Her yıl %10 faizli 20 yıl vadeli 1000 dolar borçlanıldığı durum)

Yıllar	Faiz (1)	Faiz (1)	Ana-Para (3)	Toplam (4)	1-4 (Kalan) (5)
1	1,000	100	50	150	850
2	1,000	195	100	295	705
3	1,000	285	150	435	565
4	1,000	370	200	570	430
5	1,000	450	250	700	300
6	1,000	525	300	825	175
7	1,000	595	350	945	55
8	1,000	660	400	1,060	-60
9	1,000	720	450	1,170	-170
10	1,000	775	500	1,275	-275

ve ana-para taksidi ödemeleri) yetmiyor. Sekizinci yıldan sonra eski borçları ödeyebilmek için eskisinden daha fazla borçlanmak gerikiyor. Bu basit model sanayileşmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelere neden borç vermekte hevesli olduklarını ortaya koyuyor. Üstelik yukarıdaki örnekte borç faizleri sabit varsayılmıştır. Oysa gerçek yaşamda durum farklıdır. 1980 başından itibaren A.B.D.'nin para politikasındaki ani dönüş sonucu, faiz oranlarında önemli artışlar oldu. Bunun sonucunda borçlu ülkeler kendi iradeleri dışında borçlarının hızla kabardığını gördüler. Faizlerdeki aşırı yükseliş borç krizine giden yolu kısaltan nedenlerden birini oluşturdu. Gerçekten, azgelişmiş ülkeler bir kere borç tuzağına kendilerini kaptırdılarmı, kısır döngü işlemeye başlıyor. Bir çeşit uyuşturucu alışkanlığı gibi, borçlandıkca daha çok borçlanmak zorunda kalıyorlar.

Aşağıdaki Tablo da (II) Çokuluslu Özel Ticari Bankaların azgelişmiş ülkelere açtıkları kredilerin ne kadar kârlı olduğu görülüyor. En büyük yedi Amerikan bankasının dışandaki işlemlerinden [azgelişmiş ülkelere açılan krediler] sağladıkları kâr,

Tablo II: En Büyük Amerikan Bankalarının Dış İşlemlerinden Sağladıkları Kâr

Bankalar	Dışarda Sağlanan Kâr (Milyon dolar)			Toplam Kârlara oranı		
	1970	1981	1982	1970	1981	1982
Citicorp	58	287	448	40	54	62
Bank America	25	245	253	15	55	65
Chase Manhattan	31	247	215	22	60	70
Manufacturer Hanover	11	120	147	13	48	50
JP Morgan	26	234	283	25	67	72
Chemical New York	8	74	104	10	34	39
Bankers Trust New York	8	116	113	15	62	51
Toplam	167	1323	1563	22	55	60

Kaynak: Third World Dept, The Approaching Holocaust, Economic and Political Weekly Vol XXI. No:31 August2, 1986 s. 1362.

1982'de toplam kârlarının %60'ına ulaşıyor. Mutlak değerler olarak da azgelişmiş ülkelere açılan kredilerden sağlanan kâr 1970'de 167 milyon dolar, 1981'de 1323 milyon dolar, 1982'de de 1563 milyon dolara yükseliyor.

Dikkat edilirse yukardaki tablodan borçlanma sürecinin mantığını ve azgelişmiş ülklere borç vermede, sanayileşmiş zengin ülkelerin neden aşırı istekli davrandıklarını, eski borçlarını ödeyebilmek için neden yeniden ve daha yüksek oranlarda borçlanmak zorunda kaldıklarını ortaya koyuyor. 1979 sonrasında belli başlı borçlu ülkeler, aldıkları yeni kredilerin yaklaşık %80 ini eski borçların faizlerini ödemede kullandılar. Böylece borçlandırma çevreden merkeze doğru kaynak transferi mekanizmasına dönüştü. Üstelik kriz koşullarında açılan krediler çokuluslu ticari bankaların, IMF, Dünya Bankası gibi Batı kapitalizminin kurumlarının azgelişmiş ülkelerin ekonomik politikalarını denetlemelerine de fırsat veren bir süreç oldu. Bu ülkelerin düzenli borç ödemeyi öncelikle hedef almayan hiç bir başka ekonomik politika uygulamalarına fırsat verilmedi.

Borçların düzenli ödenmesini garanti eden 24 Ocak tipi standart istikrar politikaları bütün borçlu ülkelere önerildi. Bu politikaları uygulamak zorunda olan azgelişmiş ülkeler, kendi halklarını yoksullaştırmak pahasına, borçlarını düzenli ödedikleri sürece, borç verenlerin takdirini kazandılar ve hep yüksek not aldılar. Türkiye borçlarını en düzenli ödeyen ülkelerden biri olduğu için, Batılıların en başarılı öğencileri arısına terfi etti. Nitekim Birleşik Devletler Başkanı Reagan, başbakan Turgut Özalla yaptığı bir görüşmede: "Türkiye'de yaptıklarınıza hayranız" diyordu.[1] Türkiye her yıl dört milyon doların üstünde bir miktarı borç ödemeleri yoluyla dışarıya transfer ettikce, Batılıların "hayranlığını" kazanmaya devam edecek!... [Bkz. Tablo III)

Tablo III: Türkiyenin Dış Borç Ödemeleri (Milyon dolar)

Yıllar	Anapara	Faiz	Toplam
1986	2.170	1.850	4.020
1987	2.810	1.683	4.493
1988	3.055	1.559	4.614
1989	2.770	1.387	4.158
1990	2.348	1.225	3.573

Kaynak: 1986 Yıllık Ekonomik Rapor s. 145
Maliye ve Gümrük Bak.)

II. Borç Krizinin Geri Planı

Ekonomik krizin bütün ulusal ekonomileri etkisi altına aldığı 1970'li yıllarda, pazarın daha fazla daralmasını önlemede, çokuluslu ticari bankaların euro-dolarları ve petro-dolarları devrelemeleri önemli rol oynadı. Petrol fiyatlarının ard arda yükselmesi, petrolcü ülkelerin ellerinde yüksek rakamlara ulaşan fonların birikmesine neden oldu. Oysa bu ülkelerdeki teknik bilgi birikimi, nüfus yapıları, doğal kaynakları veri iken, ellerindeki kaynağı verimli bir şekilde kullanabilmelerine olanak yoktu. Çokuluslu ticari bankaların devreye girmesiyle, petrol fazlaları petrol ithal eden azgelişmiş ülkelere borç olarak verildi. Böylece azgelişmiş ülkelerin sanayileşmiş ülkelerden yaptıkları ithalatı sürdürmeleri mümkün oldu. Üstelik 1970'li yıllar sanayileşmiş ülkelerde de enflasyon oranının yüksek saviyelere ulaştığı yıllardı. Yüksek enflasyon oranları faiz oranlarını aşağı çekiyor, bazen de negatif düzeylere indiriyordu. Dolayısıyla, borçlanmak azgelişmiş ülkeler için hem kolay hem de ucuzdu.

Öte yandan azgelişmiş ülkelerde de aşırı borçlanmayı özendiren ekonomik politikalar söz konusuydu. Bu durum yaklaşık 1970'lerin sonlarına kadar devam etti. Fakat 1979-80 resesyonuyla birlikte, bir önceki onyılda geçerli eğilimler tersine döndü. Dünya ticareti daraldı. Dünya ihracat artışı 1979-80'de %25'ten 1981'de %2,5'a kadar geriledi. İhraç ürünleri (azgelişmiş ülkelerin) fiyatlarında da önemli düşüşler oldu. ABD'nin para politikasındaki 1979 sonrasındaki dönüş dolayısıyla faiz oranlarının yükselmesi, (faiz oranları 18 ayda 2'ye katlandı), doların değer kazanması, borçların durduğu yerde yükselmesine neden oldu. Buna alınan kredilerin verimli kullanılmaması, çoğu zaman prestij yatırımlarına yöneltilmesi, aşırıya vardırılan askeri malzeme alımları ve askeri harcamalar, borç ödemelerini zorlaştıran nedenlerden bazılarıydı. Başkan Alfonsin'in iktidara geldiğinde, askeri cunta zamanında yapılan borçlanmanın yaklaşık yarısının hiç bir meşru ekonomik gerekçesi olmadığı görülmüştü. Meksika, sadece petrol sektöründeki yatırımlar için 15 milyar dolar borçlanmıştı.

Yukarda değinilenler dışında, azgelişmiş ülkelerin borçlarını ödemelerini zorlaştıran en önemli nedenlerden biri de, ticaret hadlerinin sürekli olarak azgelişmiş ülkeler aleyhine olarak bozulmasıdır. Azgelişmiş bir ülke 1960'da 1 ton kahve ile 37,5 ton kimyasal gübre satınalınırken, 1982'de 1 ton kahve ile ancak 15,5 ton kimyasal gübre satın alabiliyordu. 1960'da 200 ton şeker 180 beygir gücünde 1 buldozer satınalmaya yeterken, 1980'de 1300 ton şeker gerekiyordu...

Ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi, faiz oranlarının yükselmesi, doların aşırı değerlenmesi, bazı ülkelerden önemli rakamlara ulaşan sermaye kaçışı borç ödemelerini sorunsal hale getirdi. Morgan Guananty Trust Company en büyük 18 borçlu ülkeden son 10 yılda 200 milyar doların sanayileşmiş ülkelere kaçırıldığını, üstelik bu tahminin düşük olduğunu ileri sür-

müştü. Aşağıdaki tabloda (IV) 1980-85 aralığından üç kıt'adan sermaye kaçışı yer alıyor. Sadece 1985'te 74 milyar dolar sermaye kaçtığı tahmin ediliyor ki, gerçek rakamın daha yüksek olduğu kolaylıkla ileri sürülebilir. 1983-85 aralığını kapsayan üç yılda Latin Amerika ülkelerinden kaçırılan sermaye yaklaşık 121 milyar dolar civarında. Söz konusu eğilimler borçlu ülkeleri hızla ödeyememezlik çizgisine yaklaştırınca, çokuluslu özel bankalar da yeni krediler açmada aşırı ölçülü davranmaya başladılar. Özellikle Meksika'nın ödeyememezlik durumundan sonra, azgelişmiş ülkelere dönük kredilerde önemli azalmalar oldu.

Tablo IV Azgelişmiş Ülkelerden Sermaye Kaçışı (1980-85)
(Milyar Dolar)

Bölgeler	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Afrika						
Yeni Krediler ve Ertelenen Borç	10.0	8.8	14.0	8.0	4.2	-0.8
Borç Ödemeleri (Faiz+Anapara)	14.6	14.1	15.5	17.4	19.1	20.7
Net Sermaye Hareketi	-4.6	-5.3	-1.5	-9.4	-14.9	-21.5
Latin Amerika						
Yeni Krediler ve Ertelenen Borç	42.6	56.3	41.6	12.0	15.0	12.7
Borç ödemeleri (Faiz+Anapara)	42.1	56.5	61.1	51.0	55.2	55.1
Net Sermaye Hareketi	+0.5	-0.2	-19.5	-39.0	-40.2	-42.4
Asya						
Yeni Krediler ve Ertelenen Borç	37.4	24.9	31.1	25.4	18.7	28.9
Borç ödemeleri (Faiz+Anapara)	30.9	26.6	29.7	33.4	36.5	38.6
Net Sermaye Hareketi	+6.5	-1.7	+1.4	-8.0	-17.8	-9.7
Toplam: Tüm azgelişiş ülkeler						
Yeni Krediler ve Ertelenen Borç	80.0	90.0	86.7	45.4	37.9	40.8
Borç ödemeleri (Faiz+Anapara)	77.6	97.2	106.3	101.8	110.8	114.4
Net Sermaye Hareketi	+2.4	-7.2	-19.6	-56.4	-72.9	-73.6

Kaynak: IMF "World Economic Outlook" April 1986.

Çokuluslu ticari bankalar 1970'li yıllarda azgelişmiş ülkelere kredi açarlarken, bu ülkelerin geri ödeme güçlerini pek dikkate almamışlardı. En büyük altı Amerikan bankası: Citibank, Chase Monhattan Bank, Bank of America, Morgan, Manufacturenr Hanover ve Chemical Bank, beş Latin Amerika ülkesine (Meksika, Brezilya, Arjantin, Şili, Venezuella) 37 milyar dolar kredi açmışlardı. Bu rakam söz konusu bankaların özkaynaklarının %2000'üne eşitti. Aynı şekilde Fransız bankası Société Générale'in 1984'te sadece Meksikaya açtığı kredi 2 milyar dolardı. Bank of Tokyo kaynaklarının %80'ini Meksikaya ödünç vermişti.

III. Yoksulların Zenginlere Yardımı

Azgelişmiş ülkelere yönelik kaynak akışı yavaşlarken vadesi gelen borçler önemli sorunlar yaratmaktan geri kalmadı. 1981'den 1985'e faiz ve ana-ara taksit ödemeleri yılda 78 milyar dolardan 114 milyar dolara yükseldi. Oysa azgelişmiş ülkelerin aynı dönemde hammadde ihracatından (petrol hariç) sağladıkları gelir, 104 milyar dolardan 87 milyar dolara geriledi. Borç servis oranı 1980'de %75'ten 1985'de %137'ye kadar yükseldi.

Üçüncü Dünya ülkelerinin borçları son yıllarda hızlı bir artış gösterdi. 1980'de 500 milyar dolardan, 1985'de 800 milyar dolar'a, 1986 sonunda da yaklaşık 1 trilyon (1000 milyon) dolara yükseldi. İhracat olanaklarını daraldığı, hammadde ve "hafif sanayi" ürünleri fiyatlarının hızla düştüğü bir ortamda, bu kadar büyük rakamlara ulaşan borç nasıl ödenecek? Uluslararası Ödemeler Bankasının (BIS) tahminlerine göre, azgelişmiş ülkelerin borçları son üç yılda (1984-86) 200 milyar dolar arttı. Bu %25'lik bir artış demektir. Oysa aynı dönemde borçlu ülkelerin GSMH larında artma değil, gerileme oldu ve yeni alınan 200 milyar dolarlık borç yeni yatırımlar için değil, eski borçların ödenmesi için

kullanıldı. Artık ortalama bir Afrikalı bu gün 30 yıl önceye göre daha kötü beslenir durumda. Latin Amerikada 1980-85 aralığında kişi başına gelir %9 oranında azaldı. İşsizlik arttı. "En yoksulların" yararlandığı sosyal harcamalarda önemli oranlara varan kısıtlamalar yapıldı. Nitekim Latin Amerikada sağlık harcamalarında %60, Afrikada yarı yarıya , Asyada da %30 kısıntı yapıldı. Eğitim harcamalarında yapılan kısıntıda Latin Amerikada %59, Afrikada %33, Asyada %17 oldu.[2] Meksikada asgari ücretin satın alma gücü 1981-84 aralığında %30 geriledi. Benzer eğilim aynı dönemde Brezilya için de geçerliydi ve bu sonuncu ülkede asgari ücretin satın alma gücünde %17'lik bir gerileme gözlendi. Meksika ve Brezilya her yıl ulusal gelirin %5'ini borç ödemeleri yoluyla dışarıya transfer eder duruma geldiler.

1982'den bu yana azgelişmiş ülkeler sanayileşmiş ülkeler lehine olanak net sermaye transfer eder duruma geldiler Borç ödemelerine çokuluslu şirketlerin kâr transferleri ve azgelişmiş ülkelerden sanayileşmiş ülkelere doğru sermaye kaçışı eklendiğinde (ticaret hadlerinin bozulması dikkate alınmadan) yoksullar zenginlere sadece 1985 yılında 230 ila 240 milyar dolar kaynak transfer ettiler. Bu rakam 1949-52 yılları arasında Marshall planıyla açılan kredilerin 4 katına eşit. Üstelik Marshall planıyla açılan krediler ABD'ye geri ödenmişti. Oysa, yoksulların zenginlere yaptıkları bu "katkının" hiç bir karşılığı yok.

1985'te çokuluslu Ticari Bankaların açtıkları toplam kredi 216 milyar dolardı. Bunun 194 milyarı sanayileşmiş ülkelere gitti. Oysa 1985'te açılan toplam kredilerin sadece 3 milyarı azgelişmiş ülkelere yönelikti. 1984'te ise azgelişmişlere açılan kredi 14 milyar dolardı(!).[3] 1985'te azgelişmiş ülkelere açılan kredi, bu ülkelerin ödedikleri faizin %2'sine eşitti. Aynı yıl Japon Firması Hitachi araştırma ve geliştirme harcamaları için 1 milyar dolarlık fon ayırmıştı(!)

Görüldüğü gibi, borçlandırma azgelişmiş ülkelerden gelişmiş kapitalist ülkelere doğru tek yönlü kaynak transferi haline dönüşmüş durumda. Azgelişmiş ülkeler borçlarını ödeyebilmek için sürekli "kemer sıkarak" yoksullaştılar. Ne ki, belirli bir eşikten sonra artık borçların ödenmesi olanaksız görünüyor. Nitekim son iki yılda 200 milyar dolarlık borç ertelemesi yapıldı ki bu toplam borçların %20'sine eşit. Aslında borç ödemeleri devam ettiği sürece, alacaklılar borç ertelemelerinden de kârlı çıkıyorlar. Her borç erteleme operasyonunda faizler 1 veya 2 puan yükseltiliyor. Üstelik erteleme masraflarınıda borçlu ülkelerce karşılanıyor. Eğer görüşmeler New-York'taki Plaza Hotel'de yapılıyorsa, yemek, otel, vb. gibi harcamalar da borçlulara ödetiliyor. Ne varki azgelişmiş ülkelerin yöneticileri için çember giderek daralıyor. Zaten yoksul olan kitleleri daha da yoksulluğa itmenin bir sınırı var. Bu durum azgelişmiş ülkelerin yöneticilerini rahatsız etmeye devam edecek. Diğer yandan, borçluların borçlarını ödeyebilmek için ihracatlarını artırmaları gerekiyor. Oysa, başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkeler Brezilya, Meksika, Arjantin, Türkiye vb. gibi ülkelerin "vahşi" rekabetinden şikayetciler ve korumacılığın dozunu sürekli artırıyorlar. Dolayısıyla sanayileşmiş ülkeler tam bir çelişki içinde bulunuyorlar. Bir yandan borçların düzenli ödenmesini istiyorlar, diğer yandan da borçluların ihracatını engelliyorlar. Gerekçe de hazır: ulusal sanayiyi korumak!

IV. Çözüm: Borç Ödemelerinin Durdurulması

Bu gün geçerli eğilimler tersine dönmediği sürece, borç ödemelerinin kesilmesi için fazla zaman gerekmiyor. Nitekim borçlu ülkeler hızla yeniden ödeyememezlik çizgisine yaklaşıyorlar. Ulusal çıkarların borç ödeme pahasına savsaklanmasının bir sınırı vardır. Bolivya 1985'ten beri borçlarını ödemiyor. Peru, ihracat gelirlerinin belirli yüzdesini borç öde-

melerine tahsis ediyor. Nijerya ihracat gelirlerinin sadece %30'unu borç ödemelerine tahsis edeceğini açıklamıştı. Bir çok ülke de borçlarını ancak gecikmeli olanak ödeyebiliyor. Latin Amerika'da askeri diktatörlükler sonrasında seçimle gelen hükümetler İMF'nin Ortadoks istikrar politikalarından farklı bir politika (heterodoks) uygulasalar da, şimdilik borç ödeme bakımından değişik bir yaklaşım benimsemiş görünmüyorlar.

Burada kısaca borç ödemelerinin durdurulması halinde hangi durumların söz konusu olabileceği üzerinde duracağız. Borç ödemelerinin durdurulması halinde alacaklarının borçlulara askeri bir müdahelede bulunmaları artık gündemden çıkmış sayılabilir. Borç ertelemeleri bakımından 1930'lardaki durumdan çok farklı koşullar geçerli. 1930'lu yıllarda ve daha öncesinde borç verenler dağınık onbinlerce obligasyon sahibiydi. Alacaklıların dağınıklığı, bunları bir araya getirmenin zorluğu, borç erteleme anlaşmalarını fiilen olanaksız kılıyordu. Bu günün alacaklıları dağınık obligasyon sahipleri değil, özel ticari bankalar ve çokuluslu mali kuruluşlar. Bunlarla her an borç erteleme anlaşmaları yapma yolu açık. Daha da önemlisi XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın ilk yarısında bir ülkenin "iflası" sınırlı sonuçlar doğuruyordu ve bundan obligasyon sahipleri "zararlı" çıkıyordu. Şimdilerde büyük borçlulardan bir kaçının "iflası", dünya mali sistemini çökertmese bile, önemli likidite sorunları yaratacak nitelikte. Bu nedenle sanayileşmiş ülkeler her seferinde pompayı harekete geçirecek bir miktar "ek kaynağı" bulmayı yeğliyorlar.

Eğer askeri zorlama pek olanaklı değilse, alacaklı ülkeler için ikinci zorlama şekli uluslararası adalet sistemi aracılığıyla borçları tahsil etme yoluna başvurmak olabilir. Ne ki bu günün uluslararası hukuki düzenlemeleri çerçevesinde borçlu ülkeye yaptırım uygulatmak olanaklı görünmüyor. Bağımsız bir ülkeye borcunu ödemediği için zorlayıcı yollara başvurmak, satın aldığı

çamaşır makinasının borcunu ödeyemeyen kişiye haciz koydurmak kadar kolay değil. Mevcut uluslararası yasal yollar, borcunu ödemeyen bir ülkeye zorlayıcı yaptırımlar içermiyor.[4]

Bir başka açıdan da borçların ödenmesi çelişik sorunlara gebe görünüyor. Eğer borçlu ülkeler her şeye rağmen borçlarını ödemeye devam ederlerse, sanayileşmiş ülkelerden yaptıkları ithalatı kısmak zorundalar. Bu hem alacaklı ülkelerin sanayicileri ve ihracatcıları için, hem de büyüyebilmek için sermaye malı, yaşayabilmek için gıda maddeleri ithal etmek zorunda olan borçlu ülkeler için olumsuz bir "çözüm". Bir ülke ihracat gelirlerinin tamamını borç ödemelerine tahsis ettiği sürece, büyümekten vazgeçiyor demektir. Başka bir ifade ile, işsizliğin artmasına ve yoksulluğun derinleşmesine razı oluyor demektir.

Eğer borçlar ödenmezse, bu durumda da Uluslararası Ticari Bankalar ve onlarla birlikte uluslararası mali sistemin çöküşü gündeme gelir... Dolayısıyla aynı anda herkesi kurtarmak olası görünmüyor. Amacımız yoksulların sorunlarını tartışmak olduğu için, borç ödemelerinin durdurulması olasılığı üzerinde biraz daha duralım. Eğer alacaklıların borçlulara zor kullanarak, alacaklarını tahsil etme yolu "kapalıysa", neden yoksullar zenginlere "yardıma" devem ediyorlar? Öte yandan alacaklı ülkelerin borçluları zorlamak için askeri ve hukuki yollar dışında hangi "kozları" var?

Bir kere borçlarını ödemeyen bir ülkeye yönelik yaptırımlar, borçlarını ödemek istemeyen bir çok ülkeye yönelik yaptırımlardan çok farklıdır. Eğer borç ödemeyi reddeden tek bir ülkeyse, tek bir ülkenin ödememezliği uluslararası mali sistemi fazla sarsmaz. "Alacaklılar karteli" mutlaka gerekli likiditeyi bulur. Dolayısıyla tek bir ülkenin borçlarını ödememesi, alacaklılar açısından önemli sonuçlar doğurmaz. Öte yandan borç ödemeyen ülkeye karşı alacaklıların başvurabilecekleri belli başlı

"cezalandırma" önlemleri şunlar olabilir: Bir kere söz konusu ülkeye yeni krediler açılmaz; o ülkeden yapılan ithalat durdurulur; söz konusu ülke'nin ithalatına ambargo konur. Kısaca boykot ve ambargo gündeme getirilebilir. Uluslararası örgütlerde borç ödemeyen ülkeyi tecrit etme yoluna gidilebilir, vb. Fakat borç ödemeyene mutlaka yukarda sıralanan yaptırımlar uygulanır diye bir kural da yoktur. Bütün bunlar söz konusu ülke'nin alacaklılar açısıdan ne anlama geldiğine bağlıdır. Eğer söz konusu ülkenin stratejik konumu ve ihraç ettiği mallar vb. alacaklılar için önemliyse, ya da yabancı yatırımlar önemliyse, bu gibi durumlarda hiç bir fiili baskı yolu geçerli olmayabilir. Nitekim uluslararası sermaye tekil çıkarlarından çok global çıkarlarının hesabını yapmayı yeğler. Tarihsel deneyler, yaklaşımın bu yönde olduğunu gösteriyor. Örneğin bazı yabancı şirketlerin devletleştirilmesi durumunda sanayileşmiş ülkelerin tepkisi ekseri sanıldığından daha "yumuşak" olmuştu!..

Borç ödemeyi reddedenler çoksa, borçlular bir çeşit alacaklılar "karteli" karşısına bir borçlular "karteli" halinde çıkanlarsa, güç dengesi kesinlikle borçlular lehine gelişecektir. Böyle bir durumda sanayileşmiş ülkelerin yapabilecekleri fazla bir şey yoktur. Bu nedenle sadece borç sorununda değil, bütün temel sorunlarda. ortak hareket etmeyi başaran azgelişmiş ülkeler, büyük bir pazarlık gücüne kavuşabilirler. Örneğin ticaret hadlerinin sürekli kendi aleyhlerine gelişmesine karşı bir çözümü gündeme getirebilirler. O halde neden ortak hareket etmiyorlar ve neden kendi halklarını yoksullaştırmak pahasına borçlarını ödemeye devam ediyorlar? Bu sorun doğrudan "ulusal çıkarlar" kavramındaki bulanıklıkla ilgilidir. Azgelişmiş ülkeleri sanayileşmiş ülkeler karşısında ortak çıkarları olan homojen toplumlar saymak son derece yanıltıcıdır. Nitekim bu ülkelerdeki varlıklı sınıflarla yoksullar borç ödemelerinden aynı derecede etkilenmiyorlar. Zaten bu ülkelerin zenginleri bir

kısım varlıkların bir "ihtiyat tedbiri" olarak, sanayileşmiş ülkelerin bankalarına transfer ediyorlar, ya da söz konusu ülkelerde hisse senedi, gayri menkuller ediniyorlar...

Asıl borcu ödemeyenler doğrudan üretici olan emekçilerdir. Dolayısıyla borç ödemelerinin yükünü gerçekten taşıyanlarda onlardır. Eğer borçlar düzenli ödensin diye bir ülkenin eğitim harcamalarında %50, sağlık harcamalarında da %60 kısıntı yapılıyorsa, bundan kimlerin nasıl etkilendiğini tahmin etmek zor değildir. Borçlarını her şeye rağmen ödenmesinin nedeni sanayileşmiş ülkelerle, azgelişmiş ülkelerin varlıklı kesimlerinin çıkar ortaklığıdır. Varlıklı kesimlerin çıkarları ulusal çıkarlarla özdeş sayıldıkça, borçlar da ödenmeye devam eder. Azgelişmiş ülkelerin yöneticileri iyice bütünleşmiş dünya kapitalist sisteminde bir sorun yaratmaktan kaçınıyorlar. Bunda çıkarları var. Ne varki, şimdilik geçerli olan ideolojik meşrulaştırma mekanizmalarının "güçünün" ve "etkinliğinin" de bir sınırı var. Bir zaman sonra bu tip mistifikasyon araçları zorunlu olarak etkinliğini yitirecek. Çok uzak olmayan bir gelecekte borç ödemeleri durdurulacak. Ufukta başkaca bir seçenek görünmüyor. Nitekim "istikrar politikası" olarak önerilenlerin istikrarsızlık yarattığı koşullar er, geç başka arayışları ve politikaları gündeme getirmek durumunda.

Kızılay, 11 Şubat 1987

Notlar

1 Bkz: 7 Şubat 1987 tarihli *Cumhuriyet*.
2 Bkz. Le Monde Diplomatique, Janvier 1987 s. 14. 15.
3 Third World Dept, The Approaching Holacaust, Economic and Political Weekly Vol. XXI. No:231 August 2, 1986, s.1362.
4 Bu tartışmalarla ilgili ilginç bir eser için bkz: Anatole Kaletsky. *"The Cost of Default"* The Twentieth Century Fund N.Y. 1985.

RİO'DAN SONRA VEYA SÜRDÜRÜLEMEZ KALKINMA*

3-14 Haziran (1992) tarihleri arasında toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Yeryüzü Zirvesi) 1972 Haziranından bu yana çevre sorunlarıyla ilgili en kapsamlı konferanstı. Üstelik bu güne kadar gerçekleştirilen en büyük uluslararası konferans oluşu da bir özellik sayılır. Rio Konferansı'nın bir başka özelliği de ilk defa gönüllü örgütlerin geniş bir temsile kavuşmasıdır.

Toplantıya tüm ülkelerden 178 delegasyon katıldı ve söz konusu delegasyonların temsilcileri 27 maddeden oluşan bir deklerasyona imza koydular. Ayrıca 'Agenda 21' olarak da bilinen 21'inci yüzyıl için bir eylem planı kabul edildi. Bu, "sürdürülebilir kalkınmaya" işlerlik kazandırma amacı taşıyan bir plandır. Bu arada 150'den fazla ülke iki önemli konvansiyona imza attılar; bu iki konvansiyon, atmosferin ısınması ve biyolojik çeşitlilikle ilgilidir.

Gerçekten 1972 Stockholm Konferansı'ndan bu yana çevre sorunları giderek ağırlaştı, bu arada çevre bilinci de hatırı sayılır bir sıçrama kaydetti. Her yıl atmosfere 22 milyar ton karbon gazı karışıyor. Eğer bugünkü eğilimler durdurulmazsa, yüzyılın sonunda bunun ikiye katlanması kaçınılmaz görünüyor. Havaya karışan karbon gazları, "sera etkisi" yaratarak, atmosferin ısınmasına neden oluyor. Bu gazlar da çoğunlukla fosil yakıtların "aşırı" kullanılmasından, kısmen de ormansızlaşmadan (yangınlar, vb.) kaynaklanıyor. Atmosferin ısınmasının belirli bir eşiği geçmesi halinde ortaya çıkabilecek ürpertici sorunlar üzerinde burada durmayacağız ama, ısınma sonucu kutuplardaki buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi sonucu,

* Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Temmuz 1992, 145. inci sayısında yayınlanmıştır.

halen dünya nüfusunun yaklaşık %30'unun yaşadığ deniz şeridindeki alçak bölgelerde yaşamı tehdit ettiğini hatırlamak yeter.

Ozon tabakasının delinmesi ve deliğin büyümesinin de özellikle cilt kanseri ve göz dokusunun zedelenmesi riskini artırması söz konusu. Öte yandan içme ve kullanma suyu da giderek azalıyor. Bu eğilim nem oranı yüksek ülkeler için de geçerli. Yüzyılın başından beri, su kullanımında 10 kat artış oldu. Bu arada zengin ülkeler yoksullardan çok fazla su kullanıyorlar. Elbette bu dengesizlik her alanda geçerlidir. Zaten kaynakların kullanımındaki aşırı dengesizlik sürdükçe, ekolojik sorunların çözümlenmesi olanaksızdır. Rio Konferansı'nın en büyük zaafı bu temel sorunu gündeme getirmemiş olmasıdır. Bu gün ortalama bir Avrupalı bir Ghana'lıdan 70 kat, ortalama bir Amerika'lı da 300 kat fazla su kullanıyor. Tatlı suların önemli bir bölümü tarımsal amaçla kullanılıyor. Öte yandan yer altı suları kimsayal maddeler ve zararlılarla mücadele ilaçları (pestisidler) yüzünden zehirleniyor. Aral gölünün kaybedilmiş olması bu alanda tehlikenin ne kadar ciddi olduğunu gösteriyor... Azgelişmiş denilen yeni-sömürge statüsündeki ülkelerde sulara karışan zararlı artıklar ve mikroplar yüzünden her yıl 5 milyon çocuk ölüyor.. Dünyanın hemen her yerinde nehirler sanayi artıklarının karışması sonucu, garip bir "kimyasal bileşim" halini almış duumda... Bu arada zararlı artıkların karıştığı Sibiryadaki Baykal gölü için de tehlike çanları çalıyor... Hemen tüm büyük nehirlerin suyu azalmaya devam ediyor.. Teknoloji hayranlarına kirlenen toprağın ve yeraltı sularının hangi "teknolojik mucize" sayesinde temizlenebileceği sorusunu sormak gerekir!

Bir başka tehlikeli gidiş, ekilebilir toprakların aşırı kullanımı, ölçüsüz kullanılan kimyasal gübreler ve zararlılarla mücadele ilaçları (pestisidler), nüfus baskısı sonucu tarıma el-

verişli olmayan toprakların kullanılması, daha fazla alanı çoraklaştırıp verimsizleştiriyor. Yapılan tahminlere göre, bugünkü eğilimler durdurulamazsa, 2000 yılında ekilebilir topraklar yaklaşık %20 ila %30 oranında azalacak.[1] Bu arada, yanlış ve aşırı sulama yüzünden topraktaki tuz oranı da artıyor. Her yıl bu tür olumsuzluklar yüzünden verimsizleşip terkedilen alanın da yaklaşık 10 milyon hektar olduğu tahmin ediliyor...

İnsanlığın geleceğini ve yaşamını tehlikeye atan bir başka olumsuz gidiş, çölleşmeyle ilgili. Ekilebilir toprak kazanmak ya da kereste elde etmek amacıyla ormanların kesilmesi ve buna eşlik eden orman yangınları, orman alanlarının hızla gerilemesine neden oluyor. Bu yüzden her yıl 10 ila 15 milyon hektar orman alanı yok oluyor... Bir çok bölgede tropik ormanlar daha şimdiden yok olmuş durumda. Sanayileşmiş ülkelerdeki ormanlar da çevre kirlenmesi bu arada asit yağmuru yüzünden kötüleşmekte. (Bu konuda bilinen en çarpıcı örnek Çekoslavakya ormanlarıdır). Elbette ormanlar üzerinde sera etkisi de söz konusudur.

Bütün bu olumsuz süreçler sonucu, dünyadaki canlı türleri de hızlı bir tempoyla yok oluyor. Doğanın tahribi bugünkü haliyle devam ederse luzlanan bir tempoyla her yıl onbinlerce canlı türü dünya sahnesinden çekilmiş olacak. (Yapılan tahminler her yıl 17500 canlı türünün yok olduğunu ortaya koyuyor.)

Bir başka sorun da sanayi artıkları, çöpler ve zehirli artıklarla ilgili (Bu arada radyo-aktif artıklarla) Her geçen gün söz konusu artıklar giderek altından kalkılması kolay olmayan sorunlar ortaya çıkarıyor. OECD ülkeleri her yıl kişi başına 10 ton çöp'e çözüm bulmak zorundalar. A.B.D'de kişi başına ortaya çıkan çöp azgelişmiş ülkeler ortalamasının (kişi başına) 16 katı. Özellikle sanayi artıklarının dörtte üçü toprağa gömülüyor ki, bunlar yer altı sularını kirletiyor.

Bu arada dünya nüfusu da hızla artmaya devam ediyor. 1950'de 2,5 milyar olan dünya nüfusu, 1987'de 5 milyar sınırını aştı. Bugün 5,4 milyara ulaşmış bulunuyor... Hızlı nüfus artışı sadece kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmakla kalmıyor, önemli sosyal sorunlar da ortaya çıkıyor. Sanayileşmiş ülkeler azgelişmiş ülkeleri çok üremekle, dünya kaynaklarını tüketmekle suçluyorlar. Söz konusu ülkelerin yöneticilerini de çürümüşlük ve israfcılıkla suçluyorlar. Aslında bu çürümüşlükte emperyalist ülkelerinin sorumluluk payını hatırlamamak olmaz.... Onların çürümüş yöneticilere ihtiyacı vardır. Aslında hızlı nüfus artışından söz konusu ülkeleri suçlamadan önce, bu artışın nedenlerinin tartışılması gerekir. Neden kendilerinde nüfus artış oranları düşükken yoksul ülkelerde "yüksek"? Eğer nüfus artış oranlarında bir "dengesizlik" varsa, bu başka dengesizliklerin sonucu değil midir? Dolayısıyla uluslararası temel dengesizlikleri göz ardı ederek, soruna yaklaşmak, insanlığın içine sürüklendiği olumsuz gidişe bir "günah keçisi aramaktır"... Bu gün dünya nüfusunun yaklaşık beşte dördünü (%79'unu) oluşturan azgelişmiş ülkeler, dünya gelirinin sadece %15'ini alırken, yoksulları suçlamanın hiç bir inandırıcılığı yoktur... Tüketim mallarının %85'ini enerjinin de %75'ini onlar kullanıyorlar. Yaklaşık 4,5 milyar insanın yaşadığı azgelişmiş kapitalist ülkeler elbette homojen formasyonlar değil. Bu ülkelerde de akıl almaz bir servet ve gelir dengesizliği söz konusudur. Zaten uluslararası düzeyde *status quo*'yu ayakta tutan da "yoksul" ülkelerin zenginliğne el koyan bu işbirlikçi azınlıktır. Bu nedenle çevre sorunlarının kalıcı bir çözüme kavuşturulması, bu amaçla uluslararası planda servet ve gelir dengesizliğinin gündeme getirilebilmesi, öncelikle bu işbirlikci oligarşilerin iktidarına son vermeyi gerektiriyor... Unutmamak gerekirki, tarihte ayrıcalıklıların kendiliklerinden ayrıcalıklarından vazgeçtikleri görülmemiştir.

Kapitalist üretim tarzı ortaya çıkana kadar, özellikle sanayi devrimine kadar, insanlığın yaşamını ve geleceğini tehlikeye atacak düzeyde çevre ve ekolojik sorunlar ortaya çıkmamıştı. Elbette, pre-kapitalist uygarlıklar her zaman çevreyle uyumlu değillerdi. Özellikle neden oldukları ormansızlaşma ve çölleşme yüzünden belirli bölgelerde ve dönemlerde çevre sorunları ortaya çıkıyordu. Ne ki, bu tür çevre sorunları ekseri bölgesel düzeyde kalıyordu ve bir gezegen riski ortaya çıkarmıyordu.

XVI. yüzyıldan sonra, Avrupalıların doğaya ve topluma bakışında radikal bir değişiklik ortaya çıktı. "Doğaya egemen olma" bilinci tehlikeli bir zihniyet halini aldı. Bilim ve teknoloji yüceltildi. Akıl almaz bir bilim ve teknoloji fetişizmi ortaya çıktı. Teknolojinin "tarafsızlığı", "kusursuzluğu" ve her sorunu çözeceğine dair kuruntular egemen oldu. Artık insanlığın emrindeki bilim ve teknoloji her sorunu çözecekti... Sonuçta beklenenin tam tersi bir tablo ortaya çıktı. İnsanlar doğaya egemen olalım derken onu boğdular. Teknoloji ile insanlığın emrine girmedi, insanlık teknolojinin emrine girdi... Aslında insan ihtiyaçlarını karşılamak (kullanım değeri üretmek) yerine, kâr amacıyla üretimin söz konusu olduğu bir ortamda, bu kaçınılmazdı. İleriye doğru kör bir kaçış söz konusuydu. Artık amaçlarla araçlar yer değiştirmişti. Rekabetçi bir ortamda daha fazla kâr elde etmek, daha fazla değişim değeri üretmek, "zorunluluğu" üretimi bir araç olmaktan çıkarıp bir amaç mertebesine yükseltti... Üstelik bu süreç, iktisat bilimi tarafından da meşrulaştırıldı. Sonuç olarak, "sermaye sahibi için kârlı olan, toplum için de yararlıdır" zihniyeti yerleşti. Kaynaklar (doğa) sonsuz, teknoloji de "tarafsız" sayıldı...

Bir kere sermaye sermaye sahibi için, kapitalist için kârlı olanın toplum için de yararlı olması gerekmiyordu... Sermaye

sahibi kâr ederken, topluma ve doğaya yüklediği maliyet dikkate alınmadan, dar bir "verimlilik" anlayışından hareket etmek, kendinden menkul bir bilimselliğin sonucu olabilirdi. Bugün artık, "General Motors için iyi olan herkes için iyidir" mantığının saçmalığı anlaşılmakta.. Ne ki, egemenlik ilişkileri ciddi bir şekilde gündeme getirilmeden, iyimser beklentiler içine girmemek gerekir. Burjuva uygarlığında mallar, onu üreten insandan daha değerlidir... Şüphesiz her üretim tarzının, her toplum düzeninin insana bakışı doğaya bakışından bağımsız değildir. Her üretim tarzının insanı "kullanış" biçimiyle, doğayı "kullanış" biçimi arasında yakın ilişki vardır.

Dolayısıyla, bu gün gezegenin ve onun bir parçası olan insanlığın karşı karşıya olduğu ürpertici sorunlar, doğrudan kapitalist üretim tarzının işleyişinden kaynaklanıyor. Amaçlarla araçların ters-yüz olduğu bir uygarlığın, insanlığın başına büyük belalar açması kaçınılmazdır. Öncelikle bu tersliğin aşılması gerekiyor. Bu da kapitalist üretim tarzının aşılmasını gerektiriyor. Dolayısıyla kapitalist üretim tartışma gündemine getirilmeden, kalıcı çözümler olanaklı değildir.

Sürdürülebilir Kalkınma ve Rio

Sürdürülebilir kalkınma kavramının insanlığın gündemine gelmiş olması, içine sürüklendiğimiz tehlikeli gidişin "bilincine varılmakta" olunduğunun bir göstergesi sayılır. Yakın zamana kadar, kapitalist üretime yönelik eleştiriler, daha çok söz konusu üretim tarzının sosyal planda ortaya çıkardığı olumsuzluklarla (sömürü, baskı, yabancılaşma vb.) sınırlıydı. Bu yaklaşım doğanın dışsal bir olgu olduğu kabulüne dayanıyordu. İnsanın içinde yaşadığı doğanın bir parçası olduğu gerçeğini dikkate almayan bir yaklaşım geçerliydi. Bu alanda işçi muhalefeti ve sosyalist hareket de, benzer yaklaşımdan kendini kurtaramadı. Nitekim, çevre ve ekolojik sorunlar karşısında "sosyalist" de-

neylerin performansı diğerlerinden farklı olmadı. Burada sosyalizm tartışmasına girmiyoruz. Zaten batıyı taklit edenlerin sosyalizmi kurmaları, "başka şey" yapmaları mümkün değildir. Farklı bir uygarlık yaratma problematiği, zorunlu olarak, her alanda burjuva uygarlığından kopmayı gerektirir. Zaten Sovyetler Birliği ve başka ülkelerde "prodüktivist" bir yaklaşım geçerliydi. Böyle bir yaklaşım geçerliyken, çevreye dönük bir "yenilik" beklenemezdi.

Bugünkü kalkınma sürdürülemez bir kalkınmadır. Aydınlık felsefesiden beri geçerli paradigma iflas etmiş bulunuyor. Marx'ın yazdığı gibi, kapitalist üretim tarzı zorunlu olarak zenginliğin iki kaynağı olan toplumu ve doğayı aşındırıyor. İşte çıkmaz da buradadır. Zira her seferinde daha fazla ürtetmeye ve tahrib etmeye mahkum bir uygarlık söz konusudur. Bu gün "aşırı" üretime rağmen insanlığın büyük bir kesimi yoksulluk ve sefalet içinde bulunuyor. Üstelik üretim arttıkca bu olumsuzluk daha da derinleşiyor... Zenginlerle yoksullar, bir şeylere sahip olanlarla olmayanlar arasındaki uçurum kapanacağına daha da açılıyor. 1960-1989 aralığında, dünya nüfusunun yaklaşık %20'sinin yaşadığı zengin ülkelerin, dünya GSMH'den aldıkları pay %70.2 den %82,2'ye yükseldi. Aynı dönemde en yoksul %20'nin payı da %2,3'den %1,4'e geriledi... Bundan çıkan sonuç şudur: dünya kaynakları hızla tahribedilirken, bundan ayrıcalıklı bir azınlık çıkar sağlıyor. Gezegen riski yaratarak ve tüm canlıların yaşamını tehlikeye atarak... Elbette söz konusu riskler daha da büyüdükçe, şımarık azınlık da bu gidişten payını almak zorunda... İnsanlık bu gün akıl almaz bir şekilde bindiği dalı hızla kesmektedir.

Durum böyleyken, bilim adamlarının bir bölüğü hâlâ bilim ve teknoloji fetişizmnden kendilerini kurtaramıyorlar. Kapitalist üretimin hizmetindeki bir bilim ve teknolojinin yıkıcı, sonuçlarını ısrarla görmezlikten geliyorlar. Çokuluslu şir-

ketlerin kârlarının düşmesi olasılığı bile onları telaşlandırıyor... Nitekim Rio Konferansı'nın başında, aralarında 59 Nobel ödülü sahibinin de bulunduğu 400 ünlü bilim adamı bir bildiri yayınlayarak, "XXI'inci yüzyılın arifesinde irrasyonel bir ideolojinin ortaya çıkmasından duydukları kaygıyı" dile getirdiler... Böylece çevre ve ekolojik sorunlara duyarlı bilim adamlarını "gerecilik" ve "irrasyonellikle" suçladılar. Bildirinin öncülüğünü Dr. Michel Salomon'un yaptığı Heidelberg grubunun bu tavrı, iki konuda düşünmeyi gerektiriyor. Birincisi: Nobel Ödülü'nün değerinin tartışılması gerekiyor, ikincisi de "bilim adamlarının yüceltilmesinin saçmalığını ortaya koyuyor. Burjuva toplumunda bilim adamlarının "yüceltilmesi" boşuna değildir. Fransız genetisyen Andre Langenay Rio Konferansı'na karşı bildiri yayınlayan ünlü bilim adamlarıyla ilgili yazısının başlığını: "Bir Devekuşu Çetesinin Mutlak Körlüğü" olarak koyması gerçekten yerindedir...[2] Yazar, François Jacob'un, sık sık "ünlü bilim adamları arasında da herhangi bir sosyal grupta olduğu kadar ahmak ve pis herifin bulunduğundan" söz ettiğini yazıyor. Burjuva dünyasında ağacı görüp, ormanı görmeyen adamlar da pekala Nobel Ödülü alabiliyor. Ve tabii otorite sayılıyor. Artık ondan sonra her söylediğinde bir keramet aranacaktır... Kapitalist toplumda (ister doğa bilimcisi ister sosyal bilimci olsunlar) ünlü bilim adamlarının çoğunluğunun iki temel işlevi vardır: ARTI DEĞER'in artırılmasına katkıda bulunmak ve SÖMÜRÜ DÜZENİNİ MEŞRULAŞTIRMAK...

Rio'da iklim değişikliği konvansiyonunun 154 ülke, Biyolojik çeşitlilikle ilgili konvasiyonu A.B.D. hariç 154 ülke imzaladı. Ormanlarla ilgili anlaşmanın imzası devam ediyor. Agenda 21 ve Sürdürülebilir kalkınmayı da tüm ülkeler imzaladı. A.B.D. şirketlerin kârını olumsuz yönde etkiler kaygısıyla, biyolojik çeşitlilikle ilgili anlaşmayı imzalamadı.

A.B.D.'nin biyo-teknolojiden büyük beklentisi var. 2000 yılında 50 milyar dolarlık bir bilançoya ulaşmayı umuyor...

Elbette kimi anlaşmanın altına imza koymakla iş bitmiyor. İklim değişikliğiyle ilgili konvansiyonda önemli olan, sera etkisi yaratan fosil yakıtların kullanımında önemli bir kısıtlama sağlamaktır. A.B.D. ve OPEC grubu ayak diretiyor... Otomobil ve petrol devleri kârlarından vazgeçmek istemiyorlar... Oysa atmosfere karışan karbon gazlarının %37'si A.B.D.den kaynaklanıyor. Bugün kullanımdaki 400 milyon otomobilin %78'i sanayileşmiş ülkelerde bulunuyor... Bu ülkelerin insanları toplu taşımacılık yönünde bir tercihe hazırlar mı? Hergün yeni yeni ve "büyüleyici" otomobil modellerinin piyasaya sürüldüğüne bakılırsa, durum hiç de öyle görülmüyor...

Zaten imzalanan anlaşmalarda somut hedeflerin ve o hedeflere ulaşmayı sağlıyacak araçların belirlenmesi de söz konusu değil. Daha çok ileriye dönük temennilerden ibaret. Uygulama için zorlayıcılık ögesi yetersiz. Bu arada anlaşmaların hayata geçirilebilmesi için, her yıl sanayileşmiş ülkelerin azgelişmiş ülkelere 70 milyar dolar ek "yardım" yapmaları da isteniyor... Bu amaçla halen GSMH'lerinin %03,5 oranındaki yardımı %07 ye çıkarmaları isteniyor... 70 milyarlık yardımla hangi sorun çözülebilir. Kaldı ki asıl yardım yoksullardan zenginlere doğrudur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 1990 yılı için yaptığı tahminlere göre, her yıl azgelişmiş ülkeler, ticaret hadlerinin bozulması, kâr transferleri, borç ödemeleri, sermaye kaçışı gibi yollarla sanayileşmiş ülkelere 500 milyar dolar kaynak transfer ediyorlar... Bu koşullarda hâlâ "yardımdan" söz edilmesi rahatsız edici değil mi? Aslında bizim şöyle bir önerimiz var: Sanayileşmiş ülkelerin 70 milyar dolar ek kaynak sağlaması tantanasından vazgeçilsin, yoksulların zenginlere yaptığı 500 milyar dolar 430 milyar dolara düşürülsün, bu amaçla "uluslararası" kuruluşlar devreye sokulsun..

1960'lı yılların başında azgelişmiş ülkenin kalkınabilmesi için, sanayileşmiş ülkelerin GSMH'lerinin %0,7'sini (binde yedi) yardım olarak vermelerinin yeterli olacağı düşünülmüştü. Şimdilerde aynı şey çevre sorunlarının çözümü için gündeme getiriliyor... Bu tür çabalar sorunun çözümüne değil, balkondaki seyirciyi oyalamaya yarar...

Nükleer enerjinin insanlığın geleceği açısından tehlikeli bir enerji türü olduğu söylendiğinde, bunun "teknoloji düşmanlığı" ya da "gericilikle" suçlandığı oluyor. Bu tip yaklaşımlar teknolojik ilerleme'nin her çeşidinin mutlaka insanlığın hayrına olduğu düşüncesine dayanıyor. Oysa durumun pek de öyle olmadığını söylemek mümkündür. Nitekim her tarihsel dönemde belirli bir enerji teknolojisi egemen olmuştur. Fakat bu teknoloji toplumun tamamı için en uygun enerji teknolojisi olmak yerine, egemen olan sınıfın çıkarlarına "en uygun" teknolojiler olmuşlardır. Bu nedenle, geçerli olan enerji teknolojisinin ve kullanılan enerjinini toplumun çıkarlarına en uygun gelen teknoloji olduğunu söylemek olanaksızdır. Örneğin ortaçağda su değirmenlerini kontrol altına alan soylular, serflerin rüzgardan yararlanmalarına ve yel değirmenleri oluşturmalarına şiddetle karşı çıkmışlardır.

Kullanılan enerjinin egemen olan sınıfların çıkarları açısından en avantajlı olma durumu ise, tekli enerji politikasının geçerli olması yönünde bir eğilim ortaya çıkarıyor. Kömürün enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanmasıyla, su ve rüzgardan yararlanma ortadan kalkmış, petrol de neredeyse kömürü unutturmuştu. Şimdilerde nükleer enerji yönünde güçlü bir eğilim var. Fakat nükleer enerjinin insanlığın geleceği açısından doğuracağı sonuçlar, soruna başka boyutlarda yaklaşmayı gerektiriyor.

Azgelişmiş ülkelerde kullanılan enerjinin de bu ülkelerin özel koşullarına uygun enerjiler olduğu söylenemez. Bu durum doğrudan kapitalist sömürü ve şartlandırmanın doğal sonucu olarak ortaya çıkıyor. Enerji teknolojileri "ileri" sanayileşmiş ülkelerde öncelikle üretiliyor ve azgelişmiş ülklere empoze ediliyor.

* Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Haziran 1986.

Türkiye'de geçerli enerji politikasını da bu bağlamda ele almak gerekir. Türkiye bir zamanlar ihracat gelirlerinin tamamıyla petrol ithalatını karşılayamıyordu. Şimdilerde de en büyük ithal kalemlerinden birini yine petrol oluşturuyor. Oysa Türkiye hidrolik enerji potansiyelinin %15'den az bir bölümünü kullanıyor. Fosil yakıtlardan yeterince yararlanamıyor. Jeotermal kaynakları gerektiği gibi kullanamıyor. Güneş enerjisinden yararlanma yolunu açacak teknolojiler için yeterli çabayı göstermiyor vb...

Türkiye nükleer enerji yönünde bir tercih yaptığında, bunun ülke koşullarına uygun bir tercih olduğunu söylemek mümkün değildir. Teknolojisi bütünüyle dışarıdan ithal edilen nükleer santrallerin yaratacağı bağımlılıklar ve olumsuzluklar, eski bağımlılıktan çok daha büyük ve yıkıcı olabilir...

Fakat nükleer enerjiye salt bağımlılık açısından ve ekonomik gerekçelerle yaklaşmak yeterli değildir. Burada toplumun geleceğini angaje eden onarılmaz tehlikeler saklıdır. Kapitalizmin egemen olduğu bir dünyada teknolojik yenilikler öncelikle insanlığın sorunlarını çözme amacıyla üretilmiyor. Kâr etmenin dolaylı bir sonucu olarak ortaya çıkıyor. O halde burada sorulması gereken soru şu olmalıdır: nükleer enerjinin doğuracağı sosyo-ekonomik gelişme arzulanacak bir şey midir?

Nükleer enerji taraftarları bu enerji türünün erdemlerini saymakla bitiremiyorlar. Çevreyi en az kirleten enerji türü olduğu bile söyleniyor (!). İnsanlığın varoluş koşullarını tehdit eden bir enerji türünün neden "temiz" ve "masum" olduğunu anlamak kolay değildir. Çernobil felaketi ileri teknoloji hayranları için bir "uyarı" niteliği taşıyor. Çelişik gibi görünse de Çernobil kazası, daha büyük felaketlerin yolunu kapatmada etkili olabilecek bir "kaza"dır. Ukrayna Enerji ve Elektrifikasyon Bakanı V. Sklyavrov, nükleer bir reaktörün erimesinin onbin

yılda ortaya çıkabilecek bir şey olduğunu söylemişti. Oysa on yıl geçmeden talihsiz durum ortaya çıktı. Uzmanların tahminleri bugüne kadar ortaya çıkan kazalar tarafından yalanlandı. Konunun uzmanları belli bir dozun altında radyasyonun zararlı olmadığını söylüyorlar. Ve buna inananlar çıkıyor. Bir başka uzman, örneğin bir biyolog da ortaya çıkıp, söz konusu dozun çok altındaki radyasyonun da birçok hastalıklara neden olduğunu söylediğinde buna da inanmamak için bir neden var mıdır?

Biz böylesi sorunların dar bir uzmanlar grubuna bırakılmasının son derece tehlkeli olduğunu düşünüyoruz. İnsanlığın yaşamını ve geleceğini angaje eden temel tercihlerin bir grup uzmana bırakılması, teknolojiye ve teknolojinin mutlak yararına olan kör bir inançtan kaynaklanıyor. Bir grup uzman ortaya çıkıp, toplumun geleceği ile ilgili karar alıyorlar. Olumsuz sonuçlar ortaya çıktığında da gerçeği kamuoyundan özenle gizliyorlar. Gerçeği gizlerken de toplumun yararı gerekçesine dayanıyorlar (!) Böylesi bir mantığı anlamak kolay değildir. Hemen her ülkede radyasyon ölçümlerinin sonuçları halktan özenle gizleniyor. Gerçek, halktan gizlenirken, herhalde şöyle bir yaklaşımdan hareket ediliyor olmalı: Siz nasıl olsa anlamazsınız (!) Nitekim Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Prof. A. Yüksel Özemre, "Radyoaktiviteyi bilmeyen zavallı halkım rakamı ne yapsın" derken yansıttığı zihniyet budur...

Diğer enerji türlerinin de önemli ölçüde çevre kirlenmesine neden oldukları doğrudur. Bir sürü hastalığa da kaynaklık ettikleri biliniyor. Bugün dünyada iş kazalarında yılda 180.000 insan yaşımını yitiriyor. 110 milyon insan da iş kazalarında yaralanıyor. Her üç dakikada dünyanın bir yerlerinde 1 kişi iş kazası ya da meslek hastalığı sonucu ölüyor. Her saniyede 4 kişi de yaralanıyor. Bu rakamlar karşısında bugüne kadar nükleer kazalarda ölenlerin önemsiz olduğu söylenebilir. Gerçekten

1983'e kadar 171 nükleer kaza oldu (uzmanların tahminlerinin çok ötesinde), 2348 kişi yaralandı, bunlardan 30 kadarı hayatını kaybetti. Sadece Çernobil'de 299 yaralı 10 kadar ölü olduğu açıklandı.

Nükleer kazaları diğer kazalardan, örneğin trafik kazalarından vb. ayıran önemli bir yan var: Sorun kaza ile bitmiyor. Asıl sorun kazadan sonra başlıyor. Radyoaktivitenin binlerce, onbinlerce yıl süren olumsuz etkileri söz konusu... Örneğin plütonyum-239 çekirdeğinin yarı-ömrünün 20 bin yıl olduğu, karbon-14 çekirdeğinin yarı-ömrünün de 5 bin yıl olduğu söyleniyor vb... Brem Üniversitesi Nükleer Fizik Profesörü Jens Scheer, sadece Batı Almanya'da 30.000 kanser tahmin ediyor. Greenpeace de Çernobil çevresindeki 900 kilometrekarelik alanda 10 bin kanser vakası tahmin ediyor...

Diğer yandan nükleer enerji kısıtlı doğal kaynaklara dayalı bir enerji türüdür. Nükleer enerjinin hammaddesini oluşturan Uranyum ve Toryum dünyada sınırlı miktarda bulunuyor. Tahmin edilen rezervler 350-400 milyar tonluk kömüre eşit miktarda. Bu rakam denizlerdeki rezervleri de içeriyor. Denizlerden çıkarılacak uranyumun ekonomik olup olmadığı da tartışma konusu. ABD'de yayımlanan bir raporda: "ABD Atom Enerjisi Komisyonu"nun öngördüğü şekilde nükleer santraller kurulmaya devam edilirse, ucuz uranyum rezervlerinin çok yakın bir gelecekte, orta maliyetli rezervlerin de 2000 yılında tükenebileceği ileri sürülüyor.

Bugün dünyada 26 ülkede sivil amaçlı 345 reaktör faaliyette, 187 santral inşaa edilmekte, 60 santralin de siparişi verilmiş durumda.

Çevre ve İnsan Sağlığıyla İlgili Sonuçlar

Bugüne kadar radyoaktif kirlenmenin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırabilecek bir yöntem geliştirilememiştir. Do-

layısıyla radyoaktif kirlenme önlenememektedir. Artıkların saklanması bir çözüme bağlanmış değildir. Kaza olasılığı da sanıldığından çok yüksektir. Oysa çevre ve insan sağlığını tehlikeye atmayan, toplumun ihtiyaçlarına daha iyi cevap veren teknolojiler uygun bir zamanda üretilebilir. Zaten nükleer enerjiye bağımlılık geri dönülemez enerjinin %5'i, elektrik enerjisinin de %15'i nükleere dayalı (Bu oran Fransa'da %65, ama Fransızlar bile başka enerjilere yönelecek potansiyele sahip durumdalar). Dolayısıyla ortaçağ karanlığına dönmeden, nükleer enerjiden vazgeçmek mümkün. Güneş enerjisi başta olmak üzere diğer kaynaklar harekete geçirilebilir. Halen dünyada mevcut, kömür, petrol, jeotermal su vb. gibi kaynaklar uygun bir enerji teknolojisinin üretilmesi için geçecek zamanda ihtiyacı karşılayacak durumda.

Eğer doğadaki radyasyon belirli bir düzeyin üstüne çıkarsa, doğadaki yaşam sona erecektir. Durum böyleyken, nükleer santrallere karşı olmak için başka gerekçeler aramak anlamsızdır. Nükleer santrallerdeki güvenlik önlemlerinin fazla güvenirliği de yok. O kadar ki özel sigorta şirketleri risk fazlalığı nedeniyle çoğu kez nükleer santralleri sigorta etmeye bile yanaşmıyorlar. Kendisi nükleer teknoloji üretmeyen ülkelerde ise bir kaza anında müdahale olasılığı da tartışılabilir.

Azgelişmiş ülkelerin nükleer santraller kurmalarına inandırıcı gerekçeler bulmak daha da zordur. Örneğin çok büyük hidro-elektrik enerji potansiyeline sahip Brezilya'nın 15 kadar reaktör almak istemesini anlamak kolay değildir. Güneş enerjisinden yararlanma açısından çok büyük olanaklara sahip Afrika'da neden güneşten enerji elde etmeye yönelik teknolojiler geliştirilmiyor? Eğer Afrika'nın doğal koşullarına uygun bir teknoloji geliştirilse, bölgenin kapitalist batıya bağımlılığı azalır. Oysa büyük enerji tröstlerinin çıkarları, geri kalmış ülkeleri daha çok baskı altına almayı gerektiriyor(!).

Fosil enerji kaynaklarının tükeneceğine ilişkin kampanyanın bir amacı da azgelişmiş ülkelere nükleer santral satmaktır. Şüphesiz dünyadaki fosil enerji kaynakları kısıtlıdır ve bir gün tükenecektir. Ama mevcut rezervler toplumlar için sosyal maliyeti düşük, çevre kirlenmesi yaratmayan, insanlığın geleceğini tehlikeye atmayan ve yenilenebilir (güneş enerjisi gibi) enerji üretiminde kullanılacak teknolojinin üretilmesi için geçecek sürede yetecek durumdadır.

Soruna ekonomik, sosyal, ekoloji, insan sağlığı açısından yaklaşıldığında, nükleer enerjinin savunulur bir yanı yoktur. Zaten nükleer seçiş başlangıçta insanlığın refahı için ve bilimsel gelişmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmadı. Askeri amaçlarla, insanları öldürmek için geliştirildi.

Şüphesiz kıtlığın ortadan kalktığı bir insanlık için, enerji sorununun öncelikle çözülmesi zorunludur. Enerji üretimi artırılmalıdır. Ama aynı zamanda enerji tasarruf eden teknolojiler de geliştirilmeli ve enerji israfı önlenmelidir. Ne ki, nükleer enerji bu amaca cevap verecek bir enerji türü değildir. Mevcut koşullarda nükleer enerji böyle bir "ihtiyacı" yaratanların elinde bir sömürü aracı olmaktan öteye gidemeyecektir. Bugün nükleer enerji çoğunlukla az sayıdaki çokuluslu şirketin kontrolündedir. Fakat sanayileşmiş batılı ülkelerde nükleer enerjiye karşı oluşan muhalefet, azgelişmiş ülkelere daha çok reaktör satma yönündeki baskıyı artırıyor.

Buraya kadar yapılan kısa açıklamalar Türkiye'de nükleer santrallere karşı çıkılması gereğini ortaya koymaktadır.

- Nükleer santral tercihi yapıldığında tehlikeli bir bağımlılık ortaya çıkacaktır. Ayrıca Türkiye'ye satılan reaktörün en ileri teknolojiyi temsil etmesi kuşkuludur.

Ekonomik ve teknik gerekçelerden daha önemlisi çevre ve insanlığı ve gelecek nesillerin yaşamının tehlikeye atılmasıdır...

Türkiye deprem kuşağında bir ülkedir. Bu durum ek bir olumsuzluk anlamına gelir;

- Nükleer santrallerin kurulduğu bölgede, sebze, meyve, her türlü tarımsal üretim, balıkçılık, turizm dahil olumsuz yönde etkilenecektir. Santralin Akkuyu'da kurulması, Akdeniz'in en az kirli bölgesinin de kirlenmesi demek olacaktır.

Pratikte ise nükleer santrallere karşı çıkmak "bilimin" şimdiye kadarki kitleler üzerindeki baskısına da karşı çıkmak anlamına gelecektir. Bugüne kadar hakim sınıfların çıkarları, bilimsellik görüntüsü altında ve bilimsellik gerekçelerinin gerisine gizlenerek empoze edildi.

Eğer gerçekten enerji sorunu çözümlenmek isteniyorsa; çevre ve insan sağlığı açısından sorun yaratmayan, yenilenebilir, dışa bağımlılığı azaltan, toplumsal maliyeti düşük, dış sömürü ve denetime olanak vermeyen, daha çok ülkenin öz-kaynaklarına dayalı çözümler geliştirilmelidir.

Bütün bunlar Akkuyu yöresinde kurulması düşünülen nükleer santrallerle ilgili çok geniş bir tartışma açmanın gerekli olduğunu ortaya koyuyor. Bu nedenle yöre halkının taleplerine duyarlı olmak zorundayız. Bu alanda Akkuyu yöresinde yaşayan insanlar kendileri karar vermelidirler. Bu amaca en uygun yöntem referandumdur. İnsanlar kendi geleceklerini uzmanların koyacakları ipotekten korumakta özgür olmalıdırlar. Zaten her türlü toplumsal sorunla ilgili kararın demokratik olarak alındığı bir toplumda nükleer santrallere izin çıkacağını sanmıyoruz.

SOSYALİZM, SOVYETLER BİRLİĞİ, GORBAÇOV, YELTSİN, DARBE VS. ÜZERİNE ONSEKİZ TEZ*

"Tükenmez gibi görünen acılara katlanmak;
Geceden ölümden daha koyu yanlışları bağışlamak;
Meydan okumak güce, o karşı konmaz gibi duran;
Sevmek ve hayat vermek;
Ve umut etmeyi sürdürmek
Umut yaratana kadar düşünü düşkırıklıklarından..."

*Shelley***

I.

1917 Ekimin'de Sovyetlerin başlattığı devrim insanlık tarihinin en önemli olaylarından biridir. Şanlı Ekim Devrimi sadece buruva egemenliğinin, sınıflı toplumun yıkılabilirliğini değil, bunun görece azgelişmiş bir ülkede de mümkün olduğunu göstermiştir.

Bu gün varılan nokta, marksizmin, sosyalizmin bir kusuru değildir. Sosyalist inşa tek ülke sınırları içinde gerçekleşemezdi. Kapitalist üretim tarzına alternatif olma iddiasındaki bir sosyal düzen, en az yerini almak istediği kadar evrensel olmak zorundadır. Dolayısıyla bu gün karşı karşıya olduğumuz durum Sosyalizmin değil tek ülkede Sosyalizmi kurma gerişiminin sonucudur. Tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı bizzat o devrimin önderleri tarafından da dile getirilmişti.

"Devrimden önce ve sonra da şöyle düşünüyorduk; ya hemen en azından kısa zaman içinde başka ülkelerde devrim patlak verirdi ya da yok olurduk"

Lenin

---

* Mülkiyeliler Birliği Dergisinin Ekim 1991 136.ncı sayısında yayınlanmıştır.
** Prometheus Unbond (İpleri Çözülmüş Promete).

Rusya'da sorun ancak ortaya konabilirdi. Rusya'da çözülemezdi."

R. Luxembourg

"Sosyalist devrim ulusal sınırlar içinde tamamlanamaz. Burjuva toplumunun bunalımının esaslı nedenlerinden biri de, bu toplumun yarattığı üretici güçlerin ulusal devletin çerçevesi dışına çıkma eğiliminde oluşunda ileri gelmektedir.. Sosyalist devrim ulusal zeminde başlar, uluslararası arenada gelişir, dünya arenasında tamamlanır."

Troçki

II.

Bugün can çekişen, yıkılmakta olan sosyalizm değildir. Gerek söz konusu ülkelerin yöneticilikleri, gerekse sosyalizm düşmanı emperyalist güçler ve sözcüleri, her türlü vasıtayı kullanarak SSCB, Doğu Avrupa vs. de "kurulmakta" olanın sosyalist, dahası komünist olduğu düşüncesini yayarak, şimdilik sosyalizm projesinin dünya ölçeğinde gözden düşmesine katkıda bulundular.

Oysa başta Sovyetler Birliği olmak üzere, Doğu Avrupadaki rejimler sosyalist değillerdi. Ama kapitalist de değillerdi. Çünkü üretim sürecine işçiler egemen değillerdi. Siyasal ve sosyal demokrasi yoktu. Her türlü sömürü ve baskıdan sınıfsal, etnik, cins ayrımından arınmış değillerdi. Tam tersi yönde eğilimler geçerliydi. Her düzeyde demokratik işleyiş söz konusu değildi. Siyasi iktidar sadece işçilerin ve genel olarak doğrudan üreticilerin elinden kaçmakla kalmamış, onları ezen bir karşı iktidara dönüşmüştü. Daha 1920'lerin ortalarında "Tüm İktidar Sovyetlere" sloganının içi bütünüyle boşalmıştı. Yozlaşmış, soysuzlaşmış bir yapı içinde marksizm ve sosyalist teori bir devlet ideolojisine, bir çeşit devlet dinine dönüştürülmüştü.

Aynı şekilde bu ülkeler kapitalist de değillerdi. Çünkü, üretim araçları üzeride özel mülkiyet yoktu. Kapitalist topluma özgü egemen sınıflar (kapitalistler, bankacılar, rantiyeler, büyük toprak sahipleri vb.) tasfiye edilmişti. Böyle bir toplumsal düzen söz konusuyken nihai tahlilde ve uzun dönemde iki seçenekten biri söz konusu olabilirdi: Ya iktidarı gasbeden bürokrasi kapitalist restorasyonu gerçekleştirir; ya da işçi sınıfı siyasal bir devrimle bürokrasiyi tasfiye edip toplumun sosyalist inşa istikametinde ilerlemesinin yolunu açabilirdi!

III.

Türkiye'de Sol, Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa, Çin vb.'deki rejimlerin niteliği konusunda kafa karışıklığından kurtulamadı.

Solun bir bölüğü, Sovyetler birliğini onun kendi kendini tanımladığı biçimde görmeyi, Sovyetler Birliğinin çığırtkanlığını yapmayı sosyalistlik saydı!

Eleştirel yaklaşanları "sosyalizm düşmanı", "emperyalist ajanı" ilan etmeyi adet haline getirdi. Onlar için her dönemde yöneticiler ne söylerse doğru söylerdi... Bu kesim bu gün ideolojik köleliğin faturasını ağır bir biçimde ödemektedir.

Oldukça geniş diğer bir kesim ise, Mao'cu tezlerin de etkisiyle, Stalin döneminde işlerin yolunda gittiği, ama Kruşçef'le yoldan çıktığı biçiminde bir görüşü savundu. Hâlâ savunmaya devam edenleri var. Bunlar Stalin kültüne sıkı sıkıya sarıldıkları için, Stalin önderliğinde gerçekleştirilen bürokratik karşı devrimi sosyalist inşanın bir gereği sayanlardır!

Daha dar bir kesim ise ikircikli bir tavır benimsemenin ötesine geçemedi.

Oysa 1920'lerin ikinci yarısından 1930'ların ortalarına kadarki dönemde, Stalin önderliğindeki bürokrasi, Bolşevik Parti'yi tasfiye ederek bürokratik karşı devrimi gerçekleştirmişti.

Sovyetler Birliği hakkında tutarlı tahlil yapmanın koşulu, yalan ve tahrifata dayalı Sovyet resmi ideolojsinde bağımsızlaşmayı gerektiriyordu. Türkiye solunun çoğunluğu bunu gerçekleştirmek için gerekli zahmete katlanmadı. Zaten pek işlerine de gelmiyordu.

IV.

Sovyet devrimiyle ortaya çıkan "yeni düzenin" yozlaşmasının elbette nesnel nedenleri vardı. Beklenen sürede batı proletaryasının yardıma gelmemesi, ülkenin ekonomik geriliği, iç savaş, açlık, emperyalizm tarafından kuşatılmışlık, uzun yıllarda yetişen devrimci kadroların telef olması, vb. devrimin yozlaşması için uygun bir zemin oluşturuyordu...

Ne ki, hiç bir toplumsal süreç sadece nesnel belirleyiciliklerle açıklanamaz. Böyle bir yaklaşım son analizde kaderci bir yaklaşımdır ve insanların bilinçli eylemini hiçe saymaktır. Hele, tarihte insanlığın kaderine ilk defa hükmettiği bir sosyal düzen olması gereken sosyalist inşa söz konusu olduğunda bu çok daha büyük önem taşımak durumundadır.

Yozlaşmanın öznel nedenleri de belirleyiciydi. Bir kere eğilimlerin, partilerin, düşünce, basın, örgütlenme özgürlüğünün yasaklanması, gerekçesi ne olursa olsun büyük bir hata idi. Rosa Luxembourg'un deyişiyle "genel seçimler olmadan, serbest fikir tartışması olmadan Kamu Kuruluşlarında yaşam ölür ve tek aktif unsur olarak bürokrasi kalır"dı. Daha 1923 yılına gelindiğinde otoriter bir yapı yerleşmeye başladı ve 1918-1923 aralığında geçerli işçi demokrasisi yerini bürokrasinin baskıcı yöntemlerine bıraktı.

V.

Burjuva demokrasisi diye bir şey yoktur. Burjuva de-

mokrasisi olarak bilinen, aslında işçi sınıfının, ezilenlerin kapitalist toplumda uzun ve zorlu mücadelelerle kazandığı mevzilerdir. Genel oy hakkı, basın özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, sendika, toplu pazarlık hakkı, parasız zorunlu eğitim hakkı vb. egemen sınıfların bir lütfu değildir. Dolayısıyla sosyalistlere yaraşan tavır, bu kazanımları "burjuva" olarak suçlamak değil, bunları hiyerarşik olmayan, gerçekten demokratik bir yapı içinde daha etkin kılmak, içini doldurup derinleştirmektir.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupada tam tersi yapıldı! Bu kazanımlar "burjuva" kurum ve mekanizmaları olarak görülüp suçlanarak, sözde sosyalizm adına emekçi sınıflar üzerinde koyu bir diktatörlük kuruldu. Dolayısıyla kendilerine sosyalist diyen ama aslında bağnaz birer diktatörlük olan bürokratik rejimler, siyasi demokrasi bakımından emperyalist ülkelerden, kimi yeni-sömürge ülkelerden bile geri, despotik rejimler olmuşlardır. Elbette bu durum iktidarı gasbeden bürokrasinin çıkarlarına uygun düşüyordu. 1930'lu yıllardan başlayarak Sovyetlerde ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında diğerlerinde kurulan rejimler proleterya diktatörlüğü değil, proletarya üzerinde parazit bürokrasinin diktatörlüğüydü. Yaşanan tüm olumsuzluklara, acı deneylere rağmen iflah olmaz Stalin hayranları hâlâ bağnazca Stalin döneminin savunusunu yapabilmektedirler!

VI.

Gerçek devrimcilerin, marksistlerin, sosyalistlerin bürokrasinin fanatik kapitalist restorasyoncu kanadıyla, fosilleşmiş, yozlaşmış yapının devamından yana olan sosyalizm düşmanı iki klikten birinin tarafını tutmak gibi bir tercihi söz konusu olamaz.

Ne fanatik bir kapitilazm hayranı olan Yeltsin'le ne de herşeye rağmen mevcut yozlaşmış yapıyı sürdürme yanlısı

darbecilerle bizim hiç bir ortak yanımız yoktur, olmamalıdır. Devrimciler her zaman darbelere karşıdırlar. Zira darbeler mevcut yapıya birer "kuvvet aşısı" olmaktan öteye gidemezler. Zaten darbeciler Gorbaçov reformlarına karşı değillerdi. Onlar sadece reformları baskıcı bir rejim altında devam ettirme yanlısıydılar. Bu gün varılan nokta dikkate alındığında, bürokrasinin "sertlik yanlısı" kliği 1930'lu yıllara asla dönemez! Ama işçi sınıfı tutarlı bir önderlik oluşturabildiği takdirde 1917 Sovyetlerini yeniden canlandırabilir. Ancak iflah olmaz Stalin hayranları darbecilerin safında yer alabilirler... Biz bürokratik diktatörlüğe de, restorasyoncu girişimlere de karşı olan gerçek işçi muhalefetinin safında yer alabiliriz.

VII.

Neo-liberal ideolojik saldırının da etkisiyle sosyal demokratlaşan "eski komünistler" şimdilerde kapitalizmin üretici güçleri geliştirdiği efsanesine kendilerini kaptırmış görünüyorlar.. Kapitalizm üretici güçleri artık geliştirmiyor ama, kafaları bulandıran safsatalar geliştirmeye devam ediyor...

Emperyalist sömürü sayesinde dünya nüfusunun küçük bir azınlığı "refah içinde yaşarken", emperyalist ülkeler de dahil işsizlik artıyor, yoksulluk yaygınlaşıyor. (emperyalizmin kalesi ABD'de bile 32 milyon insan safalet içinde yaşıyor, yaklaşık 20 milyon insan hayır kurumlarının verdiği çorbaya talim eder durumda...) ama kapitalist süreçlerin asıl faturası şimdilerde "güney" denilen yeni sömürge statüsündeki ülkelere çıkıyor. Yüzmilyonlarca insan marjinalleşip emperyalist düzenin "çağdaş köleleri" haline geliyor ve çevre üzerindeki baskı daha da artıyor.

Burjuva uygarlığı sadece yoksulluk, sefalet, aşağılanma, marjinalleşme, manevi yozlaşma üretmekle kalmıyor, üretici güçleri de hızla ve toptan tahribe yönelmiş durumdadır. Bur-

juva uygarlığının başarısı aslında biyosferin on milyonlarca yılda biriktirdiği "ekolojik sermayenin" aşırı israfına dayanıyor. Kimi doğal kaynaklar tükeniyor, çevre kirleniyor, canlı türleri yok oluyor, sera etkisi iklim koşullarını olumsuz yönde etkiliyor, ozon tabakası zayıflıyor. İçme suları, denizler, hava ve toprak kirleniyor. Ve bütün bunlar küçük bir şımarık azınlığın "refahı" pahasına gerçekleşiyor!

VIII.

Sosyal demokrasi burjuvazinin beş egemenlik tarzından, beş yönetim biçiminden bir tanesidir. Burjuvazinin diğer egemenlik biçimleri: Klasik parlamenter demokrasi, bonapartizm, faşizm, asker-polis diktatörlüğü ya da bunların değişik varyantlarıdır.

Sosyal demokrasi emperyalist sömürü sayesinde Batı ülkelerinde sermayenin egemenliğini uzatmanın bir aracı olarak, biraz da sosyal muhalefetin baskısıyla gündeme geldi. Ama, emperyalist ülkeler de bile iflas etmiştir. Zaten emperyalizm tarafından sömürülüp baskı altında tutulan yeni-sömürge statüsündeki ülkelerde uygulanma şansı yoktur. Sosyalistlerin burjuva egemenlik tarzlarından biri olan "sosyal demorkasi" hakkında sadece görüşlerini değil, tavırları da netleştirmeleri gerekiyor. Artık burjuvazinin manipülasyonları teşhir edilmeli, kafaların bulandırılması karşısında uyanık olunmalıdır.

IX.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da yıkılmakta olan bürokratik diktatörlüklerin alternatifi, pazar ekonomisi, kâr sistemi, özelleştirmeler, son tahlilde kapitalizmin restorasyonu değildir. Pazar ekonomisi = siyasi demokrasi formülü burjuvazinin sözcülerinin yaydığı bir yalandır. Gerçek alternatif

emekçi kitlelerin özgür iradesi ve katılımıyla oluşan demokratik planlamadır. Ancak özgür tartışma ortamı geçerliyken, özyönetim koşullarında demokratik planlama olanaklıdır.

Dolayısıyla olumsuzluğun nedeni plan değil, onun bürokratlaştırılmış, yozlaştırılmış biçimidir. Parazit bürokrasi tarafından geçerli kılınan kumanda ekonomisidir. Gerçekten demokratik bir planlama geçerli olsaydı, doğrudan üreticiler her türlü ekonomik karara katılıp temel tercihleri belirleyebilseydi, planlamanın başarısız olması için bir neden kalmazdı. Kapitalist toplumun "başarısı" ileri sürüldüğü gibi kapitalistlerin özgürce inisiyatif almalarından kaynaklanıyorsa, bir toplumda üç bin kapitalistin inisiyatif alıp karar vermesinden otuz milyon emekçinin inisiyatif alıp demokratik bir ortamda karar vermesi çok daha başarılı "verimli" sonuçlar doğurmaz mı? Neden üç bin kişinin yeteneğine bunca güvenilir, umut bağlanır da otuz milyonun yeteneğine, yaratıcılığına, becerisine güvenilmez? Burada bir egemen ideoloji kategorisi söz konusu değil mi?

X.

Herhangi bir şeyin devletleştirilmiş olması, onun kamunun ortak yarınına kullanılmasının güvencesi olmaz. Sosyalizm = kollektivizasyon + planitifikasyon + elektrifikasyon formülü sosyalist bir toplum oluşturmak için yeterli olmayacaktı. İşçilerin özyönetimi, (auto-gouvernement) gönüllü, bilinçli, demokratik katılımı olmadan üretim araçlarının devletleştirmesi anlamlı değildir.

Bu nedenle, kamulaştırmalar (devletleştirme olarak okuyunuz) nasıl sosyalizme özdeş değilse, pazar ekonomisinin belirli sınırlar içinde geçerli olması da burjuva düzeniyle özdeş değildir. Dolayısıyla bir geçiş süreci olmak durumundaki sosyalist inşa sürecinde meta kategorileri, pazar ilişkileri elbette var olmaya devam edecektir. Bu aşamada önemli olan egemen

üretim tarzının niteliği ve nereye doğru evrildiğidir. Yapılması gereken bunları inkâr değil, aşmaktır.

Aynı şekilde kapitalizmle pazarı özdeş görmek de yanlıştır. Nitekim, köleci dönemde de, Orta Çağın feodal-tribüter sosyal formasyonlarıda da pazar mevcuttu. Kapitalizmin özelliği bir meta fetişizmi ortaya çıkarmış olmasıdır.

XI.

Sosyalist toplum ya kapitalist toplumdan ve ondan önceki sınıflı toplumlardan temelli farklı bir toplum düzeni olabilir ya da sosyalizm diye bir şey olmaz. Bu da öncelikle burjuva dünyasına egemen olan "verimlilik" fetişizminden kurtulmayı gerektirir. Kapitalist toplumun temel sloganı "herşey verimlilik için" dolayısıyla "herşey daha çok kâr için", "herşey daha fazla kişisel zenginlik için" şeklindedir.

Elbette kaynakların verimli kullanılması önemlidir ve yayılan efsanenin aksine bugüne kadar hiç bir toplum düzeni kapitalizm kadar kaynak savurganlığı yapmamıştır. Buna rağmen hâlâ kapitalizmin rasyonelliği yalanına insanlar inanmaya devam ediyor! Neden, kimin için "verimli" sorusu sorulmuyor? Dolayısıyla, sloganı tersine çevirmek gerekir. Mevcut sömürü ve baskı düzeninde "insan verimlilik içindir verimlilik de sermaye sahibi içindir" biçimindeki sloganı "verimlilik insan içindir" ve toplumun tamamının refahını artırmayan, ekolojik kaygılara duyarlı olmayan verimlilik makbul değildir şeklinde değiştirmek gerekiyor. Sosyalizmin yapması gereken artığı artırmaktan çok "kullanım değeri" üretmektir.

Sovyetler Birliğindeki yozlaşmanın nedenlerinden biri de bu alanda yapılan yanlışla ilgiliydi. Üretici güçleri geliştirmek bir araç olmaktan çıkıp, bir amaç mertebesine yükseltildi. Gerekçe ne olursa olsun, böyle bir yaklaşım sosyalizmi inşa eme iddiasındaki bir rejim için talihsiz sonuçlar doğurabilirdi. Oysa

sorun emperyalist Batı ile onun alanında yarışmak değil, çok daha önemli başka alanlarda onu aşmaktı. "On yılda ABD'ye ulaşıp aşma" sloganı bu bakımdan sosyalist amaçlarla çelişen sonuçlar doğurabilirdi. Öyle de oldu...

XII.

"Yeni Dünya Düzeni" denilende yeni olan, Amerikan emperyalizmine Gorbaçov öncesi dönemde Sovyetler Birliği tarafından konan kısmî "sınırlamanın"da ortadan kalkmış olmasıdır. Ama bu A.B.D. için bir dezavantajı da içeriyor. Ortak düşmanın "ortadan kalkması" emperyalist rakipler üzerindeki baskının da hafiflemesi anlamına gelir. Körfez Savaşı A.B.D.'yi sanıldığı gibi güçlendirmiş değil. Elbette savaş A.B.D.'nin petrol üzerindeki denetimini artırdı. Bir de silah üretimi ivme kazandı. Ne ki körfezdeki askeri başarısı asla ona gerçek bir kuvvet aşısı olamazdı. A.B.D.'nin içine girdiği göreli güç kaybı devam edecektir.

Askeri gücü onun dünya ekonomisine İkinci Savaş sonrasında olduğu gibi egemen olma olanağı vermeyecek. Körfezde "zafer" kazandı diye dünya finans sistemi istikrara mı kavuşacak? A.B.D.'nin bütçe açıkları mı azalacak? İhracat ürünlerinin rekabetçi gücümü artacak? Irak halkını katletti diye A.B.D.'li tüketiciler daha ucuz olan Japon otomobillerini, elektronik aletleri vb. satın almaktan vaz mı geçecek? Amerikan kökenli çokuluslu şirketlerin diğerleri karşısındaki konumu mu iyileşecek? Giderek aşınan, yıllardır yenilenemeyen altyapı mı kendiliğinden yenilecek?

Egemenlerin güçü, ezilen-sömürülen, baskı altında tutulan kitlelerin bilinçsiz, örgütsüz ve ortak hareket edebilme yeteneğini ortaya koyamamalarından kaynaklanır. İlk gerçek çatışmada emperyalizmin "kağıttan kaplan" olduğu görülecektir.

Bırakın "yeni dünya düzenini" bu gün hiç bir dünya düzeninden söz etmek mümkün değildir. Dünya nüfusunun %14.3'ünü oluşturan OECD ülkeleri dünya gelirinin %76.6'sına el koyarken, yeni-sömürge statüsündeki ülkelerde 3 milyar insan dünya gelirinini sadece %5.4'üyle yaşamaya zorlanır ve bu oran giderek küçülürken, 450 milyon insanın yaşadığı Kara Afrika dünya gelir bölümüşümünden sadece %1 pay alırken, Amerikada sadece ayakta karın doyurulan (fast-food) yerlerde coca-cola ve pepsi'ye harcanan (30 milyar dolar) Bangladeş'in milli gelirinin yaklaşık iki katıyken, Filipinli bir köylünün New-York'lu bir avukatın bir saatte kazandığı kazanabilmek için iki yıl çalışması gerekirken vb. bir dünya düzeninden söz edilebilir mi?

XIII.

Marksizmin yenilenmesi gerektiğini ileri sürenlerin sayısı son dönemde giderek artıyor. Neo-liberal ideolojik saldırının yoğunlaştığı bir dönemde, on yıllardır "sosyalist", "komünist" dedikleri rejimlerin peşi sıra çöktüğü bir ortamda "eski komünistler" sosyal demokratlaşıyorlar, kimileri hızını alamayıp "Liberalleşiyor"! "çoğulculuk", "uzlaşmacılık" "diyalog" vb. şampiyonu kesiliyorlar! O kadar ki, IMF'nin, Dünya Bankasının aklı evvellerinin önerilerinde sayısız kerametler buluyorlar! Düşledikleri düzen ufukta görünmeyince davadan istifaya hazır oportünistlerin, "gerçekçilerin" sosyalistlere öğretecekleri bir şey yoktur. Eğer varsa yeteneklerini neo-liberal öneriler doğrultusunda sermayeye sunsunlar ve demokrasi dersi verme huylarından vazgeçsinler. Saflarını açıkça belli etsinler, gölge etmesinler...

Elbette marksizm, sosyalist teori yenilenmelidir. Ama burjuva akıl hocalarım, yeni sağ'ın bağnaz çığırtkanlarının önerdiği istikamette değil. Tam tersi yönde, kendi doğrultusunda. Ör-

neğin klasik marksist düşüncede ekolojik kaygılar hakettiği yeri bulmamaktadır. Bu ve benzer alanlarda elbette eleştirilmeli, yenilenmelidir. Katıksız eleştiri olmadan yenilenme de olmaz ama farklı yöntemlerle ve farklı amaçlar için.

XIV.

Kapitalizm de kendinden önceki üretim tarzları gibi tarihseldir. İnsanlık tarihinin son durağı burjuva uygarlığı değil. Ama bir şartla: Özellikle son kırk elli yıldır burjuva uygarlığı ortaya çıkardığı beşeri ve ekolojik tahribat sonucu (nükleer tehlike, çevre kirlenmesi, açlık vb.) gezegen riskini en yüksek boyutlara çıkarmış durumdadır. Eğer bu günkü eğilimler makul bir zaman süresinde durdurulamazsa, teknolojik harikalarıyla öğünülen burjuva uygarlığı, insanlığın ve tüm canlıların sonunu getirecektir.

Kapitalizm sınıflı bir toplum olarak, kendinden önceki sınıflı toplumlar gibi tarihseldir, geçicidir. Emperyalist burjuvazinin akıl hocaları, Francis Fukuyama'lar istedikleri kadar tarihin sonundan bahsetseler de, burjuva egemenliğinin ebedi olmadığını çok iyi biliyorlar. İleri sürüldüğü gibi sınıfsal karşıtlıklar giderek ortadan kalkmıyor. Tam tersine derinleşip keskinleşiyor ve tüm dünyayı kapsar hale geliyor. Eksik olan mevcut gidişi tersine çevirecek ideolojik-siyasal önderliklerdir.

XV.

Tarihsel deneyler işçi sınıfının kendiliğinden hareketlerinin son derecede önemli olduğunu gösterdiği gibi, bunların bir başına sömürü düzenini dönüştürmede yeterli olmadığını da göstermiştir. Mücadelenin ulusal ve uluslararası alanda bağını kurarak, eski deneyleri kitlelere aktarıp bilinç sürekliliği sağlıyarak, tarihsel fırsatların telef olmasını önleyecek, uluslararası düzeyde devrimci önderlik oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Elbette bu önderliklerin bürokratlaşıp yozlaşarak kitle hareketinin yerine geçme tehlikesine karşı aşırı düzeyde duyarlı olmak gerekiyor. Ne ki, bürokratlaşmaya, yozlaşmaya, antidemokratik eğilimlerin yerleşmesine neden olduğu gerekçesiyle devrimci öncünün önemini hafife almak ve benzer gerekçelerle, devrimci önderlerin oluşmasına karşı olmak, çocuğu leğendeki kirli su ile birlikte atmak kadar saçmadır.

XVI.

Nasıl sosyalist bir toplum tek bir ülkenin sınırları içinde kurulamazsa, bizatihi burjuva düzeninin her bir ülkede yıkılabilmesi için de enternasyonalizm, mücadelenin "olmazsa olmaz" koşuludur.

İki yüz kadar çokuluslu şirketin dünya ekonomisine yön verdiği, sermayenin tarihte görülmemiş düzeyde uluslararasılaştığı koşullarda, mücadelenin başarısı enternasyoalist dayanışmayı eskisinden de önemli bir koşul haline getirmiştir. Ezilenlerin sadece her bir ülke sınırları içinde değil, uluslararası planda da dayanışma içinde olmaları temel bir zorunluluktur. Bu gün işçiler dünyanın neresinde olursa olsunlar, hemen hemen aynı çokuluslu şirketlerin, aynı kan emicilerin hesabına çalışmaktadırlar. Bunlardan herhangi birindeki bir direnişin diğerlerinin desteği olmadan başarıya ulaşması çok zordur.

Aynı şekilde emperyalizme karşı mücadele eden bir ulus yalnız kaldığında, emperyalizm tarafından kolayca boğulabilir. Ama söz konusu mücadeleyi desteklemek üzere bir çok ülkede birden anti-empryalist mücadele bayrağı yükseltilirse, emperyalizmin başarı kazanması olanaksızdır.

XVII.

Sovyetler Birliğinde işçi sınıfı henüz sahneye çıkmadı. Ne kapitalist restorasyonculara ne de fosilleşmiş darbecilere gücünü

göstermedi. Yetmiş yıllık bilinç çarpıklığını aşmak elbette zaman alacağa benziyor. Ne ki buradan giderek kapitalist restorasyonun, uydulaşma, yeni-sömürge statüsünde bir ülke olma yolunda nihai aşamaya gelindiğini söylemek için vakit henüz erkendir. İşçi sınıfı darbecileri desteklemediği gibi, fanatik bir kapitalizm hayranı olan Yeltsin'in genel grev çağrısına da uymadı. Moskovada bile darbenin en kritik anında coşkuyla ve çoğunlukla sokağa dökülmedi...

"Yeniden yapılanmanın" kimin yapılanması olduğu ve ne anlama geldiği anlaşıldıkça, bolşevik devrimden geriye kalan son kazanımlar da tasfiye edildikçe, işsizlik, enflasyon, yoksulluk artıp sefalet derinleştikce (daha şimdiden nüfusun %40'ı yoksulluk sınırının altında yaşıyor) Sovyet proleteryasının şanlı geçmişini, 1905'leri, 1917'leri hatırlaması ve geçmişine yaraşır bir eylem içine girmesi olanak dışı değildir.

XVIII.

"İnsanlar çözümeyecekleri sorunları ortaya atmazlar". Baskının, sömürünün, aşağılanmanın toplumsal eşitsizliklerin her türlüsünün bulunmadığı, çatışmanın, savaşın değil, işbirliği ve dayanışmanın egemen olduğu, ücretli köleliğin yerini doğrudan üreticilerin ortaklaşa üretip kardeşce bölüştükleri bir dünya düzeni projesi insanlığın gündemine çoktan girmiştir.

Ne kimi başarısız deneyler, ne de emperyalist buruvazinin ideolojik saldırıları insanlığı bu projeden vazgeçirmeye yeterli olmayacaktır. Sınıfsız, sömürüsüz, sınırsız bir dünya düzeninin kurulması, ancak uzunca zamana yayılmış bir süreçte olanaklıdır. Elbette yükselişler, düşüşler olacak, zaferler, yenilgiler yaşanacak. Ve binlerce yıldan beri oluşagelen sınıflı toplum tarih sahnesini kendiliğinden ve kolay terketmeyecek. Shelley'in dediği gibi, geçici umutsuzluk dönemleri de olacak! Ama umut düşkırıklıklarından düşünü yeniden yaratana kadar...

SENDİKALARDA BÜROKRATLAŞMA VE KARŞI-ÖNLEMLER*

Tarihsel gelişim içinde ilk işçi "örgütleri", "özsavunma" ve "yardımlaşma" amacını taşıyan gruplaşmalar olarak ortaya çıkıyor. Bu örgütler belirli bir büyüklük düzeyine çıkmadıkları sürece bürokratik bir yozlaşma da sözkonusu olmuyor. Fakat işçi örgütleri belirli bir büyüklük düzeyine ulaştıkları zaman, profesyonel olarak çalışan kadrolara ihtiyaç duyuyorlar. Böylece işçi kuruluşlarının daha etkin mücadele etmeleri amacıyla getirilen bir "çözüm", kendi içinde bir sorunu da birlikte getiriyor. Bu çelişik durum, başlangıçtaki amaca ters düşen sonuçlar doğurabiliyor.

Bellibaşlı iki neden işçi örgütlerinde profesyonel olarak çalışan bir kadronun varlığını zorunlu kılıyor. Bunlardan birincisi, işçilerin ağır yaşam koşullarının içinde yaşadıkları, sosyo-ekonomik sistem hakkında bütünsel bir görüş sahibi olmalarına olanak vermemesi, ya da zorlaştırmasıdır. Dolayısıya hem içinde yaşadıkları sömürü düzeni, hem de kurulacak yeni düzenle (böyle bir düzende baskı ve sömürü olmayacak) ilgili teorik netleşme sağlamak ve bu yolda mücedeleyi sürdürmek için işçiler arasındaki bazı ileri unsurların üretim dışına çıkarılmaları gerekiyor. Bazı işçilerin üretimden alınarak sadece politik, örgütsel, ekonomik ve kültürel sorunlarla uğraşmaları, işçi sınıfının sosyal bilimi özümlemesine olanak verdiği gibi, hasım sınıfa karşı mücedeleyi de etkin hale getirebilir.

Diğer neden de, bütünüyle pratik bir zorunluluktan kaynaklanıyor. Burjuvaziden koparılan hakların kullanışını düzenleyen yasalar, yönetmelikler, tüzükler, mahkeme kararları vb. düzenin mantığı gereği karmaşıktırlar. Bunların da

* Zemin Dergisi. Şubat 1987 sayısında yayınlandı.

"özümlenmesi" gerektiğinde "boşluklardan" yararlanmak, profesyonel olarak çalışanların varlığını gerektirir.

Bir bakıma mücedelenin daha etkin yürütülmesi için geliştirilen profesyonellik, süreç içinde mücedeleyi gerçek hedeflerinden saptıran bir olumsuzluğu da bünyesinde barındırıyor. Giderek belirli büyüklük düzeyine ulaşan bütün örgütler gibi, sendikaların yönetim kadroları da kitleden uzaklaşabiliyor. Böylece işçi örgütleri içinde de kapitalist toplumun geliştirdiği işbölümü ve hiyerarşi yerleşip kökleşmeye başlıyor. Görünüşte burjuva düzenini dönüştürmeyi amaçlayan örgütler, kendi bünyelerinde sömürü düzenini yaşatan tohumu da taşımaya başlıyorlar.

Eğer işleyişe dışarıdan bakılacak olursa, durumun pek o kadar "kötü" olmadığı sonucuna varılabilir. Görünüşte sendika yöneticileri seçimle göreve getirilmektedirler. Ve seçimle gelenler örgütün tabanını oluşturan işçilerin "emrindedirler" Tabana hesap vermek durumundadırlar vb. Teorik olarak da her an görevden alınabilirler.(!)

Oysa uygulama, yukarıdaki teorik duruma pek uymaz. Pratikte genellikle görülen durum, sendika yöneticilerinin tabanın emrinde olması ve onun istekleri doğrultusunda hareket etmesi değildir. Tersine bir ilişki geçerlidir. Taban, sendika bürokratları tarafından manipüle edilmekte, pasif ve yönlendirilen bir yığın haline getirilmektedir. Sonuçta, sendikanın yönetimi tabanın emrinde olmak yerine, işçi çoğunluğu yönetimin emrine geçiyor. Demokrasinin yerini bürokrasi alıyor. Seçimler de artık "ismarlamadır". "Şike" çok yaygındır ve kimlerin hangi göreve getirileceği önceden belirlenir. Bu aşamada burjuva düzeninin bütün olumsuzlukları işçi örgütüne ithal edilmiş demektir. Eğer demokrasi bir şekil sorunu olmaktan öteye bir şeyse, o zaman burjuva demokrasininin de bir içeriği olurdu. Sendika yöneticileri ile herhangi bir işçi arasında bir "yetişkinlik" farkı ortaya

çıkıyor. Bu ayrışma bir kere ortaya çıkınca, giderek kurumlaşıp kemikleşiyor, kutuplaşma genel bir durum haline geliyor.

Başlangıçta işçi sınıfının örgütsel, sosyo-politik amaçlarının gerçekleşmesi ve mücadelenin etkinliğinin artırılması gibi haklı gerekçelerle üretimden alınan ve profesyonel olarak çalışmaya başlayan işçiler, değişik maddi, sosyal ve kültürel bir çevrede yaşamaya başlıyorlar. Profesyonellik; sendikalı işçiyi üretimden alarak, onu monoton ve geriletici bir iş yapmaktan kurtarıyor. Artık fabrikanın, yer altındaki madenin vb. dayattığı zorluklar ve tehlikeler de sözkonusu değildir. Üretimden alınan ve profesyonel olarak çalışanlar yeni bir çevrede yaşamaya ve farklı bir sosyo-kültürel atmosferde nefes almaya başlıyorlar. Sendikacı küçük burjuva bir çevrede, gazeteciler, akademisyenler, öğrenciler, sanatçılar, öğretmenler, avukatlar, işverenler ve onların temsilcileriyle vb. bir arada yaşamaya başlıyorlar. Böylece sendikacı burjuva ideolojisinin baskısını daha çok hissettirdiği bir ortamda yaşamaya devam ediyor. Bu aşamada sendika yöneticisi işçilerin dünyasının dışında, bir başka sosyo-kültürel ortamda nefes alan biri oluyor. "Saygınlığı" artıyor. Artık bir önceki konumuna göre çok daha saygın bir sosyal statüye terfi etmiştir. Otorite kullanmaya alışıyor. Sahip olduğu statü ona işçi sınıfı dışındaki toplum kesimleri karşısında olduğu kadar, işçiler karşısında da saygın bir statü kazandırıyor.

Sendika yöneticileri moral planda olduğu kadar, maddi olarak da büyük avantajlara sahip oluyorlar. Büyük kentin "lüks" semtlerinde kiralanan daireler, şef telefonlar, sekreterler, binanın iç taksimatının yeniden düzenlenmesi. "İç mimarinin" yeniden ele alınması, milyonlarca lirayı tasarruf edebilme vb... Öte yandan sendikacı, işçi olarak kaldığı sürece yararlanamayacağı, ortalama bir işçi için "lüks" sayılabilecek bir harcama ve tüketim seviyesine de terfi ediyor. Uçakla seyahat, uluslararası geziler, lüks otellerde yapılan toplantı ve se-

minerler, otomobillerden yararlanma, yaz tatilini seçkinlerin yararlandıkları ortamlarda geçirme. Kimi harcamalar için sendikanın fonlarının kullanma vb.

Profesyonel sendikacının çalışma ve yaşam koşullarının değişmesi, onu burjuva düzeninin "doğal" üyesi durumuna getiriyor. Böyle bir kişinin ya da kadronun işçi sınıfının haklarından önce kendi konumunu ve statüsünü koruması "gereği" öncelik taşımaya başlıyor. Bunca maddi-sosyal-kültürel olanağa "yüz çevirerek" tekrar eski işine dönmesi de artık çok zordur. Geri dönmek değil, dönme düşüncesi bile dayanılmaz hale gelmeye başlar. Sendika yöneticiliğinden ayrılmamak, kazandıklarını kaybetmemek için her yolu deneme yanlısıdır. Artık bu aşamada kurnazlık, hile, manipülasyon, kısaca her türlü "yolu" göze alacaktır.

Bu bağlamda, sürekli olarak profesyonel sendikacılık yapan ve küçük burjuva veya burjuva bir hayat sürdüren sendikacının, vaktiyle "işçi" olmasının da hiçbir anlamı ve kıymeti harbiyesi yoktur. Aynı şekilde başlangıçta yararlı mücadeleler vermiş, gözüpek, mücadeleci ve kararlı olmasının hiçbir önemi kalmamıştır. Bu aşamada sorun bir iyiniyet sorunu olmaktan çok, bir bilinç ve sosyal konum sorunu, nesnel bir durum değişikliği sorunu haline dönüşmektedir. Bilinç genel anlamda maddi yaşam koşullarının fikir planındaki yansımasıdır. Bir sendika yöneticisinin bundan yirmi, otuz yıl önce işçilik yapmasının da hiçbir önemi yoktur. Zaten aralıksız yirmi, otuz yıl süreyle bir sendikacının ya da konfederasyonun yöneticiliğini veya başkanlığını yapmış bir kişinin hâlâ işçi sayılması gülünç olur.

Belirli bir sosyal statüye ulaşan ve otorite kullanmaya alışan sendika kadroları, başlangıçta ne kadar iyiniyetli ve davaya bağlı olurlarsa olsunlar, eski yerlerine, başlangıçtaki konumlarına dönmek istemezler. Sonuçta, kendi yerlerini, sosyal statülerini ve prestijlerini öncelikle korumak isteğinde olan kemikleşmiş

bir sendika bürokrasisi ortaya çıkmaktadır. Bürokrasinin olduğu yerde ise "üst" kademede olanlar "aşağıdakileri" kendi iktidarları ve çıkarları için kullanırlar. Alttakiler de, üsttekilere boyun eğerler. Böylece sözde mücadele edilen düzenin olumsuzlukları o mücadeleyi vermekle görevli işçi örgütünün bünyesinde üretilmeye başlanır. Artık dilden düşürülmeyen "ilerici" kavram ve sloganlar da görüntüyü kurtarmak gibi bir amaca hizmet eder duruma gelir.

Dikkat edilirse, işçiler belirli bir aşamadan sonra kendilerine yabancılaşmış kişiler tarafından temsil edilir hale geliyor. Dolayısıyla sendikacı emeğini satan işçilerle sermaye sahibi patronlar arasında bir çeşit "komisyoncu" gibi görünüyor. Yozlaşmış, bürokratlaşmış sendikacı artık kendi konumunu korumakla sorunların çözümünü özdeş görmeye başlar. Böylece varlıkları, sosyal statü ve prestijleri onları besleyen bir sınıfın varlığına bağlıdır. Bu nedenle hem işçi haklarını, demokratik sosyal hakları, işçi sınıfının yüce amaçları vb. gibi sloganları dillerinden düşürmezler, hem de gerçek bir sosyal dönüşüme de karşıdırlar. Sosyal devrimin kendilerini de devirmesinden, sömürücü sınıflarla birlikte kendilerinin de süpürülüp atılmasından korkarlar.

Kısaca bürokratik yozlaşmaya uğrayan işçi örgütlerinin yönetim kadroları son tahlilde belirli bir aşamadan sonra işçi sınıfının kurtuluşunun önünde bir engel oluşturmaktadırlar. İşte oportünizmin ve revizyonizmin nedenlerinden biri, bizzat işçi örgütlerinin kendi bünyelerinde barınıyor. Bu açıktan yapılmıyor elbette, ama mutlaka "kitabına uyduruluyor". Sendikalarda ya eğitim yapılmıyor, ya da yapıldığı zaman gerçek sorunlar bir kenara itiliyor.

Ne ki Türkiye'deki sendikaların yozlaşması yukarıdaki duruma uygun düşmüyor. Sendikaların yozlaşması, bu örgütlerin kendi iç çelişkilerinin bir ürünü değildir. Sendikalar, ta baştan

yozlaşmış, işçilerin gerçek çıkarlarını savunmaktan uzak unsurlarca yönlendiriliyorlar. Bir çeşit "emek tacirleri" de diyebileceğimiz bu yoz unsurların güdümlü sendikacılığın yerleşmesinde önemli bir aracı olma durumları devam ediyor.

Bu yoz unsurlar sendikacılığı br meslek, ya da "ekmek kapısı" olarak görüyorlar. Bütün amaçları daha fazla aidat geliri sağlamak için örgütleri büyütmektir. (Buradan sendikaların mali açıda güçlü olmalarının önemsiz olduğu gibi bir anlam çıkarmamak gerekir. Tam tersine sendikaların sermaye karşısındaki pazarlık güçlerini koruyabilmeleri için önemli fonlara sahip olmaları bir zorunluluktur.) Sendika bürokrasisi içinde bir çatlak ortaya çıkarsa, ya sendika ikiye bölünür, ya da sendika yönetiminden tasfiye edilenler yeni ve boş bir "alanı" örgütleyerek "gerçek işlevlerine" yeniden kavuşurlar. Ömür boyu sendikacıdırlar. Ve toplumda ayrı bir "küçük burjuva kesim" oluşturan parazit unsurlardır.

"Devrimci" olsunlar, "hür sendikacı" olsunlar hepsinin işleyişinde ortak olan burjuva toplumunun tüm olumsuzluklarının örgüt içinde yeniden üretilmesidir. Uzmanlıklar, işbölümü, hiyerarşik işleyiş, seçimle gelmeyen geniş bir "sendika memurları" grubunun varlığı, herhangi bir kapitalist işletme gibi bir işleyişin sendikalarda geçerli olduğunun kanıtıdır. Öte yandan bazı batı ülkelerinden farklı olarak, Türkiye'deki sendikacıların önemli bir kısmı belirli mücadelelerden geçerek, belirli teorik-pratik deneyler edinerek yönetim kademelerine gelmiyorlar. Bu da Türkiye'deki sendikal hareketin bir anlamda özgünlüğüdür...

Bir kere sendikacılarla, normal işçi arasında ortaya çıkan ayrımın yanında, sendika içinde de bir uzmanlaşma ve ayrışma vardır. Sendikalarda ve konfederasyonlarda çalışanların önemli bir bölümü seçimle gelmiyor. Dışırdan işe alınış biçimleri ve çalışma yöntemleri herhangi bir "işletme" gibidir. Dolayısıyla

örgütün merkeziyle üye kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyecek olanlardan bir kısmı örgüte yabancı "memurlardır". Bunlar doğal olarak tipik bir memur zihniyetiyle görev yaparlar.

Sendikaların ellerinde küçümsenemeyecek mali kaynaklar birikiyor. Bu paralar sendika bürokrasisi tarafından tasarruf ediliyor. Örgüte "Yabancılaşmış" unsurlarca kullanılan fonların çoğunlukla sendika bürokrasininin çıkarlarına hizmet ettiği görülüyor. Klikleşmiş, parazit bir sendika bürokrasisinin "iktidarda" olduğu durumlarda, bu fonların sendikanın hükmi şahsiyetine ait olmasının da fazla önemi kalmıyor. Burada önemli olan, hukuki bir mülkiyet sorunu değildir. Fiili bir sahiplenme (possession) sözkonusudur. Sendikacıların bir patrondan pek de farklı olmayan bir yaşam sürdürebilmeleri buradan kaynaklanıyor.

Bugünkü yapı ve işleyiş geçerliyken sendikacılar ayrı bir parazit katman oluşturuyorlar. Bunların varlık koşulları da doğrudan doğruya sömürü düzeninin varlığına bağlıdır. Yozlaşmış sendikalar son tahlilde burjuva düzenin bir parçası durumundadırlar. Artık işçi sınıfının kurtuluşu için mücadele eden birer örgüt olma konumundan uzaklaşmışlardır.

Yukarıdan beri söylenenlerden bazı olumsuz ve yanlış sonuçlar da çıkarmamak gerekir. Bir kere bükrokratik yozlaşmayla bürokratlaşma aynı şeyler değildir. Belirli büyüklük düzeyine ulaşmış örgütlerde delegasyon usulü dışında bir başka yöntem şimdiye kadar "keşfedilmemiştir" Bu aşamada doğrudan bürokratik yozlaşma tehlikesini bünyesinde taşıyor diye her türlü örgüte ve profesyonelliğe karşı çıkmak da sakıncalıdır. Böyle bir yaklaşım, işçi sınıfının bilinç düzeyini ve mücadele yeteneğini azgelişmişliğe mahkûm etmek demektir.

Sosyalist teoride işçi örgütlerinin yozlaşma tehlikesine karşı bazı tedbirler geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi, profesyonel

olarak görev yapacak olanların mutlaka seçimle göreve gelmesi, atamanın sözkonusu olmaması, seçimle gelenlerin her an görevden alınabilmeleridir. Aynı şekilde profesyonel olarak çalışanlara kalifiye bir işçiden daha yüksek ücret ödenmemesi kuralı da sözkonusudur. (Marx bu ilkeyi Paris komünü dolayısıyla ortaya attığında bugünkü toplu sözleşme düzeni henüz yerleşmemişti ve işçilerin aldıkları ücret çok düşüktü. Dolayısıyla bugün profesyonellere kalifiye işçi ücreti ödenmesi bir "imtiyaz" sayılabilir.) Aslında en düşük işçi ücreti bile verilse, sendikacı fabrikada, madende vb. çalışana oranla ayrıcalıklı olmaya devam edecektir. Kaloriferli, telefonlu, iyi döşenmiş merkezi bir yerdeki bürosunda "idari-entelektüel" bir iş yapmak, patrona artı-değer üretmekten her zaman daha caziptir. Öte yandan ücret dışında bir sürü maddi ve maddi olmayan olanak da sözkonusudur.

Yozlaşmaya karşı ikinci ve daha etkin önlem, sendika yönetim kadrolarına seçilenlerin görevde kalmasının bir zaman süresiyle sınırlandırılmasıdır. Örneğin bir işçinin iki dönemden fazla profesyonel bir göreve seçilmemesi gibi... Bu yöntem, bürokratik yozlaşmaya karşı daha etkindir. Böylesi bir uygulama geçerliyken, işçi örgütlerinin yönetim kadrolarına seçilenler, bu görevi sürekli bir iş olarak görmeyeceklerdir. Dolayısıyla yerlerini "korumak" gibi bir kaygıları da olamaz. Bu uygulamanın etkin olduğu durumlarda sendikalarda devlet memurlarına benzeyen kemikleşmiş bir bürokrasinin ortaya çıkmasını önlemek kolaylaşacaktır. Profesyonel olarak görev yapanların rotasyona tabi tutulması, sendika yöneticileriyle işçiler arasındaki "ayrımı" da önleyebilir; en azından hafifletebilir.

Rotasyon çok sayıda işçinin mevcut düzen ve yeni düzen hakkında bilgilenmelerinin de yolunu açabilir. Öte yandan rotasyon belirli bir eşikten sonra işçi sınıfının burjuva kökenli aydınlara bağımlılığını azaltıcı bir sonuç da doğurabilir.

Fakat yukarıdaki anti-bürokratik ilkeler "bürokratik" bir biçimde uygulanarak görüntüyü kurtarmak da mümkündür. Bu nedenle sözkonusu önlemler hiçbir zaman bürokratik yozlaşma tehlikesine karşı kesin bir garanti olarak alınmamalıdır.

Gerçek ve kalıcı çözüm eleştirel bir demokratik bilinç düzeyine ulaşmış işçilerin sayıca çokluğu ve örgütleri üzerinde her an ve her koşulda sınırsız bir denetim hakkına sahip kılınmasında yatar. Bürokratik yozlaşma ancak işçi örgütü içinde bilinç düzeyi yüksek işçilerin inisiyatif ve etkinliği ile sorun olmaktan çıkabilir. Bu bilinç ise çok değişik kökenli belirleyicilerin ve koşulların bir sonucu olabiliyor.

KAPİTALİST TOPLUM EĞİTİMİNİN İŞLEVİ ÜZERİNE*

Eğitim insanlık tarihi boyunca sürekli bir değişim içinde bulunmuştur. Ve bir sistem olarak sosyal gelişmenin hiç bir aşamasında ilerici düşüncenin de yaratıcısı olmamıştır. İlerici ve aydınlık fikirler hemen çoğu zaman var olan okul sistemlerinin dışında, bir anlamda da bu sisteme bir tepki olarak doğmuştur.

Her üretim biçimi ya da sosyal formasyon kendi gereksinmelerine uygur düşen eğitim sistemini oluşturmuştur. Bugünkü eğitim sistemi de kapitalist üretim biçiminin gelişmesiyle ortaya çıkmış ve yerleşmiştir. Devleti ele geçiren burjuvazi, okulu, kendi sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirmede bir araç olarak kullandı. Bu nedenle bizim bugün alışık olduğumuz okul sistemi ne tarih boyunca var olmuştur, ne de hep var olacaktır. Kapitalizmle birlikte doğmuş, onunla birlikte sahneden çekilecektir.

Kapitalizm öncesi toplumsal formasyonlarda, kapitalist sistemdekinden farklı olarak, değişik sosyal sınıfların değişik eğitim ve okul sistemleri bulunuyordu. Ve bu farklılık o zamanların düşünürlerince pek olağan bir şey sayılmıştır. Örneğin Solon; Antik Yunandaki eğitim sistemiyle ilgili olarak şöyle diyor: "Soylu sınıfın çocukları her şeyden önce yüzmeyi ve okumayı öğrenmelidirler. Yoksullar tarım veya herhangi bir sanayi ile uğraşmalı, zenginler müzikle, felsefeyle ilgilenmeli, ata binmeli, avlanmalıdırlar."[1] Büyük Fransız devriminin ideologlarından biri olan Destutt de Tracy'nin bu konudaki düşünceleri de ilginç (!) Tracy şöyle diyor: "Her şeyden önce şunu söyleyebiliriz ki, her medeni toplumda iki sınıf insan vardır: Biri geçimini kolunun gücüyle sağlar, diğeri mülklerinin geliriyle yaşar ki burada, entellektüel yeteneğin payı vücudunkinden

* Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1976, sayı 254.

fazladır. Bunlardan birincisi işçi sınıfıdır, ikincisine de bilginler sınıfı diyeceğim".[2] De Tracy bu iki sınıfın özelliklerini anlattıktan sonra şöyle devam ediyor. "Görülüyor ki ortada bizim istek ve arzularımızdan bağımsız ve insanların ve toplumun doğasından kaynaklanan bir durum söz konusudur. Kimsenin bu durumu değiştirmeye gücü yoktur (!) Bunlar değişmez verilerdir (!)

Sonuç olarak, iyi yönetilen ve vatandaşların eğitimine gerekli ilginin gösterildiği her devlette birbirleriyle hiç ilgisi olmayan iki ayrı eğitim sistemi bulunacaktır[3]" (!)

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte eğitimin genelleştiği ve teorik planda "bütün" sosyal sınıfları kapsayan tek bir okul sisteminin ortaya çıktığını görüyoruz. Fakat eğitimin toplumun "tüm sınıflarına" yaygınlaştırılması hemen ve kolay olmamıştır. Nitekim sanayi devriminin ilk dönemlerinde İngiltere'de okul sistemindeki farklılıklar devam ediyordu ve üç ayrı işlevi üstlenmiş, farklı kategoriden çocukları içine alan üç değişik okul sistemi bulunuyordu. Bunlar: a) Pazar okulları, bu okullara halk çocukları devam ediyordu. Hafta içinde sanayinin istihdam ettiği çocuklar pazar günleri bu okullara devam edebilirlerdi. Bundan başka: b) Endüstriyel ve teknik okullar vardı. Bu okullarda yoğun endüstri üretiminin ihtiyacı olan emek yetiştiriliyordu. Bir de: c) Bir çeşit kreş'e benzeyen ve fabrikalarda çalışan ana ve babaların çocuklarını "barındıran" okullar vardı. Fransa'da Jules Ferry'nin zamanına kadar halk eğitimi kiliseye veya özel kişilere terkedilmiş durumdaydı.

Temel eğitimin genelleştirilmesi hangi nedenlere dayanıyordu? Gelişen kapitalizm eğitimi sosyal bir zorunluluk haline getirmişti. Kısaca ekonomik zorunluluk söz konusuydu. Burjuvazinin tarihsel çıkarları ilk öğretimi yaygınlaştırmayı gerektiriyordu. Fakat egemen sınıflar koalisyonun bütün kesimleri eğitimin yaygınlaştırılması konusunda aynı görüşü

paylaşmıyordular. Bu nedenle de, çeşitli engellemeler söz konusuydu. Sanayi burjuvazisi bile temkinliydi, nitekim eğitimden geçmiş olanların fabrikalarda çalışmayı reddedeceklerinden korkuyordu.

Temel eğitimin yaygınlaştırılması bir taraftan "Eğiticiler Liği'nin diğer yandan İşçi sınıfının verdiği mücadeleler ve yürütülen kampanyalar sayesinde gerçekleşmiştir. Çocukların sömürülmesine karşı bir tedbir olarak düşünüldüğü için, İşçi Sınıfı hareketi de temel eğitimin yaygınlaştırılması yolunda mücadele vermiştir. I. Enternosyonal eğitim mecburiyeti yönünde tavır aldı.[5] Enternasyonal zorunlu ve parasız eğitimden şunları amaçlıyordu: a) Böylece erken yaştaki çocuğun patronun sömürüsünden kurtulması için okul, bir güvence teşkil edecekti; b) İşçiler temel eğitimden geçmekle bilgiyi sosyal mücadelede bir silah olarak kullanabileceklerdi; c) Nihayet mevcut işbölümü karşısında işçi teknik, hatta politeknik bir yetişkinliğe kavuşacaktı. Fakat sonuç Enternasyonalin beklediğinin tam tersine oldu. Halkın talep ettiği okul, burjuvazinin eline geçti. Burjuvazi okulu kendi sınıf çıkarları doğrultusunda, kitleleri kendi ideolojisine, "ahlaki değerlerine" ve koyduğu yasalara itaatkâr tutmak için etkin bir biçimde kullandı.[6]

Fakat burjuvazinin okulu ele geçirişi ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanması tam ve eksiksiz değildir. Bu durum eğitimin özelliğinden ileri geliyor. Şüphesiz eğitim bir devlet kurumu olarak hiyerarşik bir idari sistem içine hapsedilmiştir ve öğretmen bir devlet memurudur. Bunun anlamı öğretmenin devlet aygıtı içindeki yerinden dolayı sıkı bir denetim altında bulunmasıdır. Fakat iki özellik öğretmeni öteki devlet memurlarından ayırır. Bir kere öğretmenin fonksiyonu sadece idari bir emri yerine getirmek değildir. Öğretmen bilgi ve düşünce aktarır. Aktarılan bu bilginin mutlaka burjuvaziye yarıyacağı diye bir kural olamaz. Eğer öğretmen, okul çevresinde belirli bir

politik ve entellektüel bilinç düzeyine ulaşmışsa, okul çevresinde bile hakim sınıfın ideolojisine, eğitimin amaçladığı "boyun eğdirme", "düzene uyumlu düşünce ve davranış geliştirme", "solucanlaştırma", ve "terbiye"[7] etme olgusuna karşı mücadele edebilir. Öğretmen ilerici, dolayısıyla da özgürlükçü bir tavır içinde bulunursa, onun ilerici işlevinin önüne okul kapatılmadan geçilmez. Bu da hakim sınıfın kolay kolay başvuramayacağı bir uygulamadır. Bu söylediklerimizi, devrim öncesi egemen ideolojiye karşı yürütülen savaşta öğretmene önemli görevler düştüğünü gösterir.

İkinci olarak öğretmen çocuklarla çalışır. Elindeki malzeme yönlendirmeye elverişlidir. Çocukların yönlendirilmeleri olumlu ya da olumsuz olabilir. Başka ifade ile öğretmen özgürlükçü bir tavır içindeyse çocuklar da özgür ve bağımsız düşünce yönünde eğitilebilirler. İşte bu aşamada öğretmenin pedagojik plandaki yetişkinliği büyük önem taşımaktadır. Özgürlükçü düşünce ve pratik salt "terbiye" için kurulup geliştirilmiş, "sürüngen insan tipi" yetiştirmeyi amaçlayan bir okul sisteminde nasıl gerçekleştirilecektir? İleri düzeyde pedagojik ve politik yetişkinliği olmayan öğretmenin, mevcut sistem içinde bu işlevi kolaylıkla yerine getiremeyeceği açıktır. Bu alanda başarının temel koşulu öncelikle egemen ödeolojiyle hesaplaşmayı gerektirir.

Kapitalist toplumda eğitimin ideolojik içeriğini ve ideolojik işlevini kavramak için geniş teorik geliştirmeler gerekir. Böyle bir yazının boyutları içinde buna olanak yok. Genel olarak Kapilatist sömürü ve baskı düzeninde okul üç temel işlevi üstlenmiş durumdadır.

I. Teknik ve Mesleki Eğitim: Bu tür eğitimin amacı genel olarak kâra dönük ekonominin, özellikle de sanayinin ihtiyacı olan yetişkin emeği üretmektir. Fakat teknik eğitim ideolojik yönü de ağır basan bir eğitim olmaktadır. Üst düzeyde teknik

eğitim görmüş olanlar, örneğin mühendisler "öteki lerden" farklı oldukları bilinciyle yetiştirilirler. Fabrika ve öteki iş yerlerinde emekçilere ve işçilere baskı yapma hakkına sahip oldukları, olmaları gerektiği düşüncesi kafalarına yerleştirilmiştir. Bu alanda egemen sınıfa önemli hizmet sunmakta ve fabrikadaki ve başka işyerlerindeki hiyerarşiyi sürdürmede önemli bir fonksiyonu yerine getirebilmektedirler. Bundan ötürü üst düzeyde eğitim görmüş teknik personelin işçi sınıfıyla bütünleşebilmelerinin temel koşulu, her şeyden önce aldıkları "sınıf eğitimiyle" hesaplaşmalarını gerektirir. Bu gerçekleşmediği sürece bu kesimle, işçi sınıfı arasında ciddi bir organik bağ kurulamaz, dolayısıyle de eylem birliği gerçekleştirilemez.

IL Okulun ikinci ve daha önemli işlevi, toplumdaki sınıfsal farklılıkları olağan bir şeymiş gibi göstermesi ve bu farklılığın kabullenirliğini sağlamasıdır. Şüphe yok ki, toplumdaki sınıf farkları okulla birlikte ortaya çıkmadı. Sınıflar okul öncesinde vardı fakat, okulun bu farkları olağan bir şeymiş gibi göstermede ve kurulu düzenin ayakta kalmasında önemli bir rolü olduğu da hiç bir zaman gözden uzak tutulmamalıdır.

Burada yapılan çoğu zaman "genel kültür" adı altında egemen sınıfın ideolojisini ve "değerlerinin" okul ve öğretmen aracılığıyla genç neslin kafasına şırınga etmekten başka bir şey değildir. Öğretmenin her şeyden önce "genel kültür" diye öğrettiklerinin egemen ideolojiden başka bir şey olmadığının bilincine varması gerekir. Nitekim "genel kültür" ne kadar "iyi" öğretilirse, egemen ideoloji de o kadar "başarılı" bir şekilde genç neslin kafasına sokulmuş ve uyum o ölçüde sağlanmış, sonuçta da egemen sınıfa aynı ölçüde "başarılı hizmet" sunulmuş olur. Okulda yapılan, düzene uyumlu, "hal ve gidişi pek iyi" olan itaatkâr, eleştirmeyen, sorunlara kritik bir gözle bakmayan, soru sormayan, cevap aramayan, baş kaldırmayan, sürüngen insan tipi yetiştirmekten başka bir şey değildir.

Fakat hakim sınıfın "dünya görüşünün" kafalara şırınga edilmesi sadece okullarda yapılmıyor. Burada aile kurumunun (burjuvazinin kutsallığından hiç şüphe etmediği bu yoz kurum) son derece önemli bir işleve sahiptir. Aslında çocuğun kurulu düzene uyumlu yetişmesini sağlayan ilk ve temel kurum ailedir. Baskı aileden başlıyor. Okulda, sokakta, Üniversite de, askerlikte devam ediyor. Her evde aile "reisi" olan baba bir anlamda aile içinde kurulu düzenin bekçisi durumundadır. Ve de devletin, güvenlik kuvvetlerinin "yardımcısıdır". Çocuğa bu biçimde baskı yaparak düzene uyumlu yetiştirmenin bedeli, madalyonun öteki yüzü ise, çocukta yaratıcı olan, insani olan ne varsa hepsini öldürmek, gömmektir. Bütün bunlar "terbiyeli" "ahlaklı" vatanına ve milletine bağıl vatandaş yetiştirmek için yapılır(!).

Okulda yapılmak istenen ve genellikle de başarılan şudur: yüksek ve orta seviyede eğitim kurumlarından geçmiş olanların kafasına ötekilerden[6] farklı oldukları bilincini yerleştirmek. Eğer bu insanlar ötekilerden farklıysalar, bunun günlük yaşamın her alanında kendini göstermesi gerekir(!) Sonuçta şuraya varılır: toplum için iyi olan birey için muteber değildir. O halde farklı olmak gerekir.(!) Son tahlilde okul üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde, böylece sistemin yaşamını sürdürmesinde önemli bir faktör olmaktadır.

Okul, aile ve ordu dışında egemen sınıfın ideolojisinin yeniden üretilip sürdürülmesinde işe yarayan başka kurumlar da vardır: Basın, radyo-televizyon, fakirleri "koruma" yoksul çocukları "giydirme" dernekleri vb. Bu sonuncular bir anlamda "paralel okul" işlevine sahiptirler.

III. Okulun bir diğer işlevi de şöyle formüle edilebilir: Yüksek düzeyde eğitim görmüş olanların bir bölümünü toplumun öteki ve geniş kesimini baskı altında tutmak için kulanmak. Bu kesim aracılığıyla geniş halk yığınları üzerinde sürdüren baskıyı meşrulaştıran, alınan eğitim olmaktadır. Polis müdürleri, yargıçlar,

savcılar, müfettişler, müdürler, vali ve kaymakamlar, subay, öğretmen, mühendisler, baştabibler vb. toplumda doğrudan baskı işlevini üstlenmiş durumdadırlar. Alınan eğitim bu baskıyı meşrulaştırmaktadır.

Yüksek seviyede eğitim görmüş olaların bir bölümü de fiziki baskı yerine egemen ideolojinin üreticisi ve taşıyıcısı olarak, moral baskı aracı durumundadırlar. Burada ordinaryüs profesörler, doçentler, yazarlar... Kültür adamları[9] egemen ideolojiyi üretme ve taşımada burjuvaziye büyük hizmetler sunarlar. Fakat bunların ilginç bir özelliği hatırlanmadan geçilmemelidir... Bilim adamları bu işlevi yerine getirirlerken "tarafsızdırlar". Okul ne kadar tarafsızsa onlarda o kadar "tarafsızdırlar"... İşte hakim sınıf bu kesimden kendi sosyal ve ideolojik sistemi için hem destek bulmakta, hem de bunların aracılığıyla ideolojisini yayma olanağını elde etmektedir. Egemen ideolojinin en yaygın olduğu kesim küçük burjuvazidir. Bu kesim aynı zamanda burjuvazinin ideolojik "tercümanı" durumundadır. Toplumun öteki kesimlerinde burjuva "dünya görüşü"nün yayılmasında küçük burjuvazinin rolü büyüktür.

Bu söylenenlerden iki yanlış sonuca varılmamalıdır. Bunlardan birincisi okulu çelişkilerden uzak bir kurum gibi görmek eğilimidir. Bu, hakim sınıfın bu alandaki her istediğini istediği gibi yapabileceği ve sonuçta devrimcilere yapılacak fazla bir şey kalmadığı, burjuvazinin bu alandaki kontrolünün tam olduğu yanlış görüşüdür. Aslında durum bu kadar basit değildir. Eğitim kurumları burjuvazinin kontrolünde olmakla birlikte bu kontrol tam değildir. Eğitimin kendi içinde görecede olsa bağımsızlığı (antonomie relative) söz konusudur. Bilginin mevcut okul sistemi içinde bile, burjuva ideolojisi karşısında göreli bağımsızlığı şüphe götürmez.

Bilgi tarihsel bir kategoridir, dolayısıyle de tarafsız değildir. Fakat bilgi, aynı zamanda insanlığın düşünce gelişiminin, do-

ğaya egemen olmada ve insanın kendisi ve toplum hakkındaki düşüncesinin ulaştığı bir aşamadır. Onun için ikinci bir yanlışlığa da düşmemek gerekir. Bu yanılgı da bilim burjuvaziye hizmet ediyor diye toptan okula karşı çıkmaktır.(10) Böyle bir durumda devrimcilerin benimsemesi gereken tavır; insanlığın tarihi boyunca ürettiği ilerici kültüre[11] sahip çıkmak, fakat bu kültüre sahip çıkarken o kültürü sınıfsal özünden arıtmaktır. Aksi halde devrimcilik görünümü altında toptan gerici bir tavrı benimseme tehlikesi söz konusudur.

Burjuva düzeni içinde demokratik[12] eğitim gerçekleştirilemez. Eğitimin amacı bir bakıma toplumdaki sosyal farklılığı sürdürmekken, bu eğitimden demokratik sonuçlar beklemek bir şeyi olmadığı yerde aramaktır. Burs sistemiyle ya da benzer yapay metotlarla demokratik bir eğitim mevcut düzen içinde olanaksızdır. Sınıfsal farklılıklar, sosyal köken farkları ortadan kalkmadıkça demokratik eğitim sloganı bir oyalama ve aldatma aracı olmaya devam edecektir. Radikal olmak demek sorunu kökeninde ele almak demektir. Oysa temelde eşitsizlik varken yukarlarda eşitliği gerçekleştirmeye çalışmak fazla iyimserlik olur.

Tarihsel örnekler de bunun böyle olmadığını göstermektedir. Yüzyıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen bu gün Fransa'da bile demokratik eğitim gerçekleşmemiştir. Bu sonuncu ülkede, üst sınıflardan gelen 1000 öğrenciden 570'i Yükseköğrenim kurumlarına girerken, işçi sınıfından gelen 1000 öğrenciden sadece 34'ü Üniversitenin kapısını zorlayabilmektedir.[13] Sözde demokratik eğitim için yüz yılı aşkın mücadele vermiş bir Fransanın bu durumu bile, kapitalist toplumda eğitim eşitliğinin boş bir söz olduğunu göstermeye yeterlidir.

Bu nedenle gerçek anlamda demokratik eğitimin gerçekleşmesi için, hem toplumun radikal bir dönüşüme uğraması, hemde (pedagoji sistemi dahil) eğitim sisteminin kökünden

değişmesi gerekecektir. Bununla birlikte bu, demokratik bazı taleplerde bulunulmıyacağı anlamına gelmez. Burada devrimcilere düşen görev; eğitimin neye yaradığı, ideolojik içeriği, sınıflı toplumda bütün öteki kurumlar gibi okulun da bir "sınıf okulu" olduğu ve düzenin yeniden üretilmesinde önemli bir ideolojik kurum olduğu gerçeğini gözden uzak tutmadan, bu alanı burjuvaziye ve onun objektif müttefikleri olan reformistlere bırakmamak gerekir.

Egemen sınıfın kurup geliştirdiği okul sistemi içinde bazı sözde reformlarla sorunun çözümlenebileceğini düşünmek yanlış içinde doğruyu aramaktır. Gerçek anlamda bir sosyalist devrim olmadan, eğitimin işçi sınıfı ve geniş halk kitlesi aleyhine kullanılmasının önüne geçilemez. Böyle bir görüş bu alanda acil taleplerde bulunulmayacağı ve hakim sınıfın ideolojik saldırısı karşısında eli kolu bağlı kalınacağı anlamına gelmez. Söylenmek istenen, gerçek anlamda çözümü ancak sınıfsız bir dünya düzeninde gerçekleşebileceğidir.

Ankara, 27 Mayıs 1976

Notlar

1. Grèce archaique; in. *L'École de Jules Ferry est Morte* S.7. François Maspero, Paris, 1974.
2. op. cité p.8.
3. İbid. P.8.
4. Arnould Clausse, *"Introduction à L'histoire de L'éducation.* A. de Boeck. 1951.
5. Mecburi eğitim ve çalışan çocukların durumuyla ilgili, bakınız. K. Marx "Le Capital, la Pléíade t. 1. S. 988. F.Engels "İngilterede işçi sınıfının durumu.
6. İlk eğilimin Kapitalist toplumdaki işleviyle ilgili bkz. *"École Capitaliste en France,* Maspero, 1976.

7. Buradaki "terbiye" sözü perjoratif anlamdadır. Okulda yapılan gerçek anlamda eğitmek değildir. Aslında Okulda yapılan bir hayvanın uysallaştırılmasında kullanılan metotlardan özde farklı değildir. Bu nedenle de gerçek anlamda pedagojik uğraştan söz edilemez.
8. Buradaki "Ötekiler": hiç eğitim görmemiş ya da çok az eğitimden geçmiş geniş halk yığınlarıdır.
9. Burada egemen ideolojiye başkaldıran bilim ve düşün adamları ve yazarlar dışındakiler kasdedilmiştir. Bürokrasisi için de aynı durumdakiler konumuz dışındadırlar. Burada hakim sınıfın kapı köpekliğini yapanlar söz konusu edilmiştir.
10. Bu konuda bkz.: Ivan Illich, *Une Société Sans École*, Sevil. Paris.
11. Burada kültür en geniş kapsamında anlaşılacaktır.
12. Demokratik eğitimden her sınıftan insanların okullarda sınıfsal ağırlıkları oranında temsil edilmesi anlaşılıyor.
13. Jules Ferry. op. cité S. 46.

SEKSEN SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNİN ANATOMİSİ*

1970'li yılların ikinci yarısından başlayarak Türkiye'de geçerli "bağımlı ve dışlayıcı büyüme modeli" tıkanma noktasına gelmişti. Şüphesiz bu tıkanmada kapitalist dünya ekonomisinin içine girdiği yapısal kriz de etkili oldu ama, asıl neden modelin kendi dinamiğinde saklıydı. İçe dönük büyüme modelinin tıkandığı yıllar uluslararası sermayenin de yeni düzenlemelere hazırlandığı yıllardır. Üzerinde yeteri kadar durulduğu için, burada bağımlı ve dışlayıcı, içe dönük modelin tıkanmasının nedenleri üzerinde durmaya gerek yok. Ancak benimsenen yeni modelin niteliği tartışılırken, bazı hatırlatmalarla yetineceğiz.

Kapitalist üretim tarzının her tarihsel dönemi belirli bir birikim modeline tekabül eder. Bu birikim modeli de belirli tipte bir sınıf ittifakına dayanır. Elbette bu birikim modelini ve dayandığı sınıfsal ittifakı besleyecek siyasal düzenlemeler hukuki-yönetsel bir çerçeve ve ideolojik meşrulaştırma araçları gereklidir. Türkiye'ye 24 Ocak 1980'den başlayarak yeni bir sermaye birikim modeli dayatılıyordu. Dünya Bankası, IMF gibi misyonları hakkında kuşkuya yer olmayan çevrelerde buna, "ihracat öncülüğünde büyüme" ya da daha kısa olarak "dışa dönük model" deniyor. Ekseri "dışa açılma" olarak niteleniyor. İlerki sayfalardaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, şakayı sevmeyen insanlar için bu modelin asıl adının dışa açılma değil de "ekonomiyi dışarıdakilere açma" veya "çokuluslu şirketlere daha genel olarak da Batı sermayesine açma modeli" olması gerekirdi. Ama, model bilimsellik görüntüsü altında bir kurtarıcı gibi sunuldu.

Eski olanı terkedip yeniyi benimsemenin yolu her zaman eskiyi kötüleyip onu gözden düşürmekten geçer. İşte bu yüzden,

* Mülkiyeliler Birliği Dergisinin Eylül 1989 111'inci sayısında yayınlanmıştır.

önce 1960'lı ve 1970'li yıllarda geçerli birikim modelilin, içe dönük sanayileşme modelinin gözden düşürülmesi gerekiyordu. 1970'lerin sonundan başlayarak uluslararası sermayenin global çıkarlarına uygun "teorik modeller" ve ideolojik meşrulaştırma araçları oluşturulurken, yeni-sömürge statüsündeki ülkeler de unutulmamıştı. Pazarın erdemlerini, "görünmez elin marifetlerini" yücelten iktisat teorisyenlerine peş peşe Nobel Ödülleri verilmesi boşuna değildi. Sermayeye ideolojik destek sağlamanın "bilimsel" yolu, önce "ödül sektörünü" harekete geçirmeyi gerektiriyordu. Bu arada müteşebbisin yüceltilmesi, serbest ticaretin yararları, korumacılığın kötülükleri sergilenecekti. Sermaye sırtını Nobel Ödüllü iktisatçılara dayamıştı bir kere. Sermayenin en çığırtkanlarından Reagancı teorisyen Gilder, "sadece müteşebbislerin dünyanın büyük kanunlarını ve tanrının emirlerini bildiklerini, bu sayede fani dünyadaki hayatı idame ettirebildiklerini"[1] söylememiş miydi?

Aslında bütün bunların şaşılacak bir yanı yok. "Tek kelimeyle her şey ticaret konusu olmamış mıydı?" Ulusal planda sermayenin değişik fonksiyonları arasında şüphesiz bir mücadele söz konusuydu. Sanayici kesim finans sermayesi lehine güç kaybına uğruyordu ama, bu tip fraksiyoncu tahlillerin sorunu karmaşıklaştırmaktan öteye fazla bir değeri yoktur. Nitekim sermayenin uluslararasılaşmasının son aşamaya geldiği, çokuluslu şirketlerin hemen her şeyi belirleme gücüne ulaştığı geç kapitalizm çağında, fraksiyoncu tahliller artık anlamlı olmaktan uzaktır. Asıl mücadele sermayenin değişik fonksiyonları arasında değil, çokuluslu şirketlerle emekçiler, sanayileşmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaydı. Başka bir ifade ile yeni sağın önerdiği iktisat politikaları [2] krizden çıkmanın yükünü sermayeden emeğe, bankalardan sanayiye, sanayileşmiş ülkelerden en azgelişmiş ülkelere kaydırmayı

amaçlıyordu. Dolayısıyla 1980'lerin hakim politikaları, dünya ölçeğinde çokuluslu şirketlerle emekçiler, sanayileşmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasında birincilerin çıkarına işleyen politikalardı. "Yeni-sağ" ya da "yeni-muhafazakâr" denilen "teorik" yaklaşımlar Reagan, Thatcher, Kohl, Nakasone v.b. tarafından uygulamaya konurken, Türkiye ve benzer yeni sömürgeler için de teori hazırdı. Bu işi o zamanlar Türk iktisatçılarının hayranlıkla izledikleri Dünya Bankası İkinci Başkanı Reagancı Anne Kruger'le[3] Arthur MacKinno[4] yapmışlardı. Anne Kruger "teorik buluşları yüzünden", Dünya Bankasının II. Başkanlığına getirilerek ödüllendirilmişti.

Teorisyenlerden her ikisi de devlet müdahalelerinin zararları üzerinde duruyorlardı ama Kruger daha çok ithal ikamesi ve ithal yasaklarını kafaya takmıştı. MacKinnon da azgelişmiş ülkelerde geçerli politikaların bankacılık ve kredi sisteminin gelişmesini engellediğini faiz hadlerine müdahelenin büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ileri sürüyordu. Bu teorisyenler devlet müdahalelerinin kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilediğini, siyasal nitelikteki müdahalelerin devlete yakın olanlara önemli rantlar sağladığını ve kayırmacılığın ve çürümenin yaygınlığının bu müdahaleler olduğunu ileri sürüyorlardı. Düşük faiz politikasının da tasarruflar üzerinde olumsuz etki yaptığı ileri sürülüyordu. Gerçi azgelişmiş ülkelerde devlet müdahaleleri sonucu önemli haksız kazançlar ve "rantlar" ortaya çıkıyordu, ama, bu teorisyenlerin asıl amacı ithal ikameci stratejileri ve ithal yasaklarını ortadan kaldırarak bu ülkeleri çokuluslu şirketlerin istekleri doğrultusunda uluslararası ticarete açmaktı. Kruger Dünya Bankası aracılığıyla bu politikaları Üçüncü Dünya Ülkelerine sunarken, AID uzmanı MacKinnon da hem Pinochet'nin hem de Arjantin Askeri Cuntasının danışmanlığını "başarıyla" sürdürüyordu.

Bu iktisatçılar serbest ticaret ve develüasyonun gerekliliği

üzerinde durmuşlar, ithal ikameci model yerine ihracat öncülüğünde büyüme modelinin tek çıkar yol olduğunu, kaynakların israfçı devletin elinden alınarak onu "en verimli" bir şekilde kullanacak hür teşebbüse vermesinin gerekliliğini vurgulamışlardı. Sermaye yanlısı Türk iktisatçıları için her zaman olduğu gibi, zahmetsiz bir teori üretilmişti bile. Roma'da Libertus'ların en büyük köle düşmanı olmaları gibi, bizim eski ithal ikame yanlıları da bu modelin en büyük düşmanı olup çıkmışlardı. Artık bütün kötülüklerin kaynağı olarak ithal ikameci modeli gösterebilirlerdi. (!) Açık oturum ve sempozyumlarda konuyu "bilimsel" olarak ele alıp "tartıştılar". Kruger'in ve MacKinnon'un İngilizce söylediklerini Türkçe olarak ifade etmenin ötesine geçemediler. Zaten geçmeleri de mümkün değildi. Bu aşamada bir hatırlatma yapmamız gerekiyor. Biz 1970'li yılların başlarından beri ithal ikameci modelin niteliği hakkında herhangi bir kuşkuya kapılmadık.[5] Bu modelin kapitalist dünya ekonomisinin İkinci Savaş sonrası genişlemesine denk düşen bir niteliğe sahip olduğunu, yapısı gereği, teknolojik ve mali bağımlılıklar yarattığını, dolayısıyla da bu modelin Türkiye gibi ülkelerin sanayileşme sorununu çözemeyeceğini sürekli olarak vurguladık. Fakat 1980'den sonra benimsenen "dışa dönük model" ithal ikameci modelden daha geri bir seviyeye tekabül ediyordu. Türkiye'de yılların emeği ve çabasıyla iyi kötü oluşturulmuş şeylerin de tasfiyesi anlamına geliyordu. Sahip olduklarını koruyamayanların yeni şeyler elde etmelerinin kolay olmadığını bildiğimiz için, 1980 sonrası "büyüme modeli" karşısında neredeyse ithal ikameci modeli savunur duruma geldik. (!)

I. Neden Dışa Dönük Model?

Yazının başında söylendiği gibi, 1970'lerde tüm kapitalist ekonomileri etkisi altına alan kapitalizmin 'yapısal krizi'

1980'lerde de derinleşerek sürüyor. Kapitalizmin yapısal krizi atlatması, yeni teknolojilerin devreye sokulmasını, yeni ürünlerin dünya pazarını kaplamısını gerektirir. Eskiyen teknolojilerin yerine yenilerinin üretilmesi ise yeni tip bir birikim modelini, yeni tip bir sınıf ittifakını, emek-sermaye ilişkilerini yeniden düzenlemeyi, yeni bir devlet anlayışını ve yeni ideolojik meşrulaştırma araçlarını zorunlu kılar. Bu arada sermayenin sömürgelere, kapitalizmin çevresinde yer alan ülkelere karşı da yaklaşımı değişir. Kısaca kaynak sorunu gündeme gelir. Başka bir ifade ile sömürünün derinleştirilmesi gerekir.

İşte bu amaçla önce "monetarizm", "arz-yönlü iktisat", "yeni yeni klasikler" gibi teorik yaklaşımlar yeni dönemin ekonomik tercihlerini meşrulaştırmada bir araç olarak kullanıldı. Şüphesiz bu teorilerin kriz koşulların ön plana çıkmaları Keynesçiliğin krizinin de sonucuydu. Bunların sermaye tarafından baş tacı edilmeleri, söz konusu teorisyenlerin "yeni hakikatler" keşfetmelerinden kaynaklanmıyordu. İleri sürdükleri görüşler sermayenin daha özel olarak da çokuluslu şirketlerin çıkarlarına uygun düştüğü için geçer akçe durumuna geldiler. Zaten monetarizm en teorik ve soyut biçimiyle bile ideolojik yanı ağır basan bir teoridir. Bu yüzden bir bütün olarak monetarizm ve diğerleri, kriz ortamında sermayenin global çıkarlarına uygun düşen bir öğreti olarak yeniden hortlatılabildi.

İkinci Savaş sonrasında bir yandan işçi sınıfının baskısı, diğer yandan da "sosyalizm korkusunun" Batı'da hakim sınıfları refah harcamalarına yöneltmesi sonucu, sanayileşmiş ülkelerde reel ücretler yükseldi. Çalışma saatleri kısaldı (bunun anlamı sömürü oranının görece gerilemesidir). Bu arada üretken olmayan sektörler genişledi. Silahlanma harcamaları çok yüksek rakamlara ulaştı. Sermayenin ihtiyacı olan kaynak nereden bulunacaktı? Bir kere her kriz döneminde olduğu gibi, reel ücretlerin düşürülmesi gerekiyordu. Bunu sağlamanın yolu da

sendikaların etkisizleştirilmesinden geçiyordu. Bu alanda "başarı" sınırlı kaldı. Zira yeni-sağ teorisyenlerin istediği düzenlemelerin (anayasanın da değiştirilmesi dahil) yapılabilmesi, işçi sınıfının ve tüm demokratik güçlerin ezilmesi ve bulundukları mevzilerin çok gerilerine atılmalarını gerekiyordu. İkinci seçenek sosyal nitelikli harcamaların kısılmasıdır[6]. Bu alanda da durum yukarıdakinden farklı değildir. Zaten bu alandaki kısıntının da koşulu, işçi sınıfını ezmekten geçiyordu. Geriye Özelleştirmeler ve Üçüncü Dünyanın sömürüsünün derinleştirilmesi kalıyordu.

İşte bu koşullarda, fark gözetmeksizin tüm azgelişmiş ülkelere önerilen "dışa dönük model" Batı sermayesinin kaynak ihtiyacına cevap veren çözümlerden biri olarak ortaya çıktı. Dolayısıyla 1980'den bu yana uygulanan politikaları uluslararası sermayenin bu yeni stratejisi bütünlüğü içinde kavramak gerekir. Fakat "Monetarizmin" yeni-sömürge ülkelerdeki uygulamaları emperyalist ülkelerinkinden farklı sonuçlar doğurmak durumundaydı. Nitekim Türkiye'nin yeni-sağ politikalar benimsemesi demek, sanayileşme hedefinden ve iddiasından vazgeçmesi anlamına geliyordu. Sanayileşme konusunda iddiası olmamak da, kalkınma sorununu ciddiye almamak demektir. Bu nedenle Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında önemli bir strateji kaymasının olumsuzluklarına maruz kaldı. Hem ekonominin üretici temeli zaafa uğratıldı, hem de sömürü derinleştirilerek toplumun geniş kesimleri (başta işçi sınıfı olmak üzere) yoksullaştırıldı. Bu yolla sağlanan kaynaklar üretken olmayan sermayenin (finans ve rantiye sermayesi) eline geçti. Önemli bir bölümü de çeşitli mekanizmalarla (borç ödemeleri, ucuz ihracat, kâr transferleri, "pis savaşın finansmanı", sermaye kaçışı) emperyalist ülkelere transfer edildi veya içerde israf edildi.

1980 öncesinde Türkiye'de geçerli hakim sınıf ittifakı sanayi sermayesini ön plana çıkartan bir ittifaktı. Bu ittifakın geçerli

olduğu dönemde "kalkınmacı bürokrasi" çeşitli teşvikler ve korumacı önlemlerle, sanayi sermayesine kaynak aktarıyor, sanayici kesim de bu kaynakları dış rekabetten korunmuş bir iç pazarda yatırıma dönüştürüyor ve iç pazara dönük tüketim malları ve kimi ara-malları üretiyordu. Dış pazarda satılması olanaksız değilse bile çok zor olan bu malları iç pazarda satıyordu. En önemli alıcılardan biri de işçi sınıfı olduğu için, doğal olarak işçi sınıfına "yumuşak" bir bakış söz konusuydu. Nitekim o dönemde reel ücretler 1963'ü baz alan endekslere göre 1977'de 151'e kadar yükselmişti.

Fakat dış kaynakla yürüyen, ürettiğini iç pazarda sattığı için kendi döviz ihtiyacını kendi sağlayamayan bu model, belirli bir eşikten sonra tıkanmak durumundaydı. Öte yandan Türkiye'de geçerli modelin kendi kendini üretemez duruma geldiği koşullarda uluslararası sermaye de yeni düzenlemelere hazırlanmaktaydı. Bu düzenlemeler içinde "borç yönetimi" önemli araçlardan biriydi.

1980 sonrası benimsenen dışa dönük modelde sanayi sermayesine yer yoktu. O halde sanayi sermayesi kendisini ittifak dışına atan sermaye birikim modeline neden kolayca razı oldu veya gerekli tepkiyi gösteremedi? Bir kere 24 Ocak kararlarının alındığı dönemde sanayi bir çok alt sektörde % 50'lerin de altında (düşük) kapasiteyle çalışıyordu. İç tüketimin kısılmasına rağmen, ihracatın çok büyük teşviklerle arıtılmaya çalışılması sonucu düşük kapasitenin önemli bir bölümü harekete geçirildi. Bu durum sanayici kesimin tepkisini ödünleyici bir etki yaptı. Öte yandan Türkiye'de asıl sanayi üretimi gerçekleştiren küçük sanayiciler ve KİT'lerdir. KİT'lerin başında memurlar bulunduğu için bunlardan herhangi bir tepki gelemezdi. Küçük ve orta-boy sanayiciler de dağınık ve örgütsüz durumdadırlar (Zaten tutucu ideolojilere açık bir kesimdir). Dolayısıyla bunların ekonomik doğrultuyu belirlemede önemli bir ağırlıkları yoktu.

Oysa sermayenin asıl etkili kesimi Holdigler biçiminde örgütlenmiş büyüklerdir. Zaten bu kesim için fraksiyonal ayrım önemini yitirmektedir. Nitekim sayıları elli altmışı geçmeyen büyük gruplar, hemen her alanda faaliyet gösteriyorlar. 1980 öncesindeki sanayiye yönelik teşviklerin bu sefer de ihracata, finans sermayesine yöneltilmesinden bu grupların zararlı çıkmaları söz konusu olamazdı. Üstelik bir önceki birikim modeli de tıkanmıştı. Gerçekten 1980 sonrasında bir kaç "yeni yetme" dışında ihracat teşviklerinden en büyük payı alanlar bunlar olmuştur. Aslında bu gruplar sanıldığı kadar güçlü de değillerdir. Bu yüzdende devletle her zaman "iyi geçinmeye mecburdurlar" Devlet olanaklarıyla pazarlanıp onun desteğiyle ayakta kalabilirler. Bu yüzden de seçim dönemlerinde yanlış tahminde bulunmaları hoş olmayan sonuçlar doğurur.

1980 öncesi sınıf ittifakının "dağıtılması" 12 Eylül devlet terör uygulamalarıyla çözümlendi. Kalkınmacı ideolojinin taşıyıcısı olan bürokratlar 12 Eylül rejimiyle devre dışı bırakıldı (Bürokrasi manipülosyana elverişli bir yapı oluşturduğu için bu kesimin etkinliğini kırmak her zaman kolaydır). Öte yandan işçi sınıfı bürokratların, önemli bir bölümü 12 Eylül rejimiyle bütünleşti. Böylece tarihte seyrek rastlanan ama Türkiye'de sık sık tekerrür eden bir durum ortaya çıktı. İşçi sınıfına yönelik saldırıların yoğunluk kazandığı bir dönemde Askeri Cuntanın hükümetinde en büyük işçi konfederasyonunun genel sekreteri bakan koltuğuna oturmuştu. Sendika bürorasisi işçi sınıfına vurulan darbeyi kolaylaştırdı. Burada Türkiye işçi hareketinin niteliğiyle ilgili tartışmaya girmeyeceğim. Bizim ülkemizde işçi hareketi oldum olası güdümlü bir harekettir. Hiç bir zaman sermaye ve devlet karşısında ideolojik bağımsızlığa ulaşamamıştır. Sendika bürokrasileri de sermayenin ve devletin manipülasyonlarını meşrulaştırıcı bir işleve sahiptirler. Bu yüzden generallerin işçi hareketini ve tüm demokratik hareketi ezmeleri çok kolay olmuştur.

Ürettiğini iç pazarda sattığı sürece hakim birikim modelin ücretlerle ilgili yaklaşımı yumuşak olmak durumundaydı. Ama üretilenlerin dışarda satılacağı bir model söz konusu olunca, iki bakımdan işçi sınıfının ezilmesi gerekiyordu. Birincisi; dünya pazarında rekabet gücü olmayan (kalite ve maliyet yönünden) malları dışarda satmak maliyetleri düşürmekle mümkündür. Fakat maliyetlerin düşürülmesine abartılmış teşvikler de eşlik etmeden ihracat olanaklı değildir. Maliyetleri düşürmenin de yolu ücretleri baskı altına almaktan geçer. İkinci olarak iç tüketimin kısılması için de ücretleri düşürmek gerekir. Başka bir ifade ile sadece ucuza üretmek yeterli değil, üretilenleri üretenlerin satın almalarının da engellenmesi gerekir. Böylece iç tüketim kısılarak ihraç edilebilir bir mal stoğu oluşturmak amaçlanıyordu. Sanayi kapasitesine hiç bir ekleme yapmaksızın, Türkiyenin birden bire "sanayi ihracatçısı" durumuna gelmesinin sırrı burada yatıyor. Gerçekten Türkiye'nin ihracatında sanayi ürünlerinin payı 1980'de % 35.89'dan 1988'de % 79.3'e yükselmiş durumda. Fakat yüksek faiz uygulamaları yüzünden, emek maliyetinin düşürülmesi, yüksek faizler tarafından ödünlendi. Diğer yandan sürekli devaüasyon veya günlük kur ayarlamaları ithalatı pahalandırarak, dış borçları da TL. cinsinden kabartarak maliyet avantajını ortadan kaldırdığı gibi, bir de maliyet enflasyonunun en önemli nedenlerinden biri haline geldi.

Ne var ki sadece işçi ve memurların reel ücretlerini düşürmek iç tüketiminin kısılması için yeterli değildi. Tarım sektöründen de kaynak transferinin artırılması gerekiyordu. İç ticaret hadleri 1977 yılı yüz kabul edildiğinde 1986'da 47'e gerilemişti. Diğer yandan tarımsal ticaret marjları da iyice açıldı ve küçük üreticiden hem fiyat makası hem de ticari marjlar yoluyla ticaret sermayesine kaynak akışının hızlanması sonucu bu kesimin de tüketimi kısıldı.

12 Eylülle gelen devlet terör rejiminin asıl amacı Türkiye'ye

emperyalizmin çıkarlarına uygun bir sermaye birikimini kabul ettirmek ve Türkiye'yi başta ABD olmak üzere emperyalist hegemonyaya daha fazla sokmaktı. Gerçekten Orta Doğu'da emperyalizmin en güvendiği kalelerden birinin düşmesi (Şah rejimi), İran'a biçilen alt-emperyalist rolü Türkiye'de doğru kaydırıyordu. Bu nedenle 12 Eylül rejimini sıradan ir baskı rejimi olarak görmek yanıltıcıdır. Devlet terör rejimi, uluslararası sermayenin ve hegemonik gücün projelerini gerçekleştirmek üzere gündeme getirildi. Bu nedenle devlet aygıtı baştan sona yeniden düzenlendi. Tüm demokratik ve ilerici hareketler ezildi. Özgür düşünceye savaş ilan edildi. "Üniversiteler" hizalaya getirildi. Kısaca beyine dayalı ne varsa tahrip edildi. Demokrasinin yeniden filizlenmesini geciktirecek baskı ve denetim mekanizmaları devreye sokuldu. O kadar ki, "sivil" yönetime geçildiği zaman bile, generallerin ve emperyalist "uzmanların" kurduğu makina çalışmaya devam ediyor. Nitekim generallerin "emir, ve müsaadeleriyle" kurdurulan siyasi partiler 12 Eylül rejimini sürdürmek ve meşrulaştırmak konusunda gereğini yapmada kusur etmiyorlar.

Elbette gerici düzenlemeleri meşrulaştıracak gerici ideolojiler de boy gösterecekti. Cumhuriyet dönreminde görülmemiş bir şekilde geleneksel ideolojiye yeşil ışık yakıldı. Cuntu tarikatların desteğini almadan demokratik odakları kolay ezemeyeceğini biliyordu. Bu yüzden tarikatların istekleri doğrultusunda kararlar alındı. Tarikatların istediği liselere zorunlu din dersi generallerin bir jestiydi. Diyanet İşleri personel sayısı 1983'te 53582'den 1988'de 84714'e yükselerek % 58 artış gösterdi. İmam Hatip Okulu sayısı da 1983'te 249'dan 1988'de383'e, öğrenci sayısı da 178.000'e yükseldi. Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bütçesinin sekiz katına çıktı. Zaten Anayasa'nın 136. maddesinde Diyanet İşlerinin "milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek... gö-

revlerini yerine getirir" ifadesi 12 Eylül rejiminin neyin peşinde olduğunu gösteriyordu. Türk-İslam sentezi adı altında resmi ideolojinin yeni bir versiyonu geliştirildi. Bu "sentez", (nasıl bir sentez olduğu ve neden radikal Atatürkçülük dışında böyle bir ideolojiye gerek duyulduğu önemli olmakla birlikte burada bunun tahliline girmeyeceğim) generallerin rejiminin ideolojisi konumuna terfi etti. Aslında Türk-İslam Sentezi uyduruk bir ideolojidir. Hiç bir iç tutarlılığa da sahip değildir. Zaten bir ideolojinin geçerliliğini sağlayan onun iç tutarlılığı değildir. Önemli olan ideolojinin hakim sınıfların ve hegemonik gücün ihtiyaçlarına cevap verip vermemesidir.

II. Geleneksel İşbölümüne Dönüş

1980'li yıllarda uluslararası planda etkinlik sağlayan "yeni-sağ" iktisat politikaları, "daha az devlet, daha çok özel teşebbüs" sloganını ön plana çıkartmıştı. Türkiye'deki uygulamanın üretici sektörlerdeki sonuçları dikkate alındığında, bu slogan; "daha az devlet, daha az özel teşebbüs" biçimini alıyor. Devlet küçültülmedi ama devlet kanalıyla gerçekleşen birikim ve üretimde önemli düşüşler oldu. Zaten asıl amaç devleti küçültmek değil, devlet aracılığıyla gerçekleşen "yeniden bölüşüm kanallarını" tıkamaktı. Sermaye devleti küçültme sloganıyla devletin ekonomik alandan çekilmesini, devlet tarafından yapılan sosyal amaçlı harcamaları (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kültür vb.) kısmayı amaçlıyordu. Böylece kullanabileceği önemli kaynaklara sahip olacaktı. "Kendi okulunu kendin yap" sloganı tam yerinde söylenmişti. Ama devleti küçütme kavramı devletin baskıcı gücünü de küçültmeyi içermiyordu. Amacı geniş toplum kesimlerini yoksullaştırmak olan politikalara güçlü bir baskı aygıtının eşlik etmesi "tarihsel bir zorunluluktur." Tam tersine söz konusu strateji o anlamda devleti büyütmeyi gerektiriyordu. Bunun en çok bilinen örneği Reagan dönemi si-

lahlanma harcamalarıdır. Carter döneminde silahlanma harcamaları (1976) 107 milyar dolardan, Reagan döneminde (1984) 221 milyar dolara yükseldi.

Dışa dönük model uluslarası iş bölümüne uyum sağlamayı ön plana çıkartan bir modeldir. Başka bir anlatımla "bilimsel" literatürdeki "mukayeseli üstünlükler teorisine" uyum sağlamak anlamına gelir. Her ülke mukayeseli üstünlüğüne uygun mallar üretip ihraç ederse, bunun herkesin yararına olacağı 1817'den beri hep ileri sürülür. Oysa bu teori hep sömürgeciliğin ve emperyalizmin ideolojik bir aracı olmuştur. Bu çok ülke için söz konusu teorinin "üstünlük" saydığı şeyler gerçek dünyada birer zaafiyet olarak ortaya çıkmıştır. Bu teoriye uyum sağlayanlar azgelişmişlik çemberini bir türlü kıramadılar.

Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu üretim alanları: Konfeksiyon, metal olmayan ürünler, demir dışı madencilik, gıda üretimi, deri ürünleri sanayii, tekstil, bazı kimyevi maddeler, elektrikli makina alt dalları, turizm gibi faaliyetlerd'r(!) Bir ülkenin uluslararası ticaretten kârlı çıkmasının koşulu yüksek katma değerli mallar ihraç etmektir. Aksi halde bu ticaretten hep zararlı çıkar ve tabii kalkınma yarışında da hep gerilerde kalmaktan kurtulamaz. Azgelişmişliği sürekli olarak yeniden üretir. Yüksek katma değerli mallar üretmek, yüksek düzeyde teknolojiye dayalı mallar üretmektir. Bunun da yolu her dönemde en ileri teknolojilere sahip olmaktır. Başka bir ifade ile, ileri teknolojileri üretebilir bir seviyeye yükselmektir. Oysa "mukayeseli üstünlükler"e uyum sağlama hedefi ön plana çıkınca bu koşul ortadan kalkıyor.

Bu arada, ihracat sektörüyle ilgili olarak da bir yanılsama yaratıldı. Kaynakların büyümeyen bir sektöre aktarılması anlaşılır bir şey değildir. Deflasyonist politikalar sonucu dünya ticaretinin daraldığı, korumacılığın, bu arada tarife dışı uygulamaların yaygınlık kazandığı bir uluslararası konjonktürde,

borç ödemek için ihracat artışı sağlamak, dışarıya daha çok karşılıksız kaynak transfer etmek anlamına gelir. Zaten dışa dönük stratejinin amaçlarından biri de borçların düzenli ödenmesini sağlamaktır. Üretim kapasitesi artmazken üretim artışı sağlanması bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Alttaki tabloda (Tablo 1) görüldüğü gibi, imalat sanayii sektöründe sabit sermaye yatırımları sürekli geriledi. Buna rağmen üretimin artması, sözünü ettiğimiz atıl kapasitenin harekete geçirilmesinin sonucudur. Nitekim 1980 sonrası kapasite kullanımındaki artış, imalat sanayii üretim artışında % 80'lik bir ağırlığa sahipti. Geri kalan bölüm ise tevsii yatırımlarından kaynaklanmıştır.

Tablo I: Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı

	Kamu Toplam Yüzdesi		Özel Toplam Yüzdesi	
	1986	1987	1986	1987
Tarım	6.7	9.0	6.1	6.6
Madencilik	6.6	3.8	1.3	1.5
İmalat	9.7	6.1	33.3	26.1
Enerji	23.7	24.4	1.3	0.9
Ulaştırma ve Komünikasyon	30.6	32.6	14.4	11.8
Turizm	2.5	2.4	3.0	3.8
Konut	1.9	1.5	35.5	44.1
Eğitim	3.4	3.2	0.4	0.6
Sağlık	1.4	1.4	0.6	0.7
Diğerleri	13.6	15.6	4.1	3.9
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: The Turkish Economy 88 Tüsiad, s.11.

Tablodan da görüldüğü gibi, imalat sanayii sektöründe hem özel sektör, hem de kamu sektörü yatırımlarında önemli bir düşüş söz konusu ve düşüş eğilimi devamlılık gösteriyor. 1970'lerin sonunda sabit sermaye yatırımları içinde imalat sanayiinin payı % 28'lere kadar yükselmişken, bu oran 1984'de % 23'e 1986'da % 18'e 1987'de % 15.2'ye ve 1988'de de % 14.8'e gerilemiştir. Öte yandan "yeni-sağ" politikaların kazandığı zemini göstermesi bakımından, toplam imalat sanayii yatırımları içinde kamu kesiminin payındaki gerileme anlamlıdır. Kamu kesiminin imalat sanayii yatırımları içindeki payı IV. plan döneminde % 24.1 iken, Özal'ın "devleti küçültme stratejisinin" geçerli olduğu yıllarda dramatik bir düşüş gözleniyor. 1984'te bu oran % 19.6, 1985'te % 15.3, 1986'da % 9.7, 1987'de % 6.1, 1988'dede % 5.9'a kadar geriliyor. İşte çelişik gibi görünen budur. Adı geçen sektörde birikim azalırken üretim artmıştır. "Aşağıdaki tabloda (Tablo II) kamu ve özel sektörlerin üretim artışları yer alıyor. Üretim artışının oldukça önemli olduğu ama artık sınıra da yaklaştığı görülüyor.

Tablo II: İmalat Sanaiinde Kamu ve Özel Sektörlerin Üretim Artış Hızları (1981 = 100)

	Yıllık Artış Oranları	
	Kamu	Özel
1982	15.5	4.3
1983	9.3	10.2
1984	9.1	8.8
1985	-1.7	12.2
1986	8.8	8.6
1987	16.4	8.6
1982-87 ort.	9.6	9.5
1988 ilk yarı yıl	11.0	7.2

Kaynak: 1989 yılına girerken Türkiye Ekonomisi, Tüsiad.

Türkiye'nin yaklaşık son on yıllık sürede sanayileşme amaçlarından uzaklaştığını gösteren bir başka gösterge de imalat sanayii üretimin kopmozisyonundaki değişimle ilgilidir. 1950-1980 dönemindeki genel gelişme eğiliminin tersine 1980'den sonra düşük katma değerli sanayi alt-dallarının payı artmaya başlamıştır. Bir ekonomi geliştikçe yüksek katma değerli malların payının da yükselmesi gerekir. 1950'de gıda, içki ve tütün gibi düşük katma değerli sanayi alt-dallarının yarattığı katma değer toplam imalat sanayinin % 42.8'ini oluştururken, bu oran 1979'ların ortalarında % 22.6'ya kadar gerilemişti. Fakat bu eğilim 1980'den sonra tersine dönüyor ve 1985'te tekrar % 34.4'e kadar yükseliyor. Bir başka örnek de kimya ve petrol alt-sektörlerinin payıyla ilgilidir. Bu sektörlerin payı 1950'li yılların başında % 4.1 iken, 1970'li yıllarda % 14.3'e kadar yükseldikten sonra 1985'lerde % 10.9'a geriliyor. Taşıt araçlarında da benzer bir eğilim söz konusu. Bu alt sektörün yaratılan katma değer içindeki payı 1970'lerde % 9'a yükselmişken, 1985'te % 5.8'e düşmüştür. Yukarıdaki rakamlar Türkiye'nin dinamik sektörlerden çekilmekte olduğunun bir göstergesidir. Uluslararası işbölümüne ve mukayeseli üstünlüklere uyum sağlama yaklaşımı sanayileşmenin gündem dışına atıldığını ifade eder.

Burada Türkiye'nin ihracat başarısıyla ilgili bir hatırlatma yapmak gerekir. Bir ekonomide üretken sektörlerde anlamlı bir gelişme olmazken, ihracat sektöründe harikalar yaratması eşyanın tabiatına ters bir şeydir.

Elbette Eylülcülerin ve onun sivil giysilerle devamı olan ANAP sözcülerinin ve onlara "bilim sektöründen" ideolojik destek sağlayan birtakım profesörün bu artışı abartmaları doğaldır. Nedense holding profesörleri dışında kalanların önemli bir bölümü de bu alanda kafa karışıklığını aşmış görünmüyorlar. Bir ulusal ekonominin başarısı bir tek sektöre bakarak an-

laşılamaz. Zaten uzun dönemde olanaklı da değildir. Asıl başarı üretken sektörlerdeki gelişmeyle ilgilidir. Aşırı teşviklerle, TL'nin değerini aşırı düzeyde düşürerek ve büyük sübvansiyonlarla yapılan ihracat, ithalatı yapan ülkenin tüketicileri veya üreticileri lehine ama, ihracatı yapan ülkenin insanları aleyhine bir tercihtir. Bunun anlamı dışarıya karşılıksız kaynak transfer ederek yoksullaşmaktır.

Bu kadar da değil, ihracat artışı ekonominin dengelerini alt üst etmek pahasına grçekleşiyor. Bu yolla borçlar düzenli ödenip IMF'nin başarılı öğrencileri arasına girmek mümkün oluyor ama, ekonominin üretici temeli zayıflayıp dışa bağımlılık katsayısı da büyüyor.

İhracat başarısına daha yakından bakıldığında, şu gözlemler yapılabilir: İhracatın bir bölümü hayalidir. Yaklaşık % 20'lik bölümünün hayali olması durumunda görünen ihracatın beşte bir oranında düşürülmesi gerekir; ikinci olarak, aynı malın hem ithali hem de ihracı söz konusudur. Reeksportasyon durumu (örneğin demir-çelikte) bazı ürünlerde önemlidir. Üçüncüsü, Türkiye'nin ihracat artışı varolanın ucuza satılması bunun da aşırı teşviklerle sağlanması sonucu ekonominin dengelerini bozmaktadır. Bu durum böbreklerinden şikayetli olan bir adamın böbreklerini iyileştireyim derken karaciğerini ve midesini bozmaya benzer. Dördüncüsü ve en önemli olan da bu artışın yüksek katma değerli mallara, ileri teknoloji ürünlerine ve verimlilik artışına dayanmamasıdır. İhracatın en önemli bölümü de tarıma dayalı sanayiler, deri, kösele, dokumacılık, demir çelik ve bir kısım petrol ürünleri, konfeksiyon vb.den oluşuyor. Böylesi bir durumda dünya pazarında kalıcı bir yer tutmak mümkün değildir. Nitekim teşvikler biraz yavaşlayınca ihracat hemen geriye saymaya başlamaktadır. Zaten ihracat artışı biraz da konjonktürel nedenlerin ürünüdür. İran-Irak savaşı gibi.

Uluslararası planda egemen çokuluslu şirketler bakımından sanayi, ticaret, finans, rantiye sermayesi ayrımı, yani fraksiyoncu ayrım önemli değilse de, yeni-sömürge statüsündeki azgelişmiş ülkeler açısından aynı şey söz konusu değildir. Elbette holdingler söz konusu olduğunda Türkiye açısından da ayrım önemini yitirmektedir. Ne var ki Türkiye ekonomisi holdinglerden öteye bir şeydir. Bilindiği gibi, yüksek faiz Batılıların önerdiği politikaların anahtar araçlarından biriydi. Tasarruf sahibini "ezdirmemek" tasarrufları ve yatırımları artırmak gibi afişe edilen amaçlar söz konusu olsa da, bu politikanın son tahlilde durgunluktan başka bir şey üretmesine olanak yoktu. Tabii yüksek faiz, ne tasarrufları ne de yatırımları artırdı. Ama işsizliği artırdı, sefaleti derinleştirdi. Öte yandan da Türkiye ekonomisinin üritici temelini zayıflatarak çokuluslu tekellerin etkinliğine açık bir ortam yaratıldı. Özel sektör firmalarının yabancı sermaye ile "evlilik" peşinde olması, ekonomik politikaların asıl önemli sonucu rantiye sermayesini güçlendirerek, ekonomik gidişin doğrultusunu bu asalak sermayeye ihale etmiş olmasıdır.

24 Ocak'la başlayan ama asıl rengini 12 Eylül generaller rejimiyle alan 1980 sonrası sermaye birikim modelinin asıl amacı, Türkiye'yi Batı etkinliğine daha fazla sokarak, Türkiye ve Orta Doğu pazarında emperyalist sermayenin işini kolaşlaştırmaktı. Böylece bir taraftan Türkiye ekonomisinin üretici temeli zayıflatılırken, diğer yandan da Türkiye'nin Orta Doğu için alt emperyalist bir role hazırlanması sağlandı. Gerçekten Türkiye kalkınma hedeflerinden uzaklaştığı ölçüde ABD hegemonyasına daha çok girecekti. Generaller ve sürdürücüleri bunu gerçekleştirmede kusur etmediler. Zaten uluslararası konjonktür ABD'nin ve diğer emperyasit ülkelerin işini kolaşlaştırıcıydı. Türkiye bir kere borç batağına itilmişti. Uyuşturucu düşkününün her seferinde daha çok uyuşturucuya ih-

tiyaç duyması gibi, Türkiye de her seferinde daha çok borçlanacak ve bir noktaya kadar da borcu borçla ödeyecekti. 1982 Meksika borç krizinden sonra borçlu yeni-sömürge ülkelere açılan kredilerde önemli kısıntılar yapılırken, Türkiye'ye özel muamele yapıldı. Bunun nedenlerinden biri daha önce işaret ettiğimiz emperyalizmin Orta Doğu siyaseti bakımından güvenilir bir "müttefike" olan gereksinmesidir. İkinci neden de İMF'nin ayıbını örtmekle ilgilidir. Bilindiği gibi İMF'nin önerdiği politikaları (bunlara ekseri "kemer sıkma" politikaları deniyor), uygulandıkları heryerde iflasla sonuçlanmıştı. Türkiye hariç her yerde kemer sıkma politikaları kanla bastırılan ayaklanmalara sahne olmuştu. İMF'nin başarılı bir öğrenciye ihtiyacı vardı. Üstelik Orta Doğu pazarı söz konusuydu. İşte bu iki neden borç verenleri Türkiye'ye karşı daha cömert davranmaya itti. Diğer aşırı borçlu ülkelerde önemli milli gelir gerilemeleri olurken (1981-1986 aralığında büyüme oranları Şili'de % -0.7, Arjantin'de de %- 7.4 oldu), Türkiye'de küçümsenmeyecek GSMH artışları gerçekleştirilebildi. (Elbette büyüme kadar, büyümenin niteliği de önemlidir. Bu bakımdan Türkiye'nin durumu iyice tahlil edilmeden kaba büyüme oranlarına itibar etmek sakıncalıdır). Ekonomiye enjekte edilen şaklaşık 30 milyar dolar, siyasal iktidara büyük bir manevra olanağı sağladı. 1980'li yıllarda yaklaşık % 5'lik bir GSMH artışı sağlandı. Fakat artık borcu borçla ödeme dönemi kapanıyor. Bundan sonra GSMH gerilemelirini göze almadan düzenli borç ödemek kolay olmayacak. Nitekim Türkiye'nin 1988-1991 döneminde yaklaşık 29 milyar dolar dış borç ödemesi gerekiyor.

Türkiye'nin dış borçları 1981'de 12.5 milyar dolardan 1988'de 43 milyar dolara yükseldi (FMS borçları dahil). Bir taraftan borçlar hızla artarken diğer yandan da kısa vadeli borçların oranı yükseldi. Artık Türkiye eski borçlarını ödeyebilmek için her yıl yaklaşık 7 milyar dolar borç bulmak zorunda. Elbette sadece

borcun miktarı önemli değildir. Kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı (bu oran 1983'te % 12.4'ten 1987'de % 22.7'ye yükseldi), borcun GSMH'ya oranı, ihracata oranı, yurt dışındaki enflasyon oranları, borcun hangi yabancı parayla yapıldığı vb. de önemlidir.

Tablo III'te borçlarla ilgili çeşitli göstergeler yer alıyor. Kolaylıkla görüldüğü gibi, Türkiye borç açısından sorunlu bir ülke durumundadır.

Tablo III: Dış Borçlarla İlgili Bazı Oranlar

	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Toplam Borç/GSMH	35.9	42.2	47.3	53.4	58.8	57.4
Kısa Vad. Borç/Top. Borç	12.4	15.0	18.8	22.1	22.7	23.6
Kısa Vad. Borç/Orta ve Uzun Vad. Borç	14.2	17.6	23.1	28.4	29.4	30.9
Toplam Borç/İhracat Gel.	311.3	287.7	307.1	411.8	369.2	311.8

Kaynak: Turkey, Economic Developments, Policies and Prospects, TC. Merkez Bankası, Mart 1988, s.30.

Dış borçlar bu şekilde artarken ve her yıl ödenen dış borç faiz ve ana-para ödemeleri 7 milyar dolara ulaşırken, iç borçlar daha hızlı bir artış gösterdi. Şüphesiz iç borçların kar topu gibi büyümesi uygulanan ekonomik politikaların doğal sonucuydu. (Devleti küçültmek, varlıklı kesimlerden vergi almamak, kaynakları ihracat sektörüne kanalize etmek, kamu yatırımlarını kısmak vb.) Aslında devleti "küçültmek" yaklaşımı hem devletin ekonomik faaliyetlerini budamak, yeni yatırımları durdurmak ve özelleştirmeleri gündeme getirmek, hem de sosyal

amaçlı harcamaları (1983'te 174 olan özel dersane sayısı 1988'de 622'ye çıkarak yaklaşık beş kat artış gösterdi) kısılırken, emekçi kesimlerin yararlandığı mal ve hizmetlerden sübvansiyonların kaldırılması, yeni-sağ politikaların önceliklerindendir.

Arz-yönlü iktisatçıların önerdikleri varlıklı kesimlerden alınan vergileri minimum seviyeye indirme yaklaşımı son analizde sermayeye borçlanma biçimini alıyor. Sermayeden alınması gereken vergilerden vazgeçilince, ihracat sektörünün ve alt-yapının finansmanı için gerekli kaynak ancak iç borçlanmayla mümkün oluyor. Daha ilerki aşamada da iç borç faizi ödemek için borçlanmak zorunlu hale geliyor. Devlet borçlanabilmek için faizleri yükseltiyor. Yüksek faiz hem kaynakların rantiye ve finans sermayesinin eline geçmesine neden oluyor, hem de maliyet enflasyonunun önemli nedenlerinden birini oluşturuyor. Giderek borçlar rantiye sermayesine kaynak aktarmanın bir aracı haline geliyor.

Türkiye'de iç borçlar 1981'de yaklaşık 1 trilyon TL iken, 1988'de yaklaşık 17 trilyona ulaşıyor. 1980-83 döneminde iç borçların GSMH'ye oranı % 1.2 iken bu oran ikinci dört yılda yaklaşık iki kattan fazla artarak % 2.8'e yükseliyor. 1987 yılı için bu oran % 3.7'dir. Bir başka gösterge de iç borçların kamu harcamalarına oranıdır. Bu oran 1980'de % 4.4'ten, 1987'de % 16.8'e yükseliyor. Bunlara bir de hazineye kısa vadeli Merkez Bankası avansları eklendiğinde iç borçların kamu harcamalarına oranı % 19'a, GSMH'ye oranı da % 4.1'e yükseliyor.

İç borç faiz ödemeleri 1983'te 211 milyar TL'den 1988'de 5445 milyar TL'ye yükseliyor. Yılda yaklaşık 7 milyar dolar dış borç, 5445 milyar TL. da iç borç faizi ödenen bir ekonomide kaynakların önemli bir bölümü üretken olmayan, asalak rantiye sermayesinin eline geçiyor demektir. Vergilerin düşürülmesiyle trilyonlarca faiz geliri elde edenler (bankalar, sermaye şirketleri, özel kişiler) sembolik bir vergiyle kurtuluyorlar. Devletten al-

dıkları faiz geliriyle devleti yeniden borçlandırıyorlar. Devletin sermayeye bağışladığı vergi, borç biçiminde ortaya çıkıyor. Rantiyelere faiz ödeyebilmek için de sürekli zam yapılıyor, enflasyonist politikalar uygulamak zorunlu hale geliyor. 1987 yılında bankalar 1 trilyon TL'nin üstünde kâr elde ettikleri halde, sadece 123 milyar TL vergi karşılığı ayırmışlardı (!)

ANAP iktidarı rantiyere kaynak transfer etmek amacıyla bir taraftan emisyonu zorlarken, diğer yandan da KİT zamları yoluyla sağlanan kaynağı asalak sermayeye hadiye ediyor. Bu koşullarda bütçe giderek bir borç ödeme bütçesi haline geliyor. Nitekim transfer harcamaları 32 trilyon 920 milyar TL'lik bütçe içinde, 16 trilyon 394 milyar TL ile cari harcamaları toplamına eşitlenmiş durumda. Elbette yatırım harcamalarının yaklaşık üç katı kadar borç ödemek durumunda olan bir ülkede okul yapma işinin "hayırsever" vatandaşlara bırakılması doğaldır. Bu yüzden bütçeden sağlığa ayrılan pay sadece % 2.8'dir. Bu oran Federal Almanya'da % 19.3 (1984), Fransa'da % 14.7 (1982), İtalya'da % 11.5 (1981)'tir. Sosyal hizmetlere ayrılan pay da % 0.6'dır. Oysa bütçenin sağlık ve eğitime giden bölümü % 15.6, faiz ödemelerine giden de % 28.2'dir. Eğer bir ekonomide sağlık ve eğitime ayrılanın yaklaşık iki katı faiz ödemeleri adı altında rantiyelere hediye ediliyorsa, bu oranlar devletin niteliği hakkında fikir veren önemli bir gösterge olmaktadır.

Kamu yatırımları içinde sağlık yatırımlarının payı 1984'te % 1.8'den 1987'de % 1.5'e düşüyor. 1987'de hastane yatırımlarına 0.39 milyar TL, cezaevi yatırımlarına da 0.43 milyar TL harcanmışken, 1988'de hastane yatırımları da 17.9 milyar TL'ye cezaevi yatırımları 40.6 milyar TL'ye çıkıyor. Başka bir anlatımla Türkiye'de 1988'e gelindiğinde hastane yatırımlarının iki buçuk katı kadar cezaevi yatırımı yapılıyor.

Bir ulusal ekonomide kaynakların nasıl dağıtıldığı, politikaların kimlerden yana ve ekonominin hangi yöne doğru

gittiğinin de bir göstergesidir. Milli gelirden kâr, faiz ve kira elde edenlerin aldığı pay 1988'de % 68.1'di. Bu % 68.1'lik pay içinde en büyük ağırlık faiz ve kira elde edenlerin. Rantiye sermayesi milli gelirin yaklaşık % 30'una el koymaktadır. Topluma hemen hiç bir katkısı olmayan sermayenin asalak kesimlerinin ulusal gelirin yaklaşık üçte birine el koyması, ekonominin rantiye sermayesinin baskısı altına girdiğinin göstergesidir.

Öte yandan 12 Eylül sonrası dönemde doğrudan üreticilerin milli gelirden aldıkları pay giderek küçüldü. 1963'ü baz alan (1963=100) endekslere göre, reel ücretler 1980'de 85.7'den 1987'de 59.2'ye gerilerken, ücretlilerin milli gelirden aldıkları pay 1980'de % 26'dan 1988'de % 15.6'ya geriledi. Tarım sektörünün payı 1980'den % 16.30'a geriledi. Bütçesinin yarısını borç ödemelerine tahsis ettiği, emekçi toplum kesimlerini alabildiğine yoksullaştırdığı, ekonominin üretici temelini de zaafa uğrattığı için Türkiye'nin "dış itibarı" sürekli artıyor. Aslında bu iktibarın daha da artması ve "son aşamaya ulaşması" için KİT'lerin yabancı sermayeye satılması gerekiyor. Bizim gibi ülkelerde "özelleştirme" merkez ülkelerinden farklı gerçekleşir. Bizde özelleştirme denationalisation, yani sanayinin yabancıların eline geçmesi ya da sanayisizleşme biçimini alıyor. Son tahlilde şimdi olduğu gibi ekonominin sadece dizginleri değil, kendisi de yabancı sermayenin eline geçiyor. Türkiye gibi bir ülkenin KİT'leri yabancı sermayeye satılmasının (herhalde kaça alacaklarına da alıcılar karar verecek) ne ekonomik ne de ekonomi dışı hiç bir inandırıcı gerekçesi olamaz. Biz özelleştirenlerin, "neden özelleştiriyorsunuz?" sorusuna makul, inandırıcı bir cevap verebileceklerini sanmıyoruz. Ama o bayların gerekçeye ihtiyaçları yok. Misyonlarının gereğini yapıyorlar. Zira emir yüksek yerden geliyor. IMF, Dünya Bankası, USİAD ve kardeş kuruluşları Türkiye'deki KİT'lerin özelleştirmesini istiyorlar. Özelleştirme sözü almadan kredi açmıyorlar, açılmasına aracı olmuyorlar,

borç ertelemelerine yanaşmıyorlar. Aslında Türkiye ve diğer yeni-sömürgelerde KİT'ler özelleştirmeden (Türkiye'de en büyük sanayi kuruluşundan sekizi KİT'tir.) bu kuruluşları tasfiye etmeden yeni-sömürge siyasetinin tam başarıya ulaşamayacağını biliyorlar. (KİT'lerin verimli çalışmayanlarının verimli çalışır hale getirilmeleri mutlaka gerekir ama bunun yolu çokuluslu şirketlere hediye edilmeleri değildir.) Başka bir ifade ile ekonomiyi sonuna kadar dışa açmanın yolu KİT'lerin satılmasından geçiyor. (!)

Bu gidişi tersine çevirmenin ve ekonomiyi sağlıklı bir sürece sokmanın yolu, öncelikle emperyalizmin dayattığı, son tahlilde yeni sömürgeciliği derinleştirmeyi amaçlayan politikaların reddedilmesinden geçer. Bu da ekonomik olmaktan önce siyasal nitelikteki sorunların çözümünü gerektirir. Bu çözümleri gündeme getirecek olanlar da mevcut gidişten en çok zarar gören doğrudan üreticilerdir. Asıl soruna sahip çıkması gerekenler sahneye çıkmadıkça, sorunlar ağırlaşarak devam etmek durumundadır.

Notlar

Eğer fazla uzak olmayan bir zamanda üniversitelerin ders programlarına "ödül ve satış" veya "pazarlamada ödülün önemi" gibi bir ders konursa kimse şaşırmamalı.

1 G. Gilder: *L'esprit d'entreprise*, Fayard, Paris 1985. s. 15

2 "Yeni-Sağ" iktisat politikalarıyla ilgili olarak bknz: Fikret Başkaya, *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına*. Birlik Yay. Ankara 1986.

3 "The Political Economy of the Rent-seeking Society" American Economic Review, 64. No:3 (June 1984 ve Liberalization Attempts and Consequences, Cambridge, Mass. Ballinger, 1977.

4 *Money and Capital in Economic Development*, Washington DC. Brookings, 1973.

5 Bkz. F. Başkaya, Etude Sur L'industrialisation des pays Sous-développés Thése. Poitiers 1972 ve *Azgelişmişliğin Sürekliliği*. Kaynak Yay. 1986

6 Joel Kriger, "Social Policy in the Age of Reagan and Thatcher", in Socialist Register, 1977, s. 177-198.

Sayın Fikret Başkaya, genel olarak Kürt sorununa nasıl bakıyorsunuz? Kürt sorunu bir azınlık sorunu mudur yoksa siyasi boyutu var mıdır?

Kürt sorunu kesinlikle bir azınlık sorunu değildir. Kürtler Ortadoğu'nun en eski halklarından biridir. Geniş bir coğrafi bölgede yaşamışlar ve yaşamaya devam etmektedirler. Bölgenin en çok konuşulan dillerinden birine sahiptirler. Gerek tarihsel geçmiş, gerekse nüfus ve ülke genişliği bakımından sorunu azınlık sorunu olarak ele almak yanlıştır. Zira bir azınlık sorunu olarak ele alındığında gündeme gelecek çözüm farklıdır.

Kürdistan'ın Türkiye'nin sömürgesi olduğu şeklindeki yaklaşımı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kavramlara hangi anlamları, içerikleri yüklediğiniz önemlidir. Ben kavramın genel içeriğini dikkate alarak, sömürge kavramını kullanıyorum. Zira bilinen sömürgecilikte belirleyici temel unsurlar genel hatlarıyla burada da geçerli. Bölgenin doğal ve beşeri kaynakları ülkenin batısına transfer ediliyor. Kültürel ve siyasal planda baskı sözkonusu. En büyük baskı ekonomik olan değildir. Bir ulusun kimliğini oluşturan unsurların inkâr edilmesi ve baskı altına alınması sömürgeciliğin tipik göstergesidir. Ve bu durum yetmiş yıldır devam ediyor. Ama bir ilhak oluşunun altını çizmek gerekir.

Irak'taki Kürk ayaklanması neden yenildi?

Irak'taki Kürt ayaklanması liderlerinin basiretsizliği yüzünden yenilgiye uğradı. Artık geleneksel önderliklerin başarısızlığa mahkûm oldukları ve büyük facialara ve yıkımlara

* Bu söyleşi, Metin Sever'in *Kürt Sorunu. Aydınlarımız ne düşünüyor?* adlı eserinde yer almıştır. Cem Yayınları, 1992.

neden olduklarının bilincine varmak gerekiyor. Bu önderlikler kırk elli yıldır hep sonu hüsranla biten strateji ve taktikleri tekrarlayıp duruyorlar. Bu işin kolay olmadığı söylenmeli ama, uzlaşmacı, oportünist politikaları ve basiretsizlikleri açıklıkla telaffuz edilmelidir. Sorun siyasal etkinliği gerçekleştirmeye bağlıdır. Geçmişe dönük bir eleştiri, hataları, yenilgileri tekrarlamamanın önkoşulu haline gelmiş durumda.

Ne oldu da 70 yıllık Kürt varlığını inkâr eden politika nispi de olsa değişmeye başladı. Bu değişimdeki iç ve dış etkiler sizce neler?

Kürt sorununda egemen yaklaşımın temelde değiştiğini sanmıyorum. Kürt ulusal mücadelesi son sekiz on yıldır ilk defa büyük bir ivme kazandı. Artık resmi yaklaşımı eski yöntem ve araçlarla sürdürmek zorlaştı. Eski yaklaşımı nüanse edip zaman kazanarak yükselen hareketi massetmek istiyorlar. Değişiklik öze ait eğildir. T.C. yönetiminin üst düzeylerinde "Kürt" sözcüğünün telaffuz edilmesi, zaten fiilen geçersiz. Kürtçe konuşma yasağının kaldırılmasının önemini abartmamak gerekiyor.

ABD bölgede kalacağa benziyor. Bu durum bölgede ve Kürt hareketi üzerinde nasıl bir etki yaratacaktır?

Genellikle emperyalistler statükonun bozulmasını istemezler. Taşlardan biri yuvarlandığında diğerlerinin de yuvarlanması söz konusu olabilir. Ortadoğu'nun bugünkü parçalanmışlığı I. Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin öncülüğünde pekiştirildi ve korundu. Zaten ABD bölgeye daha fazla girmeye hazırlanıyordu. Saddam işlerini kolaylaştırdı. Elbette Saddam böyle bir kolaylık sunmasaydı da bölgeye daha çok yerleşmenin bir yolunu bulacaklardı. ABD'nin bölgeye daha fazla girmesi sadece ulusal Kürt hareketi açısından değil, bölge halklarının özgürlük, demokrasi ve sosyalizm mücadelesi için de büyük bir tehlikedir. Bölgede yeni hasımlar üretip yeni ça-

tışmaları tahrik edip daha çok silah satma yoluna gideceklerdir. Emperyalizm savaş olmadan yaşayamaz. Bazı "eski komünist", "yeni sosyal demokratların" ileri sürdükleri gibi asla bir "barış çağı" söz konusu değil; emperyalizmden insancıl, demokratik beklentilere gitmek olsa olsa iflah olmaz budalaların bir kuruntusudur. Emperyalizmin bölgeden sökülüp atılması, önce bölgedeki emperyalizm yanlısı veya emperyalizmin kuklası, gerici yönetimlerin, işbirlikçi rejimlerin sökülüp atılmasına bağlıdır. Bu da kararlı bir anti-kapitalist ve anti-emperyalist mücadeleyle mümkündür.

Sizce Kürt sorununun çözümü nasıl olmalı? Özerklik, federatif yapı veya bağımsızlık şeklindeki çözüm önerilerine nasıl bakıyorsunuz?

Ben sorunun çözümü konusunda bir akıl hocası gibi tavır almanın yanlış olduğunun düşünüyorum. Bu, sosyalizmin özüne ters düşen durumdur. Şöyle yapın ya da böyle yapmayın demek, sorunun ana sahibine haksızlık olur. Kürt halkı kendine en uygun olan çözüm yolunu kendi özgür iradesiyle seçmelidir. Bizim durumumuzdaki sosyalistler o seçim doğrultusunda yardımcı olabilir. Her üç çözümün de kendine göre ortaya çıkaracağı sorunlar olacaktır. Fakat, son analizde ulusal mücadeleyle sosyalizm için verilen mücadele kesişmelidir. Ulusal özgürlüğün gerçekleşmesi zorunlu, ama yeterli olmayan bir koşuldur. II. Dünya Savaşı sonrasında "bağımsızlığa" kavuşan ülkelerdeki durumu görüyorsunuz. Bu ülkelerin çoğunda "ulusallık" adına yapılan baskı, zulüm ve katliamlar işkenceler burada saymakla bitmez. Eşitlikçi, özgürlükçü, demokratik bir temelde mücadele sürdürülemezse geniş emekçi kitleler için kendi kaderlerini tayin etme, içi boş bir slogan olarak kalır, kalabiliyor da!

Kürt hareketleri içerisinde Barzani, Talabani gibi geleneksel önderlikler ve Türkiye'de etkin olan PKK önderliği şu an ağır

basıyor. Bu hareketler hakkında neler düşünüyorsunuz?

Geleneksel önderliklerin sorunun çözümünde başarılı olmadıkları kesin. Ama bunu söylerken, sorunun çözümünün son derece zor olduğunu da söylemeliyim. Dalga dalga düşman çemberiyle çevrilmiş (Önce bölge devletleri, sonra emperyalizm), dört, beş parçaya ayrılmış her biri "kendi" düşmanından başka "ötekinin" düşmanıyla da cebelleşmek durumunda olan bir halkın geçmiş acı deneylerden etkilenmemesi mümkün değildir. Bu nedenle kolaycı suçlamalardan da yüceltmelerden de kaçınmak gerekir. Bölgedeki önderlikler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamakla birlikte, özellikle Barzani ve Talabani önderliklerinin daha çok aşiret temeli üzerinde, ataerkil ve uzlaşmacı önderlikler olduğunu söylemek mümkündür. Elbette aynı şey PKK önderliği için söz konusu değil, tabandan gelişen bir hareket olarak ortaya çıkıyor. Bu niteliğinden ötürü de geleneksel önderliklerden ayrılıyor.

Kürt sorununda Türk siyasi partilerinin tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz. ANAP, SHP, DYP, DSP, RP, HEP?

Geleneksel düzen partileri, sorunu genellikle ya kalkınma ya da "demokratikleşme" sorunu olarak görme eğilimindedirler. Bunlardan birincisine göre, bölgeler arası kalkınmışlık farkını ortadan kaldıracak politikalarla sorun çözümlenir! İkincisiyse demokratik bir ortam oluşturulursa sorunun kendiliğinden çözümleneceği düşüncesini içeriyor. Bu öküzü arabanın arkasına koşmak gibi ters bir mantığa dayanıyor. Oysa, demokratikleşmenin koşulu Kürt sorununu çözmeye bağlıdır. Fakat afişe edilen duruma ve retoriğe rağmen Türkiye'de siyasi partilerin ve onların kurdukları hükümetlerin belirleyiciliği sınırlıdır. Bunlar görünen "yapılardır" ve asıl işlevleri balkondaki seyirciyi oyalamaktır. Türkiye'de belirleyici olan, görünmeyen yapılar, tezgâhların gerisindekilerdir.

Irak Kürtleri ile Ankara arasındaki son dönem ortaya çıkan diyaloğa nasıl bakıyorsunuz?

Irak Kürtleriyle Ankara arasındaki diyalog Kürtlerin on yıllardır yaptıkları yanlışın tekrarıdır. Bu, emperyalizmin ve sömürgeciliğin ekmeğine yağ sürmektir. Emperyalistlerin manevra alanını genişletici girişimler ve manipülasyona elverişli koşullar yaratılıyor. Geleneksel önderlikler acı denelerden ders almamakta ısrar ediyorlar.

GAP bu sorunda sosyal ve ekonomik olarak nasıl bir etki yaratacak?

Bu soruyu sormanız isabetli. Genel kanıya göre GAP Güney Doğu Anadolu'yu refaha boğacak ve bölgedeki ekonomik ve sosyal sorunları çözecek! Bunun asimilasyonu hızlandıracağı sanılıyor! Oysa tam tersinin geçerli olduğunu hayretle göreceklerdir. Bugüne kadar Kürt ulusal hareketinin başarısızlığında belirleyici etkenlerden biri, bölgeye pre-kapitalist üretim ilişkilerinin egemen oluşudur. Pre-kapitalist yapı ve kurumlar ulusal bilincin gelişmesini, canlanmasını olumsuz yönde etkilemiştir. GAP'la birlikte kapitalist üretim ilişkilerinin hızla gelişmesi sadece refahı değil ulusal bilinci de yükseltir. Ama bölgede ortaya çıkacak zenginliğin kemin elinde toplanacağı da önemlidir. Bir önemli nokta da bu tip büyük projelerden mucizeler beklemenin yanlışlığıdır.

Türkiye'nin Kürt meselesinde reforma yönelmesi PKK'yı nasıl etkiler?

Türkiye'nin Kürt sorununa ilişkin nasıl bir düzenleme yapacağına bağlı. Ama genelde önemli değişiklikler yaratacağı kanatinde değilim. Belki taktik bazı değişikliklere neden olabilir.

Özellikle son 8-10 yıldır bu bölgede gelişen olaylar karşısında

Türkiyeli aydının aldığı tavrı nasıl değerlendiriyorsunuz. Hem siyasi boyutta hem de insani boyutta Türkiyeli aydınlar sorumluluklarını yerine getirebildiler mi?

Bölge, özellikle I. emperyalist savaş sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen dönemde en büyük ve en utanç verici insanlık trajedilerinden birine sahne oldu. Türkiyeli aydınlar bu konuda başarılı bir sınav vermiş değillerdir. Genellikle belirli eğitimden geçmiş olanlar aydın sayılıyor. Bu ancak sosyo-profesyonel bir kesit oluşturan sosyolojik anlamdaki aydın tanımı için geçerlidir. Ben bunları sosyolojik anlamda aydın sayıyorum. Gerçek aydını bunlardan ayırmak için de "entelektüel" kavramını yeğliyorum. Zira sosyolojik anlamdaki aydınlar gerek ideolojik gerekse de ideoloji dışı alanda mevcut düzenin, statükonun yeniden üretilmesini sağlıyorlar. Egemen ideolojinin (bizce resmi ideolojinin) en etkin olduğu kesim bunlardır. Bunlar genellikle aldatan, ama aynı zamanda aldanan bir kesimi oluştururlar. Ve egemen sınıfların sözcüsü, akıl hocası durumundadırlar. Bu yüzden soz konusu kesimle ilgili bir yanılsamadan kaçınmak gerekir. Düzenin yeniden üretilmesinde diplomalılar önemli bir işleve sahiptirler. Elbette bunlar arasından benim gerçek aydın dediğim entelektüelin çıkma şansı diğer toplum kesimlerinden daha fazladır. Ama diplomayı gerçek aydınla özdeş görmek son derece yanlıştır. Gerçek aydının (entelektüel) ayırt edici niteliği, toplumsal, insani, evrensel sorunlar karşısında aldığı tavır alışıdır.

Bu nedenle bölgede gelişen olaylar karşısında gerçek aydınların tavrıyla diğerlerini ayırmak gerekir. Aslında sorun karşısında tutarlı tavır alanların azlığı Türkiye'de gerçek aydın sayılacak kesimin çok dar olduğunu gösterir. Az sayıdaki, sınırlı entelektüel dışında Türk entelijansiyası Kürt sorunu karşısında, insani planda olsun siyasi düzeyde olsun sınıfta kalmıştır. Ama söylediğim nedenlerden ötürü bunda fazla şaşılacak bir şey yoktur. Sosyolojik anlamdaki aydınların işlevi statükoyu ko-

ruyup yeniden üretmektir. Türkiye'deyse resmi ideoloji üretme boyutu ön plana çıkmıştır. Yazık ki kendilerini "solcu" sayanların çoğunluğu için de bu durum geçerlidir.

Sizce Kürt sorununa yaklaşımda Kemalizm Türkiyeli aydınları nasıl etkiledi?

"Kemalizm" veya "Atatürkçülük" Türkiye'deki resmi ideolojinin adıdır. Türkiyeli aydınlar hem Kemalizmin ürünü hemde üreticisidir, ürünüdürler; çünkü "modern" Türkiye'yle birlikte oratava çıkıp çoğalmışlardır, üreticisidirler, zira sömürü ve baskı; ayakta durabilmek için yalana, tahrifata, yok saymaya dayalı uyduruk, yapay bir ideolojiye ihtiyaç duyuyor. Bu aşamada aydınlar (sosyolojik) resmi ideoloji olarak üretilmesiyle aydınların konumu diyalektik bir bütünlük olarak anlaşılabilir. Birinin diğerini üretip biçimlendirmesi değil, birbirlerini karşılıklı üretip biçimlendirmeleri söz konusudur. Dolayısıyla sosyolojik anlamda aydın, düzene eleştirel bakmak bir yana, onun yeniden üretilmesinde önemli ideolojik bir işleve sahiptir.

Milli mücadele ulusal bir mücadele miydi. Kürt halkı bu mücadelenin neresinde duruyor?

Milli mücadele "ulusal" bir hareket değildi. Bu resmi ideoloji tarafından, resmi ideoloji üreticisi düzenin akıl hocaları tarafından sonradan uydurulmuştur. Yaşanan olaylar, süreçle ve olgularla asla uyumlu bir kavram değildir. "Milli mücadele" ve sonrasıyla ilgili bir "resmi gerçek" var. Bu resmi gerçek diplomalıların da "katkısıyla" oluşturulmuştur ve asıl yaşanan süreçle ve olgularla çelişir haldedir. Osmanlı İmparatorluğu 1. emperyalistler arası savaşa taraf olarak katıldı. Bir devlet emperyalist savaşa bölüşümden pay almak için değilse bile, mevcut konumunu korumak için katılır. Fakat, savaşın sonunda Osmanlıların katıldığı taraf yenik düştü ve imparatorluk çöktü.

Yenik çıkmasaydı da çökecekti. Zira emperyalizm bir güç olarak bölgeye damgasını vurmuştu. Dolayısıyla pre-kapitalist bir temel üzerinde duran imparatorluğun çöküşü kaçınılmazdı.

İngiltere öncülüğündeki emperyalistler, Ortadoğu'yu bölüp, parçalamadan bölgeden çekilmezlerdi. İşte Kürdistan'ın bölünüp parçalanmasından TC'ye de önemli bir pay düştü. Daha önce çokuluslu pre-kapitalist bir imparatorluğun parçası ve hâkimiyetindeyken, burjuva temeller üzerine oturmaya başlayan bir devletin baskısı altına girdi. Eğer "Milli Mücadele" iddia edildiği gibi "ulusal" bir hareket olsaydı, yani sömürgecilik ve emperyalizm karşısında varlığı ve bağımsızlığı için mücadele ediyor olsaydı, emperyalist politikaların bir aracı durumuna gelmeyeceği gibi, bir başka ulusu da baskı altına almaz, kimliğini inkar edip sömürgeleştirmezdi. Onun için milli mücadele ve sonrası döneminin tarihinin yeniden yazılması gerekiyor. Bu dönemin olayları kesinlikle bilinmiyor. İnsanların zihinleri resmi ideolojinin yaydığı hurafelerle doldurulmuş durumda. Siyaset bilimciler, tarihçiler, bir bütün olarak sosyal bilimlerle ilgili olanlar, tahrifat, yalan, yok saymaya dayalı bir tarih versiyonunun yerleşmesinde birinci derecede rol oynamışlardır. "Eğitenlerin de eğitilmeleri gerekiyor."

Milli Kurtuluş Savaşı "anti-emperyalist" olarak kabul edilmiş ve "mazlum milletlere örnek" gösterilmiştir. Ancak bu savaşın sonunda Kürt halkı mazlum duruma düşürülmüştür. Ulusal, demokratik hakları gasp edilmiş, asimilasyon palitikası uygulanmıştır. Bu durumda sizce nasıl anti-emperyalist olabilir ve mazlum milletlere örnek gösterilebilir?

"Milli mücadele"nin anti-emperyalistliği teranesi sonradan uydurulmuştur. Mazlum milletlere yol gösterme iddiasına gelince, bu tam bir ikiyüzlülüktür. Burnunun dibindeki bir ulusu ezen biri nasıl "mazlum milletlere" yol gösterebilir? Bence temel yanılgı Osmanlıdan cumhuriyete geçişle ilgili eksik, yanlış, çoğu

zaman da gerçek dışı bilgilerden kaynaklanıyor. Aslında Cumhuriyetin kurulması bir hükümet darbesidir. Biliyorsunuz darbeler bir devletin yapısında köklü bir değişiklik yaratmaz (emekçi toplum sınıfları bakımından). Bir yönetici kliğin yerini bir başkası alır. 1960'tan bu yana üç darbe oldu, değişen bir şey oldu mu? Her darbe düzeninn işleyişindeki tıkanıklıkları gidermek, aşınan resmi ideolojiyi onarmak gibi bir işleve sahiptir. Elbette 1923'te Mustafa Kemal önderliğinde yapılan darbeyle 1960'lardan bu yana yapılanları özdeş görmemek gerekir. Ama nihai tahlilde Cumhuriyetin kurulması bir hükümet darbesi sonucuydu. Cumhuriyet dönemi iktidarları bir kere "büyük devlet" kompleksinden kurtulmadılar.İkincisi kendi ayıpları vardı. Kürt ulusunun kişiliğini inkâr edip onu baskı altına almışlardı. Mazlum uluslarla sömürgeci-emperyalistler arasındaki ilişkiler "kritik" bir hal aldığından hep sömürgeci emperyalistlerin safında yer almışlardı. Zaten mazlum uluslar safında yer almak gibi bir niyet de hiçbir zaman söz konusu olmadı. Niyet etselerdi ayıpları yüzlerine vurulurdu. Son kırk elli yıldır da söylediğimi doğrular nitelikte, karşı örnek çoktur. Türkiye; Kore'ye asker yolladığında 1955'te Cezayir'in bağımsızlığ söz konusu olduğunda ve son körfez krizinde vs. her zaman emperyalistlerin safında yer aldı. Bu nasıl yol göstermedir?

Türk solu ile Kürt sorunu arasındaki ilişkiye dünden bugüne baktığınızda neler söyleyebilirsiniz?

Türk solu Atatürkçülükle-Stalinizmin melezlenmiş bir versiyonu olarak gelişti. Dolayısıyla ideolojik referanslarını sosyalizmin yozlaşmış bir versiyonu olan Stalinizmle, Atatürkçülük oluşturdu. Türk solunun böyle bir gelişim seyri izlemesinde elbette Komintern'in de vebali büyüktür. Sovyetler Birliği'nin diplomatik bir aracı durumuna getirilen Komintern hep statükonun devamından yana bir tavır içinde oldu (elbette

konuşulan dil farklıydı). Sosyalizmin asıl teorik kaynaklarına dayanmayınca, neyin sosyalizm neyin başka şey olduğu birbirine karıştırıldı. Bu niteliğinden ötürü Türk solunun temel teorik sorunlara sağlıklı yaklaşması mümkün değildi. sosyalist mücadeleden çok "kalkınmacı", "buyurgan" bir bürokratik kesitin damgasını taşıdı. Ulusal mücadelenin sosyalist mücadelede ne kadar önemli olduğu anlaşılmadı. Kürt ulusal sorunu "sosyalizm gelir sorun çözülür" türünden anlamsız gerekçelerle geçiştirildi. Sosyalizm, en genel anlamda insanın kendi kaderine sahip çıktığı bir toplum düzenini ifade eder. Bu ulusun kendi kaderini kendisinin tayin etmesi, bu mücadele sürecinde öncelik taşımak durumundadır. Sol hareket ilkeli, tutarlı yaklaşamadığı sürece, milli mücadele yıllarındaki gibi bir durum yeniden söz konusu olabilirdi. "Önce Yunanlıları defedelim sonra düşünürüz" türünden bir mantık sol harekete de egemen olmaya devam etti. (Elbette bunun istisnaları yok değildi, ama genel eğilim söylediğim gibiydi). Sol hareket, ulusal sorunun çözümünü mücadelenin bir engeli olarak gördü! Oysa tam tersi, doğrudan sol hareketin başarısı, ulusal sorunun çözümlenmesine önemli ölçüde bağımlıdır. Nihayet bir özgürlük mücadelesi veriliyor. Bu mücadele sürdürülürken "şimdilik taleplerinizi erteleyin" demek zaten sosyalist mücadele ilkeleriyle çelişiyor.

Sosyalizmin pratiği ile milli meseleyi çözemediği görüşü hakim. Bu konuda neler düşünüyorsunuz?

Eğer Sovyetler'i ve diğerlerini kastediyorsanız sorunuzu nüanse etmeniz gerekir. Sovyetler'de, Çin'de, Doğu Avrupa'da geçerli olan sosyalizm değildi. Bir siyasal rejimin niteliği onun kendi nitelemesiyle belirlenmez. Bu ülkelerde yapılan, sosyalizm adına emekçi kitleleri ezmek olmuştur. Sosyalizmle ilgileri sadece kendilerini öyle adlandırmış olmalarıyla sınırlıydı. Fakat ulusal soruun çözümü sosyalist mücadeleyle iç içe geçse

de, yine de önceliği vardır. Ulusçuluk fetişizmine takılıp kalmak saçmadır. Ve nihai tahlilde sadece ezenler değişir. Ama ulus olarak özgür olmadan da ana amaca, sosyalizme evrilmek olanaksızdır. Siyasal plandaki "bağımsızlığın" önemini abartmamak da gerekiyor. Sosyalizmi içermeyen bir ulusal mücadele sömürünün yeni bir biçimde yeniden üretilmesinin ötesine geçemez. "Reel sosyalizm" ulusal soruna çözüm getiremedi, getiremezdi de.

Kültür konusuna gelelim. Kürt kültürünün yıllardır baskı altında tutulduğu ve asimile edildiği görüşü için neler söylemek istersiniz. Bu ilişki aynı topraklar üzerinde yaşayan iki halkın kültürünün kaynaşması mıdır yoksa bir asimilasyon ve talan mıdır.

Ben kelimenin bilinen anlamında "yazar", değil iktisatçıyım. Dolayısıyla sorunuza cevap verme konumunda kendimi yetkin görmüyorum. Yine de şunu söyleyebilirim; bir kültürün bastırılması, o kültürün taşıyıcısı olan ulusa yapılan en büyük baskıdır. Yaklaşık yetmiş yıldır Kürt halkına ve onun kültürüne baskı yapılıyor. Kültür üzerindeki baskı ulusun kimliğini tahrip etmeyi amaçlar. Ama baskıyı yapanın cephesinde de sorunlar ortaya çıkıyor elbette. Çürüme iki yönlü olarak ortaya çıkıyor. Bu tip baskılar sadece o ulusu değil insanlığı ilgilendiriyor ve insanlık için utanç vericidir. Ne yazık ki duyarlılık, olması gerektiği gibi değil.

Bölgede hiçbir ülkede, Kürtlerin ulusal sorunları konusunda tatmin edici çözümlere yıllardan beri ulaşılmamış olmasını sadece dış güçlerle açıklamak yeterli mi? Bu noktada Kürt ulusal hareketlerinin rolü nedir?

Hiçbir toplumsal süreci sadece dış faktörlere, dış belirleyicilere dayayarak açıklamak mümkün değildir. Her top-

lumsal süreç iç ve dış belirleyicilerin diyalektik bir bütünü olarak ortaya çıkıyor ve gelişiyor. Kürt sorunundaki tıkanıklığı sadece dış belirleyiciler ve olumsuzluklarla aklamaya kalkmak, hataları, yanlışları, beceriksizlikleri, ihanetleri, aymazlıkları haklı göstermeye yarar, ama mücadeleye hiçbir yararı olmaz. Dış koşulların (sömürgeci ve emperyalistler) sorunun çözümünde karmaşık ve aşılması zor engeler oluşturduğu doğrudur. Ama, bu, söz konusu sorunun sadece bir yanı, pencerenin bir kanadıdır. Asıl belirleyici olan da değildir. Elbette dış belirleyicilerin iç dinamiği biçimlendirmesi de söz konusudur ve bu durum sorunun çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Kürtler sadece dörde beşe bölünmüş değiller, aynı zamanda aşiret yapısı da geçerliliğini henüz korumaya devam ediyor. Bu sayısız bölünmüşlükler etkin bir önderlik oluşturmayı zorlaştırıyor, ama sorun çözümsüz de değildir. Pre-kapitalist üstyapı kurumları hâlâ varlığını koruyor. Bugüne kadarki başarısızlıkların en önemli nedeni siyasi önderliklerin mücadeleyi başarıyla yürütecek yüksekliğe çıkamamış olmalarıdır. Fakat yavaş yavaş bu olumsuzlukların aşılmakta olduğunu umut edebiliriz.

Eklemek istediğiniz şeyler varmı?

"Bir başkasını ezen ulus özgür olamaz". Marx'ın bu sözünü hiç aklımızdan çıkarmamamız gerekiyor. Aksi halde demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi kavramlar içi boş kavramlar olmaya devam eder. Ezilenin olduğu yerde ezenlerin cephesinde de demokrasi, özgürlük gerçekleşemez. Bu nedenle Kürt ulusuna yönelik baskılar hepimize yönelmiş baskılardır. Bu gerçeğin altını ısrarla çizmek gerekiyor.

2. CUMHURİYET, DÜNYA KAPİTALİZMİNİN İÇİNE GİRDİĞİ YENİ EVREYE UYUM SAĞLAMA ÇABASIDIR*

Cumhuriyet ve demokrasi kavramlarını nasıl ilişkilendiriyorsunuz? Bu ilişki Türkiye tarihi açısından nasıl değerlendirilebilir?

Bizde cumhuriyetin Batı'daki karşılığı Republique'dir. Latince res publica'dan geliyor. Cumhuriyet demek, cumhurluk, yani ulusa, halka ait olan demektir. Mesela hükümet-i cumhuriye, cumhuriyet hükümeti anlamındadır. Bütün dillerde aşağı yukarı benzer bir içeriğe sahiptir. Halkın kaderini eline aldığı, toplumun çoğunluğun iradesi doğrultusunda yönetildiği bir durumu ifade ediyor. Bunun da yolu halkın seçtiği adamların, delegeler aracılığıyla iktidarı kullanmasıdır. Çoğunluk yönetimi, çoğunluğun iradesini temsil ettiği zaman gerçekleşebilir ve cumhuriyet kavramına denk düşer.

Bizde cumhuriyet, iktidarın padişahtan alınması, hanedanın elinden alınması olarak anlaşılmıştır. Fakat iktidarı padişahın, hanedanın elinden alınması; halkın iradesinin gerçekleştiği anlamına gelmez. 1923'den yaklaşık 1950'ye kadar, Türkiye'deki rejimin adından başka cumhuriyetle hiçbir ortak yanı yoktur. Gerçi bir cumhuriyette zorunlu olarak olması gereken kimi kurumlar mevcuttu. Mesela bir meclisi var... Üstelik meclis başkanlık kürsününün arkasındaki duvarda "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" yazılmış...

Bir kere meclis, halkı temsil etmiyordu. Sadece diktatörlüğü meşrulaştırmaya yarıyordu. O dönemin siyasi rejimi bağnaz bir diktatörlüktür. Sultan tasfiye ediliyor ve onun yerini Kemalist diktatörlük alıyor.Soruna halk kitleleri açısından bakınca eskisinden "daha demokratik" değil daha baskıcı bir rejim sözkonusudur.

---

* Metin Sever ve Cem Dizdar'ın hazırladıkları 2. *Cumhuriyet tartışmaları* adlı kitapta yer alan söyleşi. Başak Yayınları, 1993.

O dönemde "modernlik", "çağdaşlık" vs. gibi kavramlara aşırı vurgu yapılmıştır, ama bu, toplumun "modernleşmesi" değil; toplumu baskı altına alan, onu ezen diktatörlüğün moderleşmesidir. Dolayısıyla retorikle realite arasındaki ayrımı iyi yapmak gerekir. Cumhuriyet idaresi yönetici sınıfların halkı daha sıkı denetlemesini, daha yoğun baskı altına almasını sağlamıştır.

Dolayısıyla gerçek anlamda cumhuriyet sayılmazdı. Bir ülkenin sınır kapısına "Burası cumhuriyettir" yazmakla o ülke cumhuriyet olmaz; ya da "Burası sosyalist cumhuriyet" yazmakla sosyalist cumhuriyet olmaz.

1950'den sonra Samir Amin'in "küçük demokrasi" dediği dönem başlıyor. Böyle bir küçük demokrasinin gündeme gelmesinin elbette iç ve dış nedenleri vardı. 1950'den 1953'e kadarki dönemde, kitlelerin iradesinini sınırlı bir etkinlik sağladığı, dolayısıyla cumhuriyet yönetimine kısmen yaklaştığı söylenebilir; ama, hiç bir zaman gerçek anlamda, ne cumhuriyet ne de demokrasi söz konusu olmuştur. Siyasi partiler halk tarafından değil devlet tarafından oluşturuluyor ve bir manipülasyon aracı olarak kullanılıyor. Halk tarafından kurulan hiç bir siyasi partiye bu güne kadar yaşama, gelişme şansı verilmemiştir. Anayasa Mahkemesi devletin istemediği partileri kapatmakla meşgul. Gerçek bir cumhuriyet ve demokrasi, ancak kitleler gerçekten iktidarı demokratik bir biçimde kullandığı zaman mümkün olacak.

70 yıllık Türkiye Cumhuriyeti tarihinin gelinen noktasında, "değişim" talepleri öne çıkmaya başladı. Size göre değişimi kimler istiyor.

Halk değişim istiyor. Bu normaldir. İşçiler, köylüler daha iyi yaşamak, öğrenciler daha iyi eğitim görmek istiyor. Burjuvazi daha çok kâr elde etmek istiyor. Devlet aygıtının adamları top-

lumu daha etkin denetlemek istiyor. Ama istemek ayrı şeydir, yapabilmek ayrı şeydir. Dolayısıyla "yapabilme" yeteneklerini ortaya koyamayanların istekleri önemli değildir. Şimdilik asıl değişim isteyen ve bunu yapabilecek olan, Türkiye'nin egemenleridir. Eski devlet yapısından, mevcut devlet aygıtının işleyişinden şikayetçidirler. Aşağı yukarı 1920'li 1930'lu yıllarda oluşan devlet yapısı; pek büyük bir değişikliğe uğramadan bu güne kadar gelmiştir. Bu yapı, "hantal" devlet aygıtı, egemen sınıfların ihtiyacına cevap vermiyor. Bu yapıyı, yeni dönemin ihtiyaçlarına cevap vermesi için de "reforme" etmek, "rasyonalize" etmek istiyorlar. Değişimi isteyenler egemenlerdir. Ama pek kararlı da görünmüyorlar. Bu yüzden de tartışma, sanki aydınlar arasında bir tartışmaymış gibi anlaşılıyor. Elbette egemen sınıflar blokunun tüm kesimleri aynı görüşte değiller. Bu yüzden bu işi gerçekten isteyenler çekingen ve ikircikli bir tavır sergiliyorlar.

Türkiye'de ekonomik ve siyasal yaşamın tıkanmışlığı hemen tüm çevrelerce kabul edilen bir gerçek. Bu tıkanıklığın aşılması için önerilen "2. Cumhuriyet" in argümanlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

"2. Cumhuriyet" tartışması neden daha önce değil de, mesela 1960'lı, 1970'li yıllarda değil de 1990'lı yıllarda gündeme geldi. Bence asıl sorun budur. Türkiye gibi ülkeler emperyalizmin baskısı altında bulunan ülkelerdir ve dış belirleyiciler bu tür ülkelerde son derece önemlidir. Dünya sisteminin dinamik merkezleri tarafından sürekli biçimlendirilme, şartlandırılma durumu söz konusudur. Biliyorsunuz, 1970'lerin sonunda, özellikle de 1980'lerin sonunda "neo-libaralizm" dalgası egemen oldu ve sermaye yeniden saldırıya geçti. Bu, önceki dönemin devlet anlayışına bir saldırı niteliği taşıyordu. 1930'lu yıllarda "yeterli olmayan devlet" kavramı geçerliydi; "daha çok devlet"

sloganı ortaya atılmıştı. 1945'ten sonra Keynesci ekonomik politikaların etkisiyle devletin kullandığı kaynak büyüdü ve devlet aygıtı genişledi. Refah devleti, "welfare State" kavramı ön plana çıktı. Aslında kapitalizm yükselme dönemindeyken "refah devleti" uygulamaları uluslararası sermayenin de işine geliyordu. 1970'lerin ortalarında kapitalist sistem tekrar "yapısal" krize girince, 1945 sonrası politikaları sürdürmenin koşulları ortadan kalktı. Bu doğrudan kaynak sorunuyla ilgilidir. Sermaye, refah devleti harcamalarında (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vs.) önemli kısıntılar yapılmasını ve oraya giden kaynağı da kendi kullanmak istiyor. Yani "yeterli olmayan devlet" anlayışının yerini bu sefer "daha az devlet" sloğanı aldı. Devlet çok gelmeye başladı. Özelleştirmelerin gündeme gelmesi de doğrudan bu sorunla ilgilidir. Uluslararası sermaye daha az devlet derken, refah devleti harcamaları için kullanılan kaynağı geri istiyordu. Silahlanma alanındaki kalemlerde kısıntı yapılmıyor; zira yeni politikalar yoksulluğu ve sefaleti derinleştireceği için, silahlı kuvvetler zorunlu olarak kitleleri ezmek için kullanılacak. Onun için silahlanma harcamalarına pek dokunamıyorlar.

Türkiye'de "2. Cumhuriyet" tartışmasını bu bağlamda kavramak gerekir. Sermaye için daha rasyonel, fazla kaynak yutmayan, hantal olmayan bir devlet aygıtı isteğini yansıtıyor. "2. Cumhuriyet" yanlıları uluslararası kapitalizmin yeni evresine uyum sağlama düşüncesini yansıtıyorlar. Tartışma, eğer mevcut "cumhuriyetin" ki o zaman "1. Cmuhuriyet" oluyor, niteliğini tartışmaya olanak sağlarsa, kısmi bir yararı olabilir. Bu tartışma, önce birincisinin niteliğinin gerektiği gibi tartışılmasını gerektirir. Birinciyi atlayarak, ikinciyi tartışmanın fazla anlamlı olacağını sanmıyorum. Ne olursa olsun, bu tür tartışma, asıl sorunun çözümüne hizmet etmek yerine ideolojik bulanıklık yaratarak egemenlere yeni bir zaman kazandırmaya yarar. As-

lında "2 Cumhuriyet" tartışmasının asıl işlevi, tekleyen, işlemeyen makarayı yağlamaktır. Ne eskileri olduğu gibi muhafaza etmekten ne de makaranın yağlanmasından yana tavır koymak gerekmez. İhtiyacımız olan başka bir makaradır. Öte yandan "2. Cuhuriyeti" kim nasıl kuracak? Oraya hangi yoldan gidilecek? Kısmi de olsa eğer bir değişim söz konusuysa, bunu belirli bir sınıfın veya sınıfların yapması gerekir. Bu süreçte etkili olacak kesim, sermayenin emperyalist sermaye ile iç içe olan kesimleridir ki, bunların gerçekleştireceği bir "2. Cumhuriyet," kitlelere gerçekten neyi teklif etmektedir?

"2. Cuhuriyet"i önerenler Türkiye'deki tıkanıklığın ardında; "ceberrut devlet" yapısının bulunduğunu, bunun izdüşümünün de "kemalizm" olduğunu belirtiyorlar. Bu çözümlemeyi doğru buluyor musunuz?

Ceberrut devlet kavramı genellikle kapitalizm öncesi feodalizm dışında kalan bölgelerdeki devletler için kullanılan bir kavramdır. Bu yapıda egemen sınıf, aynı zamanda yönetici sınıf konumundadır. Devlet bürokrasisi egemen sınıftır. Osmanlı İmparatorluğu bu tür devlet yapısı ailesindendi. Veya onun bir versiyonudur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan "cumhuriyete" geçiş radikal bir halk devrimi sonucu olmadığı için; Osmanlı devlet geleneği ve anlayışı 1923'ten sonra da önemli ölçüde varlığını korumuştur. Halk kitleleri cumhuriyete geçişte bir etkinlik sağlayamadı. Aşağıdan değil yukarıdan bir hareketti. Bir bakıma cumhuriyetin kurulması; yenilikçi Osmanlı bürokrasisinin bir manipülasyonudur. Bürokrasinin ve müttefiki egemen sınıfların (toprak ağaları, yerli tüccar) halk kitleleri üzerindeki denetiminin pekişmesi anlamına geliyor. Osmanlıdaki baskıcı devlet anlayışı Cumhuriyet döneminde geçici bir süre için kendisini toparlamıştı. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nda "yenilik hareketleri" egemen sınıfın iktidarını

korumasının araçları olmuştur. Cumhuriyet bu aşamaların sonuncusudur. Her aşama dünya kaptalizmiyle "özgün" bir eklemlenmeye denk düşer. Gördüğüm kadarıyla "2. Cumhuriyet" de eğer gerçekleşirse, bu eklemlenmenin yeni bir aşaması olacak. Aslında bir öncekini eleştiriyorlar ama, yapmak istedikleri tarihsel olarak, özde onun işlevine benzemektedir. Kapitalizmin yeni evresine uyum sağlamaktan öteye bir anlam taşımıyor. Elbette Kemalizmin Tanzimat geleneğinin sonuncu halkası olduğu tezine katılmamak mümkün değil.

"2. Cumhuriyetçiler" içerisinde sivil toplumcu söyleme sahip olanlar var. Ancak, Türkiye koşullarında, serbest piyasanın yaşama geçmesiyle birlikte oluşmuş olası bir "yeni cumhuriyet"; gelişecek muhalefete karşı bu iddiayı devam ettirebilir mi?

Sivil toplum işin retorik düzeyidir. Önemli olan devlet aygıtının yeniden biçimlendirilmesidir. Devleti, yerli ve yabancı (çokuluslu şirketler) sermayenin ihtiyaçlarına uygun bir yapı ve işleyişe kavuşturmaktır. Ama, bunu yapacak kimi kavramlara da elbette aşırı vurgu yapılacaktır: demokrasi, katılım, sivil toplum örgütlerinin gelişmesi, insan hakları vs. Alman iktisatçısı Altvater'in söylediği gibi "pazar ekonomisi sistemin mantığından yana insanların çoğunluğuna karşıdır." Şimdilerde pazar ekonomisi şarlatanlığı yapmak moda haline geldi. Aslında sermaye uygarlığı demokrasiye de, insan haklarına da, velhasıl iyi ve olumlu her şeye karşıdır.

Bu demokrasi oyundur. Bu biçimsel bir demokrasidir. Asıl iktidar sermayededir. Ama emperyalist ülkelerde bu biçimde demokrasinin uzun ömürlü olması için uygun bir zemin var. Zira bu ülkeler, dünyanın zenginliğine el koydukları için emekçi sınıflara da bir şeyler verebiliyorlar. Oldukça geniş bir manevra alanına sahipler. Kitlelerin "siyaset alanında" faaliyet göstermesi onları rahatsız etmiyor. Ekonomik alana ise kitleler dahil değil.

Oranın yönetimi sermayenin tekelindedir. Sermayenin çıkarına en uygun siyasal egemenlik biçimi de parlamenter demokrasidir. Bu öteki egemenlik biçimlerine (bonapartizm, asker-polis diktatörlüğü, faşizm, sosyal demokrasi) göre hem daha "ucuz" hem daha güvenli, hem de "meşrulaştırıcı" yönü daha büyüktür. Bizim ki gibi ülkelerde oradaki gibi bir "parlamenter demokrasinin" maddi koşulları oluşmuş değil. Dolayısıyla, "bu tarafta" asıl olan diktatörlük veya onun değişik versiyonlarıdır. Sivil toplum retoriginin balkondaki seyirciyi oyalamak gibi bir işlevi var...

Değişim ihtiyacından söz edilirken ayrıca, "Emperyalvizyon" gibi bir projeksiyon yapılıyor. Siz bu konuda neler düşünüyorsunuz?

Varolan kapitalzm hiyerarşik bir yapılanmadır. Hegemonik ülkeden en alttaki ülkeye kadar hiyerarşik bir yapılanma var. Ve her ülke (veya devlet) bu pramitte bir yer tutuyor. Pramitte işgal edilen yere göre de "alttakiler" ve "üsttekiler" arasında özgün ilişkiler söz konusu oluyor. Eğer "Emperyal vizyon"dan, bölgede "alt-emperyalist" bir işleve koşulma anlaşılıyorsa; bunu detaylıca tartışmak gerekir.

Burada bir "kullanılma" "kullanma" durumu var. Türkiye ekonomik yapısı itibariyle "Alt-emperyalist" bir ülke rolü oynayacak durumda değil; ama, siyasal planda böyle bir rol oynaması isteniyor. Bölgedeki emperyalist denetim için Türkiye'ye bir rol biçildiği kesin. "Bölgesel güç" kavramını bu yüzden ortaya atıyorlar.

Türkiye emperyalizme göbekten bağlı bir ülkedir. Emperyalizmin hizmetinde olmayı özellikle 1950'den sonra bir "ilke" haline getirmiştir. Şimdilerde Kafkaslar ve Ortaasya'daki yeni durumla birlikte, o bölgeye yönelik emperyalist emeller için bir atlama tahtası haline geldi. Türkiye, stratejik konumunun

pazar gücünü yeniden arttırdığını düşünüyor. Aslında gerçek durum pek öyle değil ve emperyalistlerin dolduruşuna gelme durumu var. "Emperyal vizyon"un geçerli olabilmesinin koşulları mevcut değil. Türkiye bu durumdan "kârlı" çıkmak bir yana, başının belaya girme olasılığı artmış durumda.

"2. Cumhuriyet" ve değişim talepleri ile dünyadaki değişim ve "Yeni Dünya Düzeni" arasında size göre nasıl bir ilişki var?

"2. Cumhuriyet" yaklaşımı esas itibariyle, Dünya kapitalizminin içine girdiği yeni evre ve bu yeni duruma uyum sağlama kaygısından kaynaklanıyor. 1946'dan sonra "çok partili" düzene geçiş de kapitalizmin yeni evresine uyum sağlama sorunuyla doğrudan ilgiliydi. Elbette, uyumun iç koşulları da Kemalist diktatörlük ve Milli Şef döneminde oluşmuştu. Sovyet sisteminin parçalanması, emperyalist sermayenin "argümanlarını" güçlendirici ilave bir faktör oluşturuyor. Tek seçeneğin Batı tipi parlamenter demokrasi ve pazar ekonomisi olduğu görüşünü pekiştirmek gibi bir işlevi var. Hantal devlet yapısının geçerli olduğu bir ülkede işlerin yürümediği (ki bu elbette doğrudur), pazar ekonomisinin işleyişini tehlikeye atmayacak, üstelik onun etkin işleyişini sağlayacak bir devlet yapısı ve işleyişi oluşturma zorunluluğunu ifade ediyor. Pazar ekonomisi, eşittir, özgürlük rejimi gibi bir özdeşliğin varlığından da hareket ediliyor. Elbette bu saçma bir kabuldür. Aslında Sovyetler Birliği'nin iflası, bir rahatlık sağlamıştır. Ancak böyle bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Sizce, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel sorunları nedir ve sizin bu sorunlar karşısındaki açılımlarınız nelerdir. Ayrıca açılımlarınızı vücuda getirecek araçları nasıl tanımlayabilirsiniz?

Türkiye 1980'den sonra hızlı bir yeniden kompradorlaşma

sürecine girdi. (Aslında bu Türkiye gibi ülkelerin genellikle ortak durumudur.) Yeniden komprodorlaşma, elbette, sadece ekonomik alanla sınırlı değil, siyasal, sosyal, kültürel-ideolojik bir yeniden komprodorlaşma sözkonusu... Dünya kapitalizmine, çokuluslu şirketlerin isteklerine uyum sağlama yaklaşımı başat tercih durumuna geldi. Bence bu son derece önemlidir. Toplum özellikle medyanın da etkisiyle hızlı bir değer erozyonuna maruzdur. Toplumun içine itildiği bu çürümeyi son derece kaygı verici buluyorum. Değerleri erozyona uğrayan bir toplumda işlerin iyiye gittiğini söyleyemezsin. Bu durumun doğal sonucu olarak, ekonominin üretici temeli hızla aşınmaktadır. Kaynaklar, üretken kesimlerden çok rantiyelerin eline geçmekte, ya da dışarıya transfer edilmektedir. Bu da orta ve uzun vadede önemli olumsuz sonuçlar doğuracak niteliktedir. Elbette yüksek işsizlik oranı, gelir dağlımındaki aşırı dengesizlik de önemli bir sorundur.

Bu günlerin yaklaşımlarıyla bu sorunların üstesinden gelmek mümkün görünmüyor. Egemenler, kitleleri oyaladıkları sürece başarılıdırlar.

Türkiye'nin temel sorunu, mecut devlet yapısı yerine emekçi kitlelerin çıkarlarını gerçekleştirecek bir devlet yapısının oluşturulmasıdır. Türkiye emperyalizmden kopmadıkça ve kitleler, ülkenin kaderini ellerine almadıkça hiçbir sorun çözülemez.

Fakat, "Emperyalizmden kopmadan" neyin anlaşıldığı önemlidir. Bir kere, Batı tipi "büyüme" veya "kalkınma" modelini taklit etme problematiğinin terkedilmesi gerekiyor. Batıyı taklit ederek ondan kopmak mümkün değildir. Orta ve uzun vadede en önemli sorunlardan biri de Kürt sorunudur. Türk devleti yetmiş yıldır Kürt halkına zulmetmektedir. Kürt halkı içindeki işbirlikçiler, Türk devletinin işini kolaylaştıra geldiler.

Artık köprülerin altından çok su aktı ve 1920'li, 30'lu, 40'lı yıllardaki yöntemlerle sorunu bastırma şansları yok.

Aslında bu sorunların çözümü için "2. Cumhuriyet"e değilde yeni bir "Halk Cumhuriyeti"ne ihtiyacımız var. Ama adım "Halk Cumhuriyeti" koymakla halk cumhuriyeti olmuyor. Bu konuda olumsuz deneylerden ders alacak durumdayız ve bu konuda şanslı sayılırız. Bu da bizim için bir avantajdır. Yeni bir halk cumhuriyeti de ancak kitlelerin eseri olabilir. Kitlelerin bilinçli eyleminin sonucunda kurulabilir. Bu aşamada da, gerçek aydınlara önemli görevler düşecektir.

Neo-liberalizm, serbest pazar ekonomisi, tarihin sonu, post-modernizm, yeni dünya düzeni, globalleşme, ikinci cumhuriyet, çoğulculuk, sivil toplum, enformasyon toplumu vb. şarkıları yükselirken, "büyük insanlık" bu şarkılardan rahatsızdır. Çığırtkanların çirkin sesi sadece kulakları tırmalamıyor. İnsanları tiksindiriyor. Dünyada hiç bir zaman bu kadar zenginlik de, bu kadar yoksulluk da olmadı. Dünya nüfusunun en zengin %20'si dunya gelirinin %85'ine el koyuyor. Buna karşılık, dünya nüfusunun en yoksul %20'si dünya gelirinin %1.4'üne sahip. Toplam serveti 760 milyar dolar olan 358 dolar milyarderi, yılda 390 milyar dolar gelire el koyuyor. Bu miktar 2 milyar insanın yıllık gelirine eşit... En büyük beş çokuluslu şirketin yıllık cirosu 526.1 milyar dolar, bu tüm Orta-Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin 454.5 milyar dolar olan gelirinden fazla..

Sermaye uygarlığı, insanlığın ezici çoğunluğu için, yoksunluk ve aşağılanma batağına düşmek anlamına gelirken, artık her yerde burjuva hükümetleri çözüm üretemez durumda. Spekülatörler yoksul ülkelerin parası üzerinde oyun oynaya dursun, yatırımcılar da sürekli panik içinde. Bu kadar da değil, doğa tahribatı derinleşirken, çatışmalar artıyor... Böyle bir dünyada yukardaki safsatalar ne anlama geliyor?

ISBN 975 - 8012 - 28 - 2